

આપણા કૌટુંબિક જીવનની માવજત કરી
આપણાં સંસ્કૃતિ અને સંસ્કારને વ્યક્તિ ઘડતર દ્વારા
સમૃદ્ધ કરવાની ઝંખના સેવતું માસિક...

છૂટક કિંમત : રૂ. ૨૦/- ● વાર્ષિક લવાજમ: રૂ. ૧૫૦/-
PUBLICATION : 2ND DATE OF MONTH

ઘરશાળા

વર્ષ : ૪૦

સળંગ અંક : ૪૮૩

અંક : ૪

મે - ૨૦૧૭

ગુજરાત સ્થાપના દિન સ્થાપત્ય વારસો

મોગલ સ્થાપત્ય

કાલુપર સ્વામીનારાયણ મંદિરનું સ્થાપત્ય

ભગવાન નેમીનાથનો લગ્નોત્સવ (૧૭મી સદી)

સંગીતકાર

જૈન ધર્મના અષ્ટમંગલ

ઘર દેરાસરનું કાષ્ટ કોતરકામ (સંગીતકાર, નૃત્યકાર)

ઘરશાળા

મે - ૨૦૧૭

વર્ષ : ૪૦ સળંગ અંક : ૪૮૩

સ્થાપક તંત્રીઓ : હરભાઈ ત્રિવેદી
રઘુભાઈ નાયક

તંત્રીઓ : જશીબહેન નાયક
જયોતીન્દ્રભાઈ દવે
સજુભા ઝાલા

પરામર્શ : મૃદુલાબહેન ત્રિવેદી
અમીતાબહેન પાલખીવાલા
અશોકભાઈ સોમપુરા
હેતલબહેન શાસ્ત્રી

લે-આઉટ - ડિઝાઈન : મનીષ પટેલ

આ માસિકમાં પ્રગટ થતા અભિપ્રાયો સાથે તંત્રી મંડળની સહમતિ ના પણ હોઈ શકે. લેખ, લવાજમ, અંક ન મળવાની ફરિયાદ, કેળવણી વિષયક સમાચાર વગેરે કાર્યાલયના સરનામે મોકલવા વિનંતી છે. છપાનાર સામગ્રી પાછી મેળવવા જરૂરી પોસ્ટલ ટિકિટો મોકલવી.

શિક્ષણ-કેળવણી, બાળઉછેર, કૌટુંબિક જીવન, શિક્ષક-શિષ્યના સંબંધો, પ્રયોગાત્મક અહેવાલ, બાળ માનસશાસ્ત્ર આધારિત લેખો આવકાર્ય છે.

“ઘરશાળા” માસિકના એજન્ટ થવા ઈચ્છનારે કાર્યાલય સાથે પત્ર વ્યવહાર કરવો.

પત્ર વ્યવહારમાં ગ્રાહક નંબર અચૂક લખવો. સરનામામાં ફેરફાર થાય તો કાર્યાલયને તુરંત જાણ કરવી.

લવાજમ : ભારત પરદેશ
વાર્ષિક : ૧૫૦/- ૪૦ \$ ૨૫ £
આજીવન (૨૦ વર્ષ) ૨,૦૦૦/- ૨૦૦ \$ ૧૦૦ £

કાર્યાલય :

‘ઘરશાળા’ શૈક્ષણિક માસિક
સરસ્વતી વિદ્યામંડળ

ડો. રઘુભાઈ નાયક શિક્ષણ સંકુલ,
સરસપુર, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૧૮.

ફોન : ૨૨૯૨૦૫૩૭, ૨૨૯૨૫૫૭૦

Email : svmandal1944@yahoo.co.in
website : saraswatividyamandal.org

અનુક્રમ

મારી શૈક્ષણિક વિભાવનાઓ	ડૉ. મોહનભાઈ પંચાલ / ૪
સંપાદકીય	જયોતીન્દ્રભાઈ દવે / ૫
સ્મરણયાત્રા	જશીબહેન નાયક / ૭
ત્રિષ્મજીવનની લૂ	મિતલ પટેલ / ૧૩
સફળતાનું સૂત્ર	હરેશ ધોળકિયા / ૧૪
ભારતીય મહિલા ખેલાડીઓ	રવીન્દ્ર અંધારિયા / ૧૬
‘ગૃહપતિને’ : છાત્રાલય સંચાલનનું પાયાનું પુસ્તક	ડૉ. પી. જી. પટેલ / ૧૮
મને બાળક થવું ગમે	ધીરુભાઈ શાહ / ૨૦
સ્વમાં વિશ્વાસ	રણછોડ શાહ / ૨૧
ચાલતા રહો, હસતા રહો, ચા પીતા રહો	રતિલાલ બોરીસાગર / ૨૨
બી.એડ. બેઝિકનાં તાલીમાર્થીઓનું કૌટુંબિક સમાયોજન અંગેનો અભ્યાસ	ડૉ. ધીરજલાલ ટી. રાઠોડ / ૨૪
‘મારે લેખક થવું છે !’	ડૉ. ઊર્મિલા શાહ / ૨૭
વાત એક મુસાફરીની	અશ્વિન ધામેલિયા / ૨૯
નીતિનું શિક્ષણ	/૩૦
ઈશ્વરને આભાર	મૃણાલ ઓઝા / ૩૩
શિક્ષણનો સાચો અર્થ	પૂર્વ રાષ્ટ્રપતિ અબ્દુલ કલામની દૃષ્ટિએ / ૩૪
‘વર્લ્ડ ક્લાસ’ શિક્ષણસંસ્થાઓ	રમેશ શાહ / ૩૫
દૃશ્યકલા નવા પરિપ્રેક્ષ્યમાં	મૃણાલ ઓઝા / ૩૬
વર્ગખંડમાં પ્રેમ	એસ. જી. પટેલ / ૨૮
પરીક્ષાના તણાવથી મુક્ત બનો રિસર્ચ સ્કૉલર	સંજય કોરિયા / ૩૧
ચાલો જાણીએ હતાશાને....	અમિતા મનુભાઈ પાલખીવાલા / ૩૩
વિદ્યાર્થી આલમ	
“તમે પર્યાવરણને આજે બચાવો... પર્યાવરણ તમને કાયમ... બચાવશે”	શાહ ચૈતાલી હિરલભાઈ / ૩૭
શિક્ષણ સમાચાર	અશોક સોમપુરા / ૪૦

“ઘરશાળા” શૈક્ષણિક માસિક

ONLINE

saraswatividyamandal.org

મારી શૈક્ષણિક વિભાવનાઓ

ડૉ. મોહનભાઈ પંચાલ

મંથન, ૪૦, જનવિશ્રામ સોસાયટી, સહજાનંદ કોલેજ પાછળ, આંબાવાડી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૫.

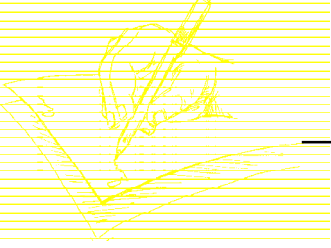
શૈક્ષણિક તનાવ

શિક્ષણની સમગ્ર પ્રક્રિયા આનંદ, પ્રેમ અને પ્રસન્નતાની ત્રિવિધ સંવેદના વચ્ચે ચાલે, તો તેનું મધુર અને ઈચ્છનીય પરિણામ આવે. અધ્યયન અધ્યાપનમાં સહભાગી થનાર અધ્યેતા અને અધ્યાપક ઉભયને તેમાં રસ પડે, પ્રેમ જાગે ને સુખની લાગણી પ્રાપ્ત થાય, તો તેનો નિશ્ચિત હેતુ સિદ્ધ થાય !

કોઈ પણ શારીરિક કે માનસિક પ્રવૃત્તિ કરવામાં વ્યક્તિ શ્રમની અનુભૂતિ કરે, ઉતાવળ દાખવે અને નિરાશા પ્રાપ્ત કરે, તો પરિણામે તેના મન ઉપર એક પ્રકારનું દબાણ-મનોભાર પેદા થાય છે. તેનું મન તાણ-તનાવ (tension)ની સ્થિતિમાં મુકાઈ જાય છે. જેને તબીબી વિજ્ઞાનની પરિભાષામાં સ્ટ્રેસ અને ટેન્શનના નામે ઓળખાવવામાં આવે છે, તેવી મનોસ્થિતિ લાંબો સમય ચાલુ રહે, કે હદ વટાવી જાય, તો તેની વિપરીત અને ઘાતક અસર હૃદય કે મગજ ઉપર થવા પામે છે, જે ક્યારેક ઘાતક નીવડે છે.

શિક્ષણ પ્રક્રિયા મહદ્ અંશે મન અને મનની સ્થિતિ સાથે જોડાયેલી હોઈ, તેમાં અણગમો, નિરાશા, અસંતોષ, કંટાળો, ખેદ, તિરસ્કાર, ધિક્કાર જેવી લાગણીઓ પેદા થવાની ઘણી શક્યતાઓ રહેલી છે. આવી અસહ્ય અને અનિવાર્ય લાગણીઓ, જો વિકાસ પામતી રહે, તો તે વિદ્યાર્થી-શિક્ષક બંને ઉપર મનોભાર (stress) અને તનાવ (tension) ની સ્થિતિ સર્જે છે. પરિણામ એ આવે છે, કે બંને પક્ષે શિક્ષણ પ્રત્યેનો રસ ઊડી જતાં ધિક્કાર અને છટકવાની વૃત્તિ (escapism) જન્મે છે. એટલું જ નહિ, તેઓ લાંબા ગાળે સ્ટ્રેસ-ટેન્શનના દરદી બની જઈ, જીવનું જોખમ ખેડતા થઈ જાય છે.

શૈક્ષણિક તનાવ ઘટાડવા ને દૂર કરવા માટે અધ્યાપન પ્રસન્નતા પ્રેરક બને અને અધ્યયન આનંદ ઉત્સાહથી ભરપૂર રહે, તે જોવું ઘટે.

શાળાની ફી અને સમાજ

છેલ્લા એકાદ મહિનાથી ગુજરાતમાં શિક્ષણ ફી અંગેની ચર્ચા ચાલી રહી છે. સંચાલકો અને વાલીઓ આ અંગે પોતપોતાના હિત માટે મેદાને પડ્યા છે. સરકારે નિયંત્રણ કરવા માટે ઉતાવળે વિધાનસભામાં બિલ મંજૂર કર્યું છે અને સમગ્ર શિક્ષણજગતનું વાતાવરણ હાલ પૂરતું ડહોળાયેલું છે.

શિક્ષણ અંગેના કોઈ પ્રશ્નનો વિચાર કરીએ ત્યારે શિક્ષણના આધારસ્તંભ વિદ્યાર્થીઓ, વાલીઓ, શાળાઓ અને શિક્ષકોનો વિચાર કરવો જોઈએ. વાલીઓના મતે કેટલીક શાળાઓ ખૂબ જ મોટી ફી લે છે. સંચાલકોના મતે વધુ ગુણવત્તાસભર શિક્ષણ આપવા માટે વધુ ફી જરૂરી છે. શાળાની શૈક્ષણિક સુવિધાઓ, અદ્યતન સાધનો અને શિક્ષકોના પગારધોરણોને અનુલક્ષીને અંશતઃ આ દલીલ વિચારવા જેવી છે. પરંતુ પ્રાથમિક શિક્ષણ માટે રૂ. ૭૫,૦૦૦ કે રૂ. એક લાખની ફી વ્યાજબી નથી. સામે પક્ષે સમાજમાં એવા કેટલાક વાલીઓ છે કે જે માત્ર તેમના સ્ટેટ્સને બતાવવા આવી કહેવાતી ફાઈવસ્ટાર સ્કૂલોમાં પોતાના બાળકોને મોકલે છે. આમ શાળાઓનું જાણે-અજાણે બ્રાન્ડિંગ થયું છે. તેમાં તર્ક કરતા માનસિકતા વધુ છે અને જો બજારમાં બ્રાન્ડેડ વસ્તુઓ મોંઘી મળતી હોય તો તે બ્રાન્ડ માટે વધુ નાણા ચૂકવવાની ક્ષમતા પણ સમાજના ઉપલા વર્ગની છે.

પરંતુ પ્રશ્ન ત્યાં આવે છે. કેટલાંક મુઠ્ઠીભર વાલીઓ એવા છે કે જેઓની ક્ષમતા નથી, સમજ નથી છતાં પણ ઉપલા વર્ગનું આંધળું અનુકરણ કરી આવી ફાઈવસ્ટાર સ્કૂલોમાં પોતાના બાળકોને ભણાવવાનો આગ્રહ રાખે છે. શાળા કેવી હોવી જોઈએ, સાથેના સહઅધ્યાયો કેવા હોવા જોઈએ તે અંગે વાલીઓમાં સ્પષ્ટતા કે સૂઝ હોતી નથી. પરિણામે મરે નહીં પણ માંદો પડે તેવી પરિસ્થિતિ સર્જાય છે. મોટાભાગના શિક્ષિત વાલીઓ અને નવા નવા ધનાઢ્ય થયેલા વાલીઓમાં આ માનસિકતા વધતી જાય છે. એમના મતે માત્ર મોંઘી અને ઉચ્ચવર્ગના બાળકો ભણતા હોય તેવી શાળાઓ જ આદર્શ શાળા છે.

શાળા હંમેશા સમાજને પોષાય તેવી રીતે જ ચાલવી જોઈએ. શાળામાં શું ખર્ચ કરવો તેની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા શિક્ષણશાસ્ત્રીઓની જ હોઈ શકે. આ અંગે અમને એક પ્રસંગ યાદ આવે છે. શાળાના ઈન્સ્પેક્શન દરમિયાન આવેલા ઈન્સ્પેક્ટરે શાળાઓના કેટલાક ખર્ચા માન્ય અને કેટલાક

ખર્ચાઓ અમાન્ય કર્યા હતા ત્યારે મુ. શ્રી રઘુભાઈ નાયકે તે અધિકારીને જણાવ્યું કે શાળામાં ક્યાં અને કેટલો ખર્ચ કરવો કે ન કરવો એની સમજ તમારા કરતા મારામાં વધુ છે. તે નક્કી કરવાનો અધિકાર પણ મારો જ છે. આ સિદ્ધાંત શાળા સંચાલન માટે સર્વસ્વીકૃત છે. પણ દુભાગ્યે જ્યારથી વેપારીઓ શાળા સંચાલકો થયા છે ત્યારથી આ બાબતને મહત્વ આપવામાં આવતું નથી. સામે પક્ષે સરકાર ખર્ચ કરવામાં વિવેક જાળવતી નથી. બીજા અર્થમાં શિક્ષણ માટે ક્યાં અને કેટલા ખર્ચવા જોઈએ તેની સમજ સરકારી અધિકારીઓમાં પણ નથી અને વેપારી વૃત્તિના સંચાલકોમાં પણ નથી.

આમ, સાચા શિક્ષણશાસ્ત્રીઓનો આમાં કોઈ અવાજ નથી, એક બાજુ વેપારીઓ તેમની દુકાન ચલાવે છે અને બીજીબાજુ સરકારમાં શૈક્ષણિક દૃષ્ટિ કરતા રાજકીય દૃષ્ટિ

વધુ છે. વાલીઓમાં સમજદારીનો અભાવ છે. આર.ટી.ઈ. નીચે ગઠન કરવામાં આવતી વાલી સમિતિ બિન અસરકારક છે અને કેટલાંક હેતુસાધક વાલીઓ આંદોલનના નામે શિક્ષણજગતને પ્રદૂષિત કરે છે.

ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિને કારણે ફીનો પ્રશ્ન જટિલ બન્યો છે. અમારા મતે સરકારે આ બાબતમાં દખલગીરી કરવાની જરૂર નથી. જે વાલીઓને જે શાળા આર્થિક રીતે પોષાતી હોય તેમાં પોતાના પાલ્યને ભણાવે. સરકારે નિયંત્રણની જગ્યાએ સરકારી શાળાઓની ગુણવત્તા સુધારવાની જરૂર છે. સરકાર એવી શાળાઓનું નિર્માણ કરે કે વાલીઓ સ્વનિર્ભર શાળા તરફ આકર્ષાય નહીં. આ લાંબાગાળાનો અને પરિશ્રમ માગે તેવો માર્ગ છે. શું સરકાર આવું ન કરી શકે ?

શ્રદ્ધાંજલિ

સરસ્વતી વિદ્યામંડળના
સંચાલક મંડળના સભ્ય
શ્રીમતી ઈરાબહેન ઘોષ નાયકના પતિ
શ્રી ઈન્દ્રજીતભાઈ ઘોષનું
અમેરિકા ખાતે આકસ્મિક
દુઃખદ અવસાન થયું છે.
ઈશ્વર તેમના આત્માને શાન્તિ અર્પે
એવી પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના...

સરસ્વતી વિદ્યામંડળ પરિવાર

સ્મરણયાત્રા

જશીબહેન નાયક

મૈત્રી સોસાયટી, આંબવાડી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૫.

સરસપુર તરફ પ્રયાણ

ઘટાદાર લીમડાના વૃક્ષ નીચે સવારના સાડાસાત વાગે વિદ્યાર્થીઓ ગોઠવાઈ ગયા. વર્ષ પૂરું થવાનો છેલ્લો દિવસ હતો. ઠંડી આવા મૌનને પ્રફૂલ્લિત બનાવી રહી હતી. એક વિદ્યાર્થીને પ્રાર્થનામાં ગાવાની ઈચ્છા થઈ અને અમે 'હા' પાડી. શું બુલંદ અવાજ હતો ! સંગીત પૂરું થતાં થતાં વાતાવરણમાં આનંદ છવાઈ ગયો. અમે ખુશ થયાં સંગીતમાં આ બાળકોને રસ જાગ્યો તો ?

આજે પ્રાર્થનામાં રઘુભાઈએ સૌની લાંબી રજા માટે શુભેચ્છાઓ આપવી અને ઉનાળાની રજાઓમાં શું શું કરવું જોઈએ, એવો વિચાર આગલી રાત્રે કરી નાખ્યો. પહેલાં તો ઘણી પ્રવૃત્તિઓ કરવાની વાત કરવાનો વિચાર આવ્યો પણ એ વાત કરવી કે નહીં ? એવો વિચાર તુરત જ આવ્યો, કારણ કે આ બધા જ વિદ્યાર્થીઓને તો ઘરમાં કામ ખૂબ જ રહેતું હોવાથી, બીજી પ્રવૃત્તિઓમાં જોડાવાનું કેહવું યોગ્ય ન હતું. તેઓ તો રિસેસમાં પણ માતા-પિતાને રોટલો આપવા મિલમાં જતા જ હોય છે. છાપાંઓ પણ વેચતા હોય છે. આ વિદ્યાર્થીઓની જીવન જીવવાની રીત, સુખી કુટુંબોનાં બાળકો કરતાં જુદી જ હોય છે એટલે એમને બીજી જ વાત કરવી પડશે. સુખી ઘરનાં બાળકો તો જુદાં જુદાં કેમ્પમાં, મુસાફરીમાં કે અનેક પ્રવૃત્તિઓના વર્ગોમાં જોડાતા હોય છે, જે સરસ્વતીના બાળકો (તે વખતના) માટે આવી પ્રવૃત્તિઓ સૂચવવાની વાત વ્યવહારું ન લાગી.

અમને એકાએક આ નવી દૃષ્ટિ શીખવા મળી : જે લક્ષ્યાંકમાં અમે કામ કરવા આવ્યાં છીએ એ લક્ષ્યાંકના લોકોનાં જીવનને જુદી રીતે સમજવા દૃષ્ટિ હરપળે બદલવી પડશે. “અમારે માટે સૌથી પહેલો પાઠ”

જેમ જેમ આ બાળકોનાં જીવનને સમજવા તક મળતી ગઈ, તેમ તેમ અમારે અમારી પદ્ધતિ બદલવી જોઈએ, ફેરફાર કરવો જોઈએ એમ અમને લાગ્યા કર્યું. કેળવણી શું છે ? પ્રગતિશીલ, કેળવણીકાર, સમાજને સમજીને કેળવણી આપતો હોય છે. આખરે અભ્યાસક્રમ શું છે ? એ તો બાળકોને સમજવાનું તેમની નજીક જવાનું એક સાધન જ છે. આ વાત અમને બરાબર સમજાઈ હોવાથી આ લક્ષ્યાંકમાં બાળકોનું જીવન-ઘડતર કરવાના માર્ગો બદલતા રહેવા જોઈએ એ સિદ્ધાંત નક્કી કર્યો.

આ સિદ્ધાંતને વિચારતાં અમને એકાએક એવો વિચાર આવ્યો, “આ બાળકોને તેમના અત્યારના જીવનમાંથી બહાર લાવવા માટે જ્ઞાન જરૂરી છે. આનું આ જ જીવનજ્ઞાનના પ્રકાશ સાથે બદલી શકે.” માંડ માંડ સમય બચાવીને ભણવા આવતાં બાળકોને સારા વાંચનની ચોપડીઓ આપીને જ્ઞાન તરફ લઈ જવાં જોઈએ. આ અમારે માટે પહેલો પાઠ હતો. સુખી પરિવારનાં બાળકો તો પૈસા ખર્ચીને અનેક પ્રવૃત્તિઓમાં જોડાઈ શકે છે, જ્યારે આ બાળકો તો સમય મળતાં જ જે બે રૂપિયા કમાવાય તેવાં કામો કરવા લાગી જાય છે. પાંચ રૂપિયાની આવક પણ તેમને માટે એક મોટી ખુશીની વાત છે.

એટલે અમે વિચાર્યું કે તેમને જીવનને સારી રીતે જીવવા માટેનાં પુસ્તકો અને વાંચન તરફ લઈ જવા જોઈએ.

રઘુભાઈએ સંગીત પૂરું થતાં વાત શરૂ કરી.

‘વિદ્યાર્થી દોસ્તો,

તમારામાંથી ઘણા વિદ્યાર્થીઓ છાપાંઓ વેચવા જાય છે. તમે પોતે આ છાપાંઓ રજાઓ પડે ત્યારે ૧૦-૧૫ મિનિટ મેળવીને વાંચતા રહો. છાપાંઓ વાંચશો તો દેશનો વર્તમાન ઈતિહાસ તમે સમજી શકશો. ઉપરાંત છાપાંઓથી આપણા શહેરમાં પણ શું ચાલે છે એનો તમને ખ્યાલ આવે. સારી પ્રવૃત્તિઓનો પણ ખ્યાલ આવે. સારી પ્રવૃત્તિઓની જાણથી આપણને અનેક માહિતીઓ મળે છે. એ તમને તમારા રોજિંદા જીવનમાં કામ લાગશે.

તમારાં પાઠ્ય-પુસ્તકોમાં તમે ઘણા લેખકોના પાઠો વાંચો છો એવા લેખકોનાં ખૂબ સારાં પુસ્તકો, જેને આપણે નવલકથા કહીએ છીએ - આ નવલકથાઓ એક વાર વાંચવાનું શરૂ કરો તો તમને મજા પડશે. કેટલાક લેખકો વાર્તાઓ લખે છે. એ વાર્તાઓ પણ ગમે તેવી એવી હોય છે. ઉપરાંત કેટલાક લેખકોએ પોતાના પ્રવાસના અનુભવો પણ સુંદર રીતે લખ્યા છે. ઇતિહાસ એક વિષય છે એ તમારે ભણવાનો હોય છે. આવો ઇતિહાસ નવલકથામાં પણ કનૈયાલાલ મુનશી જેવા મહાન લેખકોએ લખ્યો છે. રોજબરોજ સમય થોડો મળે - રજાઓમાં તો જરૂર મળે. તમે વાંચજો. હવે આપણે ૬ અઠવાડિયાં પછી મળીશું. તમે તમારા ઘરના કામમાં નહીં હોવ તો રજાઓમાં પણ શાળાની ઓફિસ તો ખુલી જ હોય છે. અમે પણ હોઈશું જ. શાળામાં આવવાનું મન થાય તો જરૂર સમય મળતાં આવજો. અમારા બંનેની અને શિક્ષકોની તમને શુભેચ્છાઓ. થાક ઉતારી નવી સ્ફૂર્તિ લઈને આવજો.’

સૌ વિદ્યાર્થીઓ પોત-પોતાનાં પરિણામ પત્રકો લઈને હરખાતાં હરખાતાં ઘર તરફ ઊપડી ગયા. પાસ થનારા વિદ્યાર્થીઓના તો આનંદનો પાર નહોતો. એક-બે વિદ્યાર્થીઓ તો એવી વાત કરતા હતા : મારાં બા-બાપુ હું પાસ થઈ ગયો જાણીને ખુશ થશે. મારો આ ગણવેશ તો હું સરસ મજાનો ધોઈને ‘બા’ની પેટીમાં મૂકી દઈશ જેથી શાળા ઊઘડે ત્યારે નવાં નવાં કપડાં લાગે. આવી વાતથી મનમાં ખૂબ જ આનંદ થયો. હા...શ... બાળકોમાં જે પાંચ-દસને ભણવાની તાલાવેલી લાગી છે એ એક સારી નિશાની છે. એનો ચેપ જરૂર બીજા બાળકોને લાગશે અને પરિણામે આ લત્તાનાં બાળકોને ભણવું જ જોઈએ - મજૂરી કરતાં કરતાં પણ ભણવું જ જોઈએ, એ તમન્ના જાગશે.

ત્યારે વિચાર આવ્યો : આ વિદ્યાર્થીઓના જીવનમાં આપણે કંઈક કરવાની શરૂઆત જરૂર બની છે. આ લત્તામાં આવવાનું સાર્થક (વ્યર્થ) છે. ભણતા હોય એને ભણતા કરવાનો આનંદ અમને ખૂબ જ થયો.

વિદ્યાર્થીઓ ગયા નાના-નાના યુવકોમાં તેઓને જતા ક્યાંય સુધી અમે જોયા કર્યું પછી અમે શિક્ષકો સાથે ચા-નાસ્તો કરવા બેઠાં. એમને પણ ઉનાળાની લાંબી રજાઓ શરૂ થતાં પહેલાં છૂટાં પડતાં પહેલાં શુભેચ્છાઓ આપવી હતી.

ચા પીતાં પીતાં નાની મોટી વાતો ચાલતી હતી. સ્ટાફમાં બે-ત્રણ યુવાન શિક્ષકો હતા. એમાંથી એક શિક્ષક કહે, રઘુભાઈ ! આ વિદ્યાર્થીઓને રજાઓમાં થોડું વાંચન સમય કાઢવાની વાત સમજાવી એ બહુ સારું થયું. એમના અભ્યાસક્રમમાં એ મદદરૂપ થશે. એમના જીવનમાં કામ કરવાનું તો ખૂબ જ છે, પણ વાંચન નથી. વાંચવાથી નવા વિચારો એમના જીવનમાં ફેરફારો જરૂર લાવશે.

હું ખુશ થઈ ગયો. “ભાઈ ! તમારો વિચાર સરસ છે. અમને તો વિશ્વાસ છે કે વાંચન તેમનાં જીવનમાં ઘણો ફેરફાર લાવી શકે. નવા વિચારોની અસર તેમના અંગત જીવનમાં પણ થશે જ. મનમાં થયું. : ચાલો, અમારા આ વિચારોની અસર આ શિક્ષકોના મન પર પણ થઈ છે, એ એક સારી નિશાની છે. આપણા કામમાં આવા વિચારોવાળા શિક્ષકોનો સહકાર ઉપયોગી જરૂર નીવડશે. અમારા આ શૈક્ષણિક કામમાં દરેક પણ ઉપર કામ કરવાનું હતું. પણ જતાં જતાં રઘુભાઈએ એ ભાઈએ કહ્યું, ‘તમને આ વિચાર ગમ્યો હોય તો રજાઓમાં જરૂર મળજો, આપણે વિદ્યાર્થીઓ માટે આવા વાંચનની પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી શકીએ.’”

યુવાન શિક્ષકોને અમારી વાત ગમી. તેઓ જરૂર મળવા આવશે એમ કહીને ઘરે જવા ઊપડ્યા. જતાં જતાં પાછા ફરીને કહે, ‘રઘુભાઈ, મારા એક મિત્ર પાસે ઘણાં પુસ્તકો છે. એ પુસ્તકો કાઢી નાખવા માગે છે. એ આપણે થોડી કિંમતમાં લઈએ તો ? બે - ત્રણ દિવસમાં હું અને બીજા મારા મિત્ર ઓફિસના સમયમાં આવી જઈશું’ આ એક સારી નિશાની હતી. સૌ ગયા.

અમે એ ઘટાદાર લીમડાની છાયામાં બે ખુરશીઓ નાખીને બેઠાં. “હા...શ, સૌને આપેલી શુભેચ્છાઓ જરૂર

કામચાલ થશે.” રઘુભાઈ એકલા એકલા પોતાની જાત સાથે વાત કરતા હતા. હજુપણ લીમડા નીચે ફરફર કરતી હવા ખુશનુમા હતી. ગરમીનો થાક શરૂ થયો નહોતો.

આવતે વર્ષે વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા વધે તો જ શાળા ચાલી શકશે એવો વિચાર આવી ગયો : એ પણ આપણું કામ સફળ બનાવવામાં જરૂરી છે. બે પાંચ મિનિટ શાંતિથી બેઠાં અને રઘુભાઈએ વાત શરૂ કરી :

“આ શાળાને સારી રીતે સફળ બનાવવી હોય તો - શાળાને જલદી ઊંચે લાવવી હોય તો - ખૂબ મહેનત કરવી પડશે.” એમનાં મનમાં કોઈ વિચાર આકાર લઈ રહ્યા છે એ હું જોઈ શકી. પછી તેમની વાત આગળ ચાલી : શાળાને ઊંચી લાવવા, જે મિશનથી અહીં બેઠા છીએ એને આગળ ધપાવવા, વિકાસાવવા ઘણાં કામો કરવાં પડશે.” બે ચાર પળ શાંત રહી તેઓએ આગળ વાત ફરી ચલાવી :

આ મૃતપ્રાય: શાળાને પુન:જન્મ આપવો હોય તો આપણે પણ આ જર્જરિત મકાનમાં આવીને રહીએ તો સંસ્થાને પુન:જન્મ આપી શકાય. એલિસબ્રિજની મહાલક્ષ્મી સોસાયટીમાંથી નીકળી આપણે માધુભાઈ મિલમાં આવેલી આ શાળામાં રહેવા આવવું જોઈશે.

એમની આ પ્રપોઝલ લગભગ નિર્ણયાત્મક હતી. જો વિચારો વ્યવહારું હોય તો જરૂર અમલમાં મૂકતા અને મને પણ એ તો ગમતું.

“રોજેરોજ બસમાં જવા-આવવામાં આપણો લગભગ દોઢ કલાક જતો હતો. દોઢ કલાક અને શાળાના કમ્પાઉન્ડમાં રહેવાને લીધે ઊભા થતા નાના-મોટા પ્રશ્નોનો જલદી નિકાલ કરી શકાશે.” મારા વિચારો તેમને કહ્યા. તેમના મોં પર સ્મિત જોયું. મારી વાત પૂરી થઈ ને રઘુભાઈએ લક્ષ્મણને બોલાવ્યો.

“લક્ષ્મણભાઈ ! અહીં આવો તો.” રઘુભાઈનો અવાજ સાંભળતાં જ હાથમાં સાવરણી સાથે જ દોડીને એ અમારી પાસે પહોંચી ગયા. “હાજી સાહેબ, શું કામ છે?” તેણે પૂછ્યું.

સ્કૂલ પ્યૂનના ઓરડામાં અમારું નિવાસસ્થાન

“જો લક્ષ્મણ ! આ સામેની વિંગ છે ને ! ત્યાં છેલ્લી રૂમ છે ને ? ત્યાં જૂનો પટાવાળો કોઈ કોઈ વાર સૂઈ જતો એ રૂમને આપણે ખાલી કરવાની છે. પછી સાફ કરવાની છે. બીજું બધું કામ છોડીને હવે તમારે એ કામ કરવાનું છે.” લક્ષ્મણને તેમણે સમજાવ્યો. “પણ સાહેબ, થોડાંક રમતનાં સાધનો, બીજો સામાન છે ત્યાં જ ભલે ને પડ્યાં.” લક્ષ્મણે પોતાનો અભિપ્રાય આપ્યો. લક્ષ્મણ નિ:સંકોચે રઘુભાઈ સાથે વાત કરી શકતો. બંને એકબીજાને સારી રીતે સમજી શકતા. “એ બધું વિચારીશું, હમણાં તો તમે સફાઈ કરી નાખો.” “ભલે સાહેબ ! સફાઈ કરીને સાધનો પાછા ત્યાં ગોઠવી દઉં?” લક્ષ્મણે પૂછ્યું. રઘુભાઈએ તરત જ જવાબ આપ્યો : જો લક્ષ્મણ, સાધનો પછી ક્યાંક મૂકીશું. અમે આ રૂમમાં રહેવા આવવા વિચારીએ છીએ. કારણ એ છેલ્લી રૂમમાં કોઈ વર્ગ બેસતો નથી. તેથી બીજી કોઈ તકલીફ પડે એમ નથી.” રઘુભાઈએ હસતાં હસતાં કહ્યું, લક્ષ્મણ હેબતાઈ ગયો. હું પણ જરા આશ્ચર્ય પામી. અહીં રહેવા આવવાના વિચાર સાથે જ એમણે ક્યાં રહેવું એ પણ વિચારી લીધું હશે ? મનમાં જ વિચાર સાથે જ એમણે ક્યાં રહેવું એ પણ વિચારી લીધું હશે ? મનમાં જ બોલી : “આ અંધારી રૂમમાં રહેવાનું ? વળી ઓરડીને અડોઅડ તો ચાર-પાંચ પાયખાનાંઓ છે.” આ યોજના રઘુભાઈના મનમાં હશે જ પણ મારી સંમતિ મળ્યા પછી આ વિચાર અમને કહ્યો.

“ના... લક્ષ્મણ, એ છેલ્લા રૂમની સફાઈ આપણે આજે જ શરૂ કરવાની છે.” એમણે નિર્ણય લીધો.

લક્ષ્મણે કહે... “પણ...પ...ણ સાહેબ એ રૂમ નથી. એ તો નાની ઓરડી છે અને એ પણ અંધારી ઓરડી છે... ના સાહેબ, ‘રામ-નિવાસ’ જેવું મોટું ઘર છોડીને આ અંધારી ઓરડીમાં રહેશો ? ના સાહેબ, આવી અંધારી ઓરડીમાં તો હું પણ ન રહું. પછી તમે ?”

રઘુભાઈ વચ્ચે જ બોલ્યા : “લક્ષ્મણ, એ અંધારી ઓરડીમાં અજવાળું કરવું એ તો આપણું કામ છે ને ? તું

મદદ કર. એ રૂમને આપણે સરસ બનાવીએ.” લક્ષ્મણને ખાતરી થઈ કે રઘુભાઈને આ ઓરડીમાં રહેવાના વિચારોને તે બદલી નહીં શકે. હવે લક્ષ્મણ આગળ દલીલ ન કરી. લક્ષ્મણે ચા-નાસ્તો આપીને ઓરડી ખાલી કરાવવાનું કામ શરૂ કરાવી દીધું. “લક્ષ્મણ, અહીં સરસપુરમાંથી કોઈ દીવાલો રંગી આપે એવાને શોધી કાઢજે. પછી રંગ લગાવીએ.”

રઘુભાઈનો વિચાર એ બદલી શકે તેમ નહોતો, એની ખાતરી થતાં એણે રૂમ ખાલી કરવાનું શરૂ કરી દીધું. તેમાંથી કેટલીક વસ્તુ ફેંકવા જેવી ફેંકી દીધી. બીજી વસ્તુઓને વિંગની પાછલી બાજુએ ગોઠવી. લક્ષ્મણને રૂમની સફાઈ કરવાનું કામ સોંપીને અમે ઘેર જવા ઊપડ્યાં. પુલ કોસ કરીને મેઈન રોડ ઉપર આવ્યાં. ત્યાં અમારી બસ ઊભેલી જોઈ. અમે બેઠાં અને બસ એલિસબ્રિજ તરફ જવા ઊપડી. થોડીવાર, મનમાં મને ખુશી પણ થઈ ગઈ કે અહીં રહેવા આવીએ તો હા...શ, પ્રશાંતને એકલો નહીં રાખવો પડે પણ ત્યાંની સ્વચ્છ હવા છોડીને ૯-૧૦ જેટલી ટેક્ષટાઈલ મિલોના ભૂંગળાઓમાંથી સતત કોલસાઓનો ધૂમાડો નીકળ્યા કરે છે ત્યાં કોમળ બાળકને લઈને રહેવાનું છે, એ વિચારે પણ થોડી મૂંઝવણ થઈ ગઈ. પણ હવે અહીં આવવાનો નિર્ણય થયો છે. એને સારામાં સારી રીતે અમલમાં મૂકવો. કોલસાથી અમે બંને રોજ કાળા રંગે રંગાઈ જતાં જ હતાં. કોલસાના છાંટણાવાળા કપડાં લઈને જ ઘરે પહોંચતા. હવે પ્રશાંતનો વારો, આવા વિચારોના વંટોળમાં પાલડીનું બસ સ્ટોપ આવી ગયું એની એને ખબરેય ન પડી.

હું જેમ પ્રશાંતના વિચારમાં હતી, એમ રઘુભાઈ કદાચ પેલી અંધારી રૂમને કેવી રીતે સજ્જ કરવી એના વિચારમાં હશે. સરસ્વતીના કામમાં પણ આજે સારી રીતે રહી શકીએ એનું ધ્યાન પણ રાખતાં. હા, ના છૂટકે કેટલીક મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો જ પડે તો હિંમત પણ આપતા. મુશ્કેલીઓ સહન કરવી જોઈએ એવું પણ દઢપણે માનતા.

અમે ઘેર પહોંચી ગયાં. જમી કરીને જે કંઈ સામાન

હતો એ બાંધી લેવાનું શરૂ કર્યું. ભીખાની મદદથી બધું જ પેક કરી દીધું. સૂવાના ગાદલાં સવારે બાંધવાનું રાખ્યું.

આમ તો રામનિવાસમાં કે એલિસબ્રિજમાં રહેવાની આ અમારી છેલ્લી રાત હતી. અહીં કોઈ પડોશીને આવજો કહેવાનું નથી. કારણ સૌ પોત-પોતાના અલગ બંગલામાં હોવાથી સંબંધ બંધાયો ન હતો કે કોઈએ “અમે નવા છીએ” એવું વિચારીને નો’તી ખબર પૂછી. અહીં પડોશી સંબંધો જ નહિવત હતા.

અમારી નવી અનોખી દુનિયા : ૧૯૪૫ મે સરસ્વતી કેમ્પસમાં

બીજે દિવસે સવારે રઘુભાઈ બે ઘોડાગાડી લઈ આવ્યા. સામાન ગોઠવાઈ ગયો. એક ઘોડાગાડીમાં પ્રશાંતને લઈને હું બેઠી, બીજીમાં રઘુભાઈ અને ભીખો બેઠા.

મેઈન રોડ ઉપર ગાડી પહોંચી ત્યાં પાલડીના બસ સ્ટોપ પર કાળુપુર જતી અમારી બસ ઊભી હતી. મનમાં હસવું આવ્યું અને મનમાં ને મનમાં જ કહ્યું, “રામ રામ બસ ! અન્નજળ હશે તો કોઈવાર જરૂર મળીશું.” બસ રૂટ ઉપર થઈને જ અમારી ઘોડાગાડી ચાલી જતી હતી. લગભગ ૪૫-૫૦ મિનિટ પછી અમે ગોમતીપુરનો પુલ ઓળંગીને, સરસ્વતી શાળા તરફ વળ્યાં. આ રસ્તા ઉપર અને આસપાસ ગંદકી દેખાતી હતી. નાની નાની મસ્જિદો રસ્તાની વચ્ચે હતી. ગંદકીમાં પણ ભિખારીઓ બેસીને ભીખ માગતા હતા. એલિસબ્રિજ કરતાં આ જુદી જ દુનિયા હતી. લોકો જાણે ગંદકીમાં ખદબદતા ન હોય ? એવું લાગ્યું. આવા વિચારો ચાલતા હતા ત્યાં જ અમારી ઘોડાગાડી ૧૦૦ વર્ષ જૂની માધુભાઈ મિલના દરવાજામાં પ્રવેશી.

આજના સરસપુર સાથે ૧૯૪૫ના સરસપુરની સરખામણી ન થઈ શકે. હા, તે વખતે તો સરસપુર અમદાવાદમાં જ હોવા છતાં જાણે એ અમદાવાદનો ભાગ જ નથી એવું લાગતું. જાણે એ સરસપુર લત્તાને કોઈ પક્ષઘાતના રૂપમાં બદલી નાંખ્યો ન હોય. જાણે આ નિર્જીવ લત્તા સામે જોવાની ઈચ્છા પણ થતી ન હોય. અમે

કમ્પાઉન્ડમાં જઈને ઊભાં રહ્યાં - જોયું તો લક્ષ્મણ પેલી, છેલ્લી ઓરડીની સફાઈ કરી રહ્યો હતો. સરસ્વતીમાં દિવસના ભાગમાં કામ કરવું અને ત્યાં જ મિલના જૂના મકાનમાં રહેવું એ બેમાં ઘણો ફરક હતો. પણ કામ શરૂ થતાં એ ફરક મારા મનમાંથી ભૂંસાઈ ગયો. જર્જરિત તૂટેલી દીવાલોવાળાં મકાનમાં અમે રહીએ છીએ એ વાત પણ ભૂલાઈ જવાની હતી - એની મને ખબર હતી.

અમને જોતાં જ લક્ષ્મણ ઘોડાગાડી પાસે આવી ગયો. ભીખાએ અને લક્ષ્મણે સામાન ઉતારીને એક વર્ગના બાંકડા ખસેડીને સામાન મૂક્યો. પછી રઘુભાઈ લક્ષ્મણને લઈને પેલી ઓરડી પાસે પહોંચી ગયા. એક વર્ગનો કામચલાઉ અમે ઉપયોગ કર્યો. રજા હોવાથી વર્ગમાં રહેવાનું બની શક્યું. એક દિવસમાં રૂમ સાફ થઈ ગઈ. રૂમ તો સરસ બની, પણ અંધારું લાગતું હતું.

“વિચારો ખરા છે હો, જૂનાને નવું કરવાની કળા તમારામાં બહુ છે, સાહેબ.” લક્ષ્મણે કહ્યું.

“લક્ષ્મણ, આજે તું થાક્યો છે. આપણે ક્યાંકથી ત્રણ-ચાર કાચનાં નળિયાં લઈ આવીશું. આજે આરામ કર.”

સામાનનો ઢગલો પડ્યો હતો ત્યાં હું ગઈ અને બધું છૂટું કરવા લાગી.

“હવે અહીં આવા લત્તામાં રહેવા આવ્યાં એટલે જે મિત્રો છે એ હવે તો મળવા પણ નહીં આવે. આવો ગંદો લત્તો અને જર્જરિત રૂમ (ઓરડી)માં કેમ આવે ?

ત્યાં જ અવાજ આવ્યો : “કેમ છો રઘુભાઈ-જશીબહેન.” એ હતા ડૉ. ગાંધી અને તેમનાં પત્ની કાંતાબહેન. “એક વાગી ગયો એટલે અમને થયું કે આજે પહેલો દિવસ છે. તમે ભૂખ્યા પણ થયાં હશો.” તેઓ ખાવાનું ટિકિન લઈને આવ્યાં હતાં. એ રૂમ વ્યવસ્થિત કરી અમે ત્યાં રહેવાનું શરૂ કર્યું. થોડા દિવસ પછી ડૉ. છોટુભાઈ આવ્યા. તેઓએ કહ્યું, “અરે રઘુભાઈ, કેરોસીન તમને અહીંથી કોઈ પોતાના કાર્ડ ઉપર આપી જાય છે તો અનાજનું શું ? તમે તો ઠીક પણ આ મારાં મોટી બહેન (જશીબહેન)નું શું ?” ડૉ. છોટુભાઈ મને

હંમેશાં મોટી બહેન કહીને બોલાવતા. કાર્ડ નથી પણ ચલાવીએ છીએ.

પશાભાઈ પાસે અઠવાડિયું બે બ્રેડ મળે એવું કાર્ડ હતું તે અમને આપી ગયા છોટુભાઈ રેશનિંગનાં કાર્ડ આપી ગયા. આમ અનાજ-કેરોસીનની મુશ્કેલી દૂર થઈ. આ પશાભાઈ એ સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલના ભત્રીજા હતા.

અમારી આ મુશ્કેલીમાં આમ ડૉ. ગાંધી ને કાંતાબહેન, શ્રી પશાભાઈ અને ડૉ. છોટુભાઈ ને મંગળાબહેન એ સૌની મૈત્રી સચવાઈ હતી. આ મંડળીએ અમને એમનાથી કટી દૂર જવા દીધા ન હતા અને અમારી ભાઈબંધી એવી ને એવી હતી. તેઓને એમ લાગતું કે સરસ્વતીને પુનઃજીવન આપવામાં આ દંપતિ અવિરત પ્રયત્ન કરી રહ્યા હોવાથી આપણે એમને મદદ કરવી. આ વાત છોટુભાઈએ પશાભાઈને કહી. એમની આ ભાવનાને લીધે તેઓ ખાવા-પીવાનું તેમજ અનાજ અમારે ત્યાં મૂકી જતા. ૧૯૪૪નું વિશ્વ-યુદ્ધ પૂરું થતાં, ખાવા-પીવાનું દૂધ-કેરોસીન વગેરે કૂપન ઉપર મળતું. ભાવનગરમાં મળેલી અમારી કૂપન અહીં કામ લાગતી ન હતી તે તેઓ જાણતા હતા.

બીજા દિવસની સવાર : આ અમારા મિત્રો હતાં. તેમની મૈત્રી બીજા દિવસની સવારનું નવું અજવાળું લઈ આવતી અને અજવાળામાં હૂંફ અને લાગણીઓ અર્પણ કરી જતી હતી. પરિણામે સરસ્વતી ચલાવવામાં અમારો ઉત્સાહ વધતો જતો હતો.

રંગરોગાન થયેલી ઓરડીમાં જ્યારે અમે રહેવા ગયાં ત્યારે ઓરડી અને તેને લગોલગના વર્ગ વચ્ચે એક બારણું હતું તે વર્ષોથી ખુલેલું નહિ હોય તેને તેલ અને કેરોસીન લગાડીને માંડત્રીજે દિવસે લક્ષ્મણે ખોલી નાખ્યું. ત્યાં અમે રાત્રે કામચલાઉ સૂવાનું રાખ્યું. કારણ શાળા શરૂ થાય ત્યારે તરત જ ગાદલા ખસેડી શકીએ. રજાના દિવસોમાં ત્યાં બેસવાનું બનતું.

આ નાનકડી ઓરડીનાં બારણાં પાસે ઈંટનો એક ઓટલો હતો. એ ઓટલો થોડો મોટો કરીને રિપેર કરાવ્યો

અને આસપાસ ખપાટિયાની દીવાલ કરી. તો આ રૂમની સામેના ઘટાદાર લીમડાની એક જાડી ડાળી આ ઓટલા ઉપર ઝૂકી ગઈ હતી. ડાળીને રહેવા દઈને જૂનાં પતરાં મુકાવ્યાં. ડાળી ઉપર હીંચકો બાંધ્યો. આ હીંચકો પ્રશાંતનું ઘોડિયું બની ગયું. આમ હવે અમે અમારા રહેઠાણમાં પ્રસન્નતાથી રહેવા લાગ્યા. પ્રશાંતને હીંચકા ઉપર સુવાડી દેવાનું સહેલું પડ્યું.

સરસ્વતીના મકાનમાં એક રૂમમાં હવે અમને મુશ્કેલી લાગતી નહીં. કેટલાક વાલીઓ પણ મિલોમાંથી ઘરે જતાં ખબર પૂછી જતા.

અમારી શાળાની ફ્રન્ટ વીંગને છેડે એક ફેક્ટરી (નાની એવી) ચાલતી. એ ફેક્ટરીનો એક ચોકીદાર પઠાણ હતો. એ અમારી સ્કૂલના કામને જોતો. પણ જ્યારે અમે રહેવા ગયા ત્યારે આઠ-દસ દિવસ પછી એક સાંજે અમને મળવા આવ્યો. અમારી પાસે બેસીને કહે, “સાહેબ, મੈં યે ફેક્ટરી કા ચોકીદાર હૂં. આપકા પડોશી હૂં. જરૂર પડે તો હમકું બુલાના.” અને અમને નમસ્કાર કર્યાં. આમ તો નાનપણમાં હું પઠાણથી થોડી ડરતી પણ આ રૂપાળા યુવાન પઠાણના અવાજમાં તો પ્રેમ ભર્યો હતો. એણે થોડી વાર પ્રશાંતને રમાડ્યો. પછી નમસ્કાર કરતાં કરતાં કહેતો ગયો, ‘યે મિલમૈં તો આપ ઔર હમ દો હૈં. જરૂર પડે તો બુલાના.’ થોડા દિવસ પછી એક નાનકડો ડ્રેસ પ્રશાંત માટે લઈ આવેલો. પછી એને “હમારા બચ્યાં” કહીને રમાડતો.

આમ અમને અમારા મિત્રો ઉપરાંત એક કંપની મળી. રોજ સાંજે “સાહબ, સલામ આલેકમ” કરી જતો. અમને એકબીજાને ફાવવા લાગ્યું.

એક દિવસે અમે પાછળનું કમ્પાઉન્ડ જોવાં ગયાં. જૂનું શરૂ થતાં નવા વર્ષમાં રમતોને સારી રીતે ઓર્ગેનાઈઝર કરવાની ઈચ્છા હતી. એટલે પાછળ મેદાન જોતાં હતાં ત્યાં થોડાક દૂર એક ઓટલા ઉપર એક વૃદ્ધ બાઈ અને એક યુવાન બહેનને જોયાં અને ત્યારે જે થોડી ઘણી વાત થઈ તે ઉપરથી લાગ્યું કે તેઓ પણ એ જ નાની રૂમમાં રહે છે.

યુવાન બહેનનું નામ સંતોકબહેન હતું. વૃદ્ધાનો દીકરો કામે ગયો. સાંજે એમની પાસે આવ્યા, ત્યારે તેઓ અમે પણ આ શાળામાં જ રહીએ છીએ એવી ખબર પડતાં સાંજે અમને મળવા આવ્યા.

“હું યુનીલાલ પટેલ.” તેમણે ઓળખાણ પાડી. આગળ વધારે માહિતી આપી. “મારા મા નવનીતલાલ શેઠને ઘેર કામ કરતાં હતાં પણ હવે તેઓ વૃદ્ધ થયાં એટલે એમના ઘરમાં બીજા બહેનને કામ કરવા રાખ્યાં પણ એમની ઓળખાણને લીધે આ મિલમાં અમને રહેવા સગવડ કરી આપી છે. હું પરણ્યો. મા-વૃદ્ધ થયાં. શેઠને અમારા ઉપર પ્રેમ બહુ તેથી મને ઈલેક્ટ્રિકની નાની દુકાન કરાવી દીધી છે. એના ઉપર અમે ઘર ચલાવીએ છીએ. નવનીતલાલ શેઠ અમારી સંભાળ હજુ પણ રાખે છે.”

પોતાના જીવનનો આખો ઇતિહાસ એમણે અમને કહી દીધો. તેઓ દિલના ભલા અને સાચુકલા હતા. બસ તે દિવસથી એમની સાથે અમારી ભાઈબંધી શરૂ થઈ તે તેઓ જીવ્યાં ત્યાં સુધી રહી. તેઓ રોજ સાંજે દુકાનેથી ઘેર આવીને જમી કરીને અમારે ઘેર બેસવા આવે. અમે કામમાં હોઈએ તો અમારું કામ પણ કરવા લાગે. હાજરીપત્રકોને ફેર કરવામાં મદદ કરે. આમ અમને આ જ મિલના કમ્પાઉન્ડમાં એવા મિત્ર મળ્યા કે જરૂર પડ્યે દોડી આવતાં. પછી તો એમણે અમારી શાળાની બંને વિંગમાં ઈલેક્ટ્રિક ફિટિંગ કરી આપ્યું. પૈસા આપવા અમે ખૂબ મહેનત કરી પણ કહે, “તમે તો ગરીબ બાળકોને ભણાવો છો. હું પણ બાપ વિનાનો ગરીબ બાળક છું. આ પૈસા હું ન લઉં.” આમ અમારી મૈત્રી ગાઢ થતી ગઈ. તેઓ પણ શાળાના રંગે રંગાતા ગયા. આટલી સારી પ્રવૃત્તિ એલિસબ્રિજની ભાગ્યે જ કોઈ શાળામાં થતી હશે. ત્યારે અમને સમજાઈ ગયું કે યુનીલાલમાં કેળવણીની દૃષ્ટિ પણ છે. સમય જતાં તેઓ જાત-મહેનતથી પૈસે ટકે સુખી થયેલ. એમનાં પત્ની પણ અમારી સાથે ભળી જવા લાગ્યાં. ઘરમાં કંઈક સારું ખાવાનું બનાવે તો તરત જ તપેલું ભરીને આપી જાય. આમ, આ મિલના કંપાઉન્ડમાં

જાણે મિત્રોનો પરિવાર વધવા લાગ્યો અને આપોઆપ મૈત્રી છોડી ગયેલા મિત્રોનું દુઃખ તો ક્યાંય અદૃશ્ય થઈ ગયું.

ડૉ. છોટુભાઈ, ડૉ. ગાંધી, પશાભાઈ, યુનીભાઈ અને તેમનો પરિવાર અને નાનકડી ફેક્ટરીનો પઠાણ - આમ સૌની મૈત્રી અમારા જીવનને ભરી દેતી હતી. એમાં કેટલાક વાલીઓને પણ અમારી સાથે દોસ્તી થતી. તેમની નાનકડી રૂમમાં અમને ચા પીવા આવવા આમંત્રણ આપતાં. આવા મિત્રોને મેળવીને એમ થતું કે પેલી અંગ્રેજી કહેવત ‘ફર્સ્ટ ફેન્ડ્ઝ આર અવર નેબર’ સાચી પડે છે.

હવે અમને અમારામાં વિશ્વાસ વધવા લાગ્યો અને ખાતરી થઈ કે આ લત્તામાં કામ કરવાની અમારી ઈચ્છાને અમે પાર પાડી શકીશું.

આ સંસ્થાને પુનર્જન્મ આપવાના કામમાં અમે જરૂર કામિયાબ નીવડીશું. કેળવણીથી સારા રાષ્ટ્ર ઘડતરનું કામ કરી શકીશું. બાળક જન્મતાં પહેલાં માતાને દુઃખ જરૂર અનુભવવું પડે છે, પણ બાળકને મેળવ્યા પછીનો આનંદ જુદો જ હોય છે.’

આમ હવે સરસ્વતી સંસ્થાના સાન્નિધ્યમાં હોંશથી અને બધી તાકાતથી કામ કરવાં લાગ્યાં. નવા નવા પાઠો પણ શીખતાં ગયાં.

“આપણે હવે આ શાળાના જર્જરીત મકાનને આશ્રમ જેવું જરૂર બનાવી શકીશું. મકાનની સાદાઈને આશ્રમનાં રૂપમાં ફેરવવી છે.”

આવા વિચારમાં અમે બેઠાં હતાં ત્યાં અમારા વિશાળ પ્રવેશ દ્વારમાંથી શ્રી હરભાઈને (નાનાભાઈને) આવતા જોયાં.

એમના પહાડી શરીર પર શોભતો સફેદ ખાદીનો ઝભ્મો અને ધોતિયું અને મોં પર પ્રેમનું હાસ્ય જોઈને અમને જાણે વડીલની છાયા મળી હોય એવું લાગ્યું. ભાવનગરથી મોકલેલ બાના હાથનાં ઢેબરાં-શાક ખાતાં ખાતાં પઠાણની, યુનીભાઈની અને પશાભાઈની, છોટુભાઈ, બધાની વાતો કરી. નાનાભાઈ કહે, ‘ચાલો હવે તમારી સરસ્વતીની વાતો

પૂરી જ નહીં થાય. અત્યારે સૌ સૂઈ જઈએ.’”

“હવે સૂઈ જઈએ, આવતી કાલે સરસ્વતીની બધી વાતો કરીશું. ચાલો સૂઈ જઈએ.”

નાના ભાઈના પ્રેમાળ સ્વભાવથી જાણે અમારો થાક ઊતરી ગયો. વડલાની શીળી છાયામાં અમે સૌ સૂઈ ગયાં.

ગ્રિષ્મજીવનની લૂ

મિતલ પટેલ “પરિભાષા”

પ્રાંતવેલ પ્રાથમિક શાળા, જુથ-ગાબટ, તા. બાયડ,
જિ. અરવલ્લી (સાબરકાંઠા).

ભરઉનાળો દઝાડતા દિવસે

તરસ્યા માટે પરબ બંધાવી તો જો...

દયાભાવથી દ્રવેલા હૈયાને

મદદભાવથી ભિંજાવી તો જો...

શિખવાડે કુદરત

પરસેવો પાડી મહેતન કરતા

કાળઝાળ ગરમીમાં પણ

હસતા મોઢે ધ્યેય માટે બહાર નીકળી તો જો...

ધોધમાર જીવનની તકલીફો વચ્ચે

પોતાના પગ પર આગળ વધી તો જો...

અમીરસ વરસાવશે ભગવાન પણ

એકવાર જાત મહેતનથી ઉપર ઊઠી તો જો...

રસ્તો કઠીન હોય સફળતાનો

સ્વાદ એટલો જ મીઠો હોય...

ગરમી ગરમી કર્યા વગર

ગ્રિષ્મની ઉજવણી કરી તો જો...

ખીલશે પુષ્પોય...

ચોમાસાની હજી વાર છે.

કાંટાળી ઝાડીમાંથી રસ્તો કાઢી

જીવનફૂલ ખિલાવી તો જો...

સફળતાનું સૂત્ર

હરેશ ઘોળકિયા

(ભુજ-કચ્છ)

આજની નવી પેઢીને સૌથી વધારે કોઈ પ્રિય શબ્દ હોય, તો તે “સફળતા” છે. વિશ્વના બધા જ યુવાનોને સફળ થવું છે. તેમને ઘર, શાળા-કોલેજમાં કે સમાજમાં સતત સૂચના કે પ્રેરણા એ જ આપવામાં આવે છે કે “ગમે તેમ કરીને સફળ થવાનું છે.” અને અભ્યાસ કરતા હોય ત્યારથી જ તેઓ આ સફળ થવાની દોડ શરૂ કરે છે.

સફળ થવું કે તેની ઈચ્છા રાખવી એમાં કશું અયોગ્ય નથી. વ્યક્તિને પોતાને જે ક્ષેત્ર ગમતું હોય તેમાં સફળ થવું એ ઈચ્છા તદ્દન યોગ્ય છે. પણ અહીં તકલીફ એ થાય છે કે આ સફળતા કેમ મેળવવી એ નથી કહેવાતું. સફળતા એ તાલીમનો વિષય છે. તે માટે વ્યવસ્થિત તાલીમ લેવી પડે છે. તેની સાધના કરવી પડે છે. પુષ્કળ મહેનત પછી સફળતા મળે છે.

તાલીમ કેમ લેવાય ?

તે માટેનાં સૂત્રો જાણવાં પડે અને તેનો અમલ કરવો પડે.

સદ્ભાગ્યે આપણા યુવાનોને તો માર્ગદર્શન આપી શકે તેવા ગુરુ હાજર છે. તેમને આપણે સ્વામી વિવેકાનંદ નામે ઓળખીએ છીએ. સ્વામી વિવેકાનંદ એક એવી અદ્ભુત વ્યક્તિ છે જેમને વિદ્યાય લીધે આજે એક સદીથી પણ વધારે સમય થઈ ગયો હોવા છતાં તેમના વિચાર આજે પણ ફૂલ જેવા તાજા છે. સો વર્ષ પહેલાં વ્યક્ત કરેલા વિચારો કે ત્યારે ભારતીય પ્રજાને ખાસ કરીને યુવાનોને - આપેલ માર્ગદર્શન એટલું તો નક્કર અને સનાતન તત્ત્વ ધરાવે છે કે આજે એકવીસમી સદીના યુવાનોને પણ તે એટલું જ ઉપયોગી છે. એટલે સફળતા વિશે જ્યારે યુવાનો વિચારે કે તેનાં પગલાં શોધે, ત્યારે તેમણે સ્વામીજીના સાહિત્ય પાસે જવું જ જોઈએ. તે તેમને સફળતા મેનેજમેન્ટ તરફ અવશ્ય દોરી જશે.

સ્વામી વિવેકાનંદે સફળતાનો એક પાયાનો સિદ્ધાંત, એક સૂત્ર આપેલ છે. તે સૂત્ર આમ તો બહુ જ જાણીતું છે. બધા જ યુવાનો તેને જાણે છે, વારંવાર બોલે પણ છે, પણ તે એક પાયાનો સિદ્ધાંત છે એમ હજી તેમને ખ્યાલ આવતો નથી. તેથી તેને ગંભીરતાથી લેતા નથી અને તેના પર ઊંડો વિચાર કરતા નથી. પણ તેના પર ચિંતન કરે, મનન કરે અને થોડો પણ અમલ કરે, તો સફળતા ખોળામાં આવી પડશે.

વિવેકાનંદનો આ વિચાર છે “ઊઠો, જાગો અને ધ્યેય માટે મંડ્યા રહો.”

પણ આ વાક્ય માત્ર બોલવા માટે જ નથી. તેના પર ઊંડું ચિંતન કરવાનું છે. તેનો અર્થ જાણવાનો છે અને પછી તેનો અમલ કરવાનો છે. તે માટે આ વાક્યના એક એક શબ્દ વાગોળવા પડશે.

પહેલાં કહે છે “ઊઠો”.

શા માટે કહ્યું કે ‘ઊઠો?’ તો શું આપણે સૂતા છીએ? અને જો હા, તો સૂતા હોવું એટલે શું?

હકીકત એ છે કે વિશ્વના મોટા ભાગના લોકો સૂતેલા જ છે. સૂતેલા હોવું એટલે કશા હેતુ વગર જ જીવવું. અભાન રીતે જીવવું. કોઈ પણ હેતુ વગર જીવવું. જેના જીવનમાં કોઈ ધ્યેય કે હેતુ ન હોય, તે વ્યક્તિ જાગતા છતાં સૂતી જ છે એમ માની શકાય. એટલે સ્વામીજી પહેલાં કહે છે કે - ઊઠો એટલે કે જાગૃત થાવ. પોતે રૂટિનલ જીવે છે તેની સભાનતા કેળવો.

પણ માત્ર ઊઠવાથી કશું ન વળે. ઊઠ્યા પછી જો ખ્યાલ ન રખાય તો વ્યક્તિ ફરી થોડા સમયમાં સૂઈ જાય. સભાન ન રહે તો ફરી ઊઠવામાં સરી જાય. એટલે ઊઠ્યા પછી તરત બીજું કામ કરવાનું છે — “જાગવાનું.” એટલે કહે છે ‘જાગો’.

તો સવાલ થાય કે ઊઠવામાં અને જાગવામાં શું ફર્ક? દેખાવમાં તો કોઈ ફર્ક ન દેખાય, પણ દરેક શબ્દનો વિશિષ્ટ અર્થ હોય છે. બે શબ્દોના પોતીકા અર્થો હોય છે. તે સંદર્ભમાં ‘ઊઠો’ અને ‘જાગો’ શબ્દમાં પણ અર્થનો ફર્ક છે.

‘ઊઠવું’ એટલે સભાન થવું. જાગૃત થવું. રૂટિનમાંથી

બહાર આવવું. પણ પછી શું કરવું? તો કહે છે કે ‘જાગો’. જાગો એટલે જીવનમાં ધ્યેય નક્કી કરવાનું છે. જીવનનો કોઈ એક હેતુ નક્કી કરવાનો છે. જીવનની દિશા નક્કી કરવાની છે. આ કરવું એટલે ‘જાગવું’. ઉઠવું કદાચ ભૌતિક ક્રિયા છે. જાગવું એ માનસિક ક્રિયા છે. તેમાં વિચાર કરવાનો છે અને અહીં ધ્યેય નક્કી કરવાનું છે એ વિચાર કરવાનો છે.

માની લો કે ધ્યેય તો નક્કી કરી લીધું. પણ કેવળ ધ્યેય નક્કી કરી લેવાથી કશું નથી વળતું. તેને સિદ્ધ કરવાનું છે. તે કેમ કરવું? માત્ર વિચારવાથી કશું ન વળે. તે માટે મહેનત કરવી પડે. એટલે સ્વામીજી કહે છે કે “ધ્યેય માટે મંડ્યા રહો.” એટલે કે ધ્યેય નક્કી કર્યા પછી તેને માટે મહેનત કરવાની છે.

પણ અહીં એક શબ્દ ધ્યાન ખેંચે છે. તે છે “મંડ્યા રહો.” સ્વામીજી એમ નથી કહેતા કે “ધ્યેય માટે મહેનત કરો.” તે કહે છે “ધ્યેય માટે મંડ્યા રહો.” મહેનત કરવી અને મંડ્યા રહેવું વચ્ચે તફાવત છે. મહેનત તો થોડી વાર થાય. પછી કદાચ અટકી પણ જાય. પણ મંડ્યા રહેવું એટલે જ્યાં સુધી ધ્યેય સિદ્ધ ન થાય, ત્યાં સુધી મહેનત છોડવાની જ નથી. હિન્દીમાં કહે છે ને કે “લગે રહો” — તે સંસ્કૃતમાં પણ કહ્યું છે. “કાર્ય સાધયામિ વા દેહમ પાતયામિ.” એટલે કે કાં તો કાર્ય સિદ્ધ થશે અથવા શરીર પડી જશે. એનો અર્થ જ મંડ્યા રહેવું. ધ્યેય સિદ્ધ કરવા ચોવીસે કલાક તેનું જ ચિંતન કરવું અને મહત્તમ કલાકો તે સિદ્ધ કરવાના પ્રયાસો કરવાના. સતત પ્રેક્ટિસ કરવાની. સતત મહેનત કરવાની. વિશ્વ વિખ્યાત ટેનીસ ખેલાડી બ્રોજોન બોર્ગ પોતાની આત્મકથામાં લખે છે કે તે ટેનીસ શીખતો, ત્યારે રોજના ચૌદથી પંદર કલાક તેની પ્રેક્ટિસ કરતો. માર્કોસોફ્ટના વડા ગેટસ કમ્પ્યુટર શીખતા ત્યારે વીસ વીસ કલાક મહેનત કરતા. આનું નામ જ “મંડ્યા રહેવું.” એવું નહીં કે આજે કલાકેક મહેનત કરી. બીજા દિવસે એટલી જ મહેનત કરી. બે ચાર દિવસ કશું ન કર્યું. ફરી શરૂ કરવું. . . . ના. આ તો ચોવીસ કલાકની મહેનત છે.

ચિંતન-મહેનત-ચિંતન. સ્વપ્નાં પણ તેનાં આવે.

સફળ થવાની આ જ પાયાની શરત છે — “મંડ્યા રહેવું.” સ્વામી વિવેકાનંદને ભારતની સેવા કરવી હતી. તો પહેલાં આખો દેશ ફર્યા, દેશના લોકોનો અને તેની પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ કર્યો. પછી કામ કરવા માટે પૈસા મેળવવા બે વાર અમેરિકા અને યુરોપ ગયા. ત્યાં પણ પુષ્કળ મહેનત કરી. ત્યારે પોતાને જે મિશન શરૂ કરવું હતું તે કરી શક્યા. જીવનની છેલ્લી પળ સુધી તે આ કામમાં મંડ્યા રહ્યા. ત્યારે આજે ‘રામકૃષ્ણ મિશન’ વિશ્વમાં પ્રસરી શક્યું છે અને અદ્ભુત કામો કરે છે.

શરત? ઊઠવું, જાગવું, ધ્યેય નક્કી કરવું અને પછી એ ધ્યેય સિદ્ધ કરવા મંડી પડવું અને સિદ્ધ ન થાય ત્યાં સુધી મંડ્યા રહેવું.

અને આ પ્રક્રિયા પૂરા ઉત્સાહ અને ધીરજથી કરવામાં આવે અને પોતા પર પૂરો આત્મવિશ્વાસ રાખવામાં આવે, તો ધ્યેય ચોક્કસ સિદ્ધ થશે. પાકી ગેરન્ટી !

‘મારે લેખક થવું છે !’

અને ધીરજથી બાળકની પળેપળનો સદુપયોગ કરીને તેને ઈનફોર્મલ શિક્ષણ આપે તો બાળકનો ઘણો વિકાસ થાય, બધાં જ મૂળ અહીંથી રોપાય છે. એનામાં જીજ્ઞાસા જાગૃત કરવી અને એ જીજ્ઞાસાને સંતોષવી એ આપણી ફરજ છે.

કવિશ્રી ટાગોરે કહ્યું છે, ‘માતૃભાષા તો માતાનું ધાવણ છે.’ લેખન કૌશલ્ય માટે કેટકેટલા મુદ્દાઓને અંતર્ગત કરવા પડે ! સારા અક્ષર, યોગ્ય જોડણી, યોગ્ય જગ્યાએ યોગ્ય શબ્દ, લેખન કૌશલ્ય માટે તો કેટકેટલું શીખવું જરૂરી છે.

પૂ. ગાંધીજીએ પોતે જ લખ્યું છે ‘ભણતરમાં અક્ષર સારા લખવાની જરૂર નથી એવો ખોટો ખ્યાલ મારામાં ક્યાંથી આવ્યો એ હું જાણતો નથી. દક્ષિણ આફ્રિકામાં જ્યાં વડીલોનાં અને દક્ષિણ આફ્રિકામાં જન્મેલા અને ભણેલા નવયુવકોનાં મોતીના દાણા જેવા અક્ષરો જોયા ત્યારે હું લજવાયો અને પસ્તાયો. નઠારા અક્ષર એ અધૂરી કેળવણીની નિશાની ગણવી જોઈએ. મેં મારા અક્ષર પાછળથી સુધારવા પ્રયત્ન કર્યો પણ પાકે ઘડે કંઈ કાઠા ચઢે ?’ — ગાંધીજી.

‘ભારતીય મહિલા ખેલાડીઓ’ - એક દસ્તાવેજ

રવીન્દ્ર અંધારિયા

૨, અનુશીલ એપાર્ટમેન્ટ, ૧૦-એ સરસ્વતી હા. સોસાયટી,
પાલડી, અમદાવાદ-૭.

‘લાઈફ ઈઝ એ ગેઈમ્સ, વન શુડ વીશ ટુ વીન’. જંગને જીતવાની ઝંખના કોને ન હોય ? પછી એ જંગ ખેલકૂદ ક્ષેત્રનો હોય કે વિજ્ઞાન-ટેકનોલોજી જગતનો હોય, એ જંગ વ્યાવસાયિક જગતનો હોય કે રાજકીય ક્ષેત્રનો હોય. આવો જ જંગ વ્યક્તિએ પોતે નક્કી કરેલાં લક્ષ્યાંકોની પ્રાપ્તિ માટે પણ ખેલવાનો હોય છે. એ માટે જરૂરી હોય છે, આવી ખુમારી....

સંકટ ભરેલી જિંદગીથી હારનારો હું નથી.
સાગર ડુબાડી દે મને એવો કિનારો હું નથી.
માટે સદા અજવાળવાં અંધાર ધેર્યા પંથ સૌ,
ચમકી અને તૂટી પડે એવો સિતારો હું નથી.’

આવી ખુમારી દિલમાં ભરીને અને આવું જીવન ધ્યેય ચિત્તમાં ધરીને રમત-ગમત ક્ષેત્રે અવનવાં કરતબ કરવાં નીકળી પડેલી ભારતીય તરુણીઓ, મહિલાઓ અને ગૃહિણીઓની યશગાથા આ પુસ્તક ‘ભારતીય મહિલા ખેલાડીઓ’માં ગાઈ છે, લેખિકા રેખા દવેએ. લેખિકાની ખુમારી પણ જુઓ, ‘મિત્રો ! નાનપણની એ રમતનો વિજય મર્મ વિચારું છું ત્યારે થાય છે કે શ્વાસોચ્છવાસનું આ સૂરીલું સંગીત બંધ પડે એ પહેલાં પોતાની પાસે રહેલ સુવાસિત ફૂલ જેવા વિચારો બીજાને આપી દેવા એ દરેક લેખક, સંપાદક કે કવિની ખુમારીભરી જીત નથી શું?’ આવા જોશ સાથે ભારતીય મહિલા ખેલાડીઓનાં સંક્ષિપ્ત રેખાચિત્રો દોર્યા છે. રેખાચિત્ર લેખન પણ એક પ્રકારની લેખકીય સજ્જતા માંગી લેતી સાહિત્યિક વિદ્યા છે. તેમાં

સંક્ષેપ (લાઘવ) તેનું હાર્દ છે, તમામ તથ્યોનો સમાવેશ તેની કાયા છે અને રસમયતા તેનો શ્રૃંગાર છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો રેખાચિત્રનાં આ ત્રણેય માપદંડો છે. આવો, આ ત્રણેય માપદંડોના આધારે ‘ભારતીય મહિલા ખેલાડીઓ’ પુસ્તકને મૂલવીએ...

સર્વપ્રથમ આ પુસ્તકની કાયાનો પરિચય મેળવીએ. એમાં કુલ ૩૩ મહિલા ખેલાડીઓનાં રેખાચિત્રો છે. પરંતુ તેમાં એક ચીનના ટેનિસ પ્લેયર લી. શાનનું રેખાચિત્ર જોડવામાં આવ્યું છે. ‘ભારતીય મહિલા ખેલાડીઓ’ શીર્ષક સાથે આ બાબત ગળે ઊતરે તેવી નથી. બાકી ૩૨ રેખાચિત્રો તંતોતંત્ર ભારતીય મહિલા ખેલાડીઓનાં છે. તેમાં પણ સત્તર જેટલી રમતો કે ખેલના જવલંત સિતારાઓનાં રેખાચિત્રો છે. તેમાં તરણ સ્પર્ધામાં ૦૩, એથલેટિક્સમાં ૦૩, બેડમિન્ટનમાં ૦૩, વેઈટલિફ્ટિંગમાં ૦૨, બોર્ડિસગમાં ૦૨, શતરંજમાં ૦૧, ડિસ્કથ્રોમાં ૦૧, ક્રિકેટમાં ૦૨, તીરંદાજીમાં ૦૨, પર્વતારોહણમાં ૦૩, હોકીમાં ૦૧, ટેનિસમાં (૩ + ૧) ૪, વોલિબોલમાં ૦૧, કબડ્ડીમાં ૦૨, યોગમાં ૦૧, જિમનેસ્ટિક્સમાં ૦૧ અને કુશ્તીમાં ૦૧, એમ મળીને સત્તર સ્પર્ધાઓ અને ૩૩ ખેલાડીઓ વિશે રજૂઆત થયેલ છે. ચંદ્રકોની પ્રાપ્તિની દૃષ્ટિએ વિષયવસ્તુનું વિશ્લેષણ કરીએ તો ૦૧ ખેલાડી પદ્મવિભૂષણથી નવાજાયેલ છે, ૨૧ ખેલાડીઓ પદ્મશ્રીથી, ૧૫ ખેલાડીઓ અર્જુન એવોર્ડથી અને ૦૬ રાજીવ ગાંધી ખેલરત્ન પુરસ્કારોથી નવાજાયેલ છે. બાકીનાને પણ પ્રાદેશિક અને રાષ્ટ્રીય વિવિધ ચંદ્રકો પ્રાપ્ત થયા છે. ખેલાડીઓની પ્રાદેશિકતાની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો હરિયાણા રાજ્યના ૦૬, પશ્ચિમબંગાળના ૦૫, આંધ્રપ્રદેશના ૦૩, કેરળ અને મણિપુર રાજ્યના બબ્બે, ગુજરાતના ૦૪, રાજસ્થાન મહારાષ્ટ્ર, ઝારખંડ, ઉત્તરપ્રદેશ અને કાશ્મિરના એક એક ખેલાડીઓ અંગે ચિત્રણ થયું છે. ત્રણ એવા ખેલાડીઓ છે કે જેમના

જન્મસ્થળ - રાજ્યનો લેખિકાએ ઉલ્લેખ કર્યો નથી. આ દૃષ્ટિએ તેઓની માહિતી પૂરતી મળતી નથી છતાં જેટલો પણ પરિચય મળે છે તેટલાથી વાચક માહિતગાર તો થાય જ છે અને પ્રેરિત પણ થાય છે. દરેક ખેલાડીઓની જરૂરી માહિતી તો આપી જ છે. સાથોસાથ તેમની શકવર્તી સિદ્ધિઓને પણ અસરકારક શબ્દોમાં રજૂ કરી છે. જેમ કે - બુલા ચૌધરીને 'જલપરીનું' સોહામણું ઉપનામ આપીને તેની ચરિતાર્થતા સિદ્ધ કરવા માટે 'સન ૨૦૦૦માં સ્પેનના જિબ્રાલ્ટર જલ સમુદ્ર કે જે સ્પેનથી શરૂ કરીને મોરોક્કો સુધીની ૨૦ કિ.મી.ની લંબાઈ ધરાવે છે તે તેણે ૩ કલાક ૩૫ મિનિટમાં તરીને પસાર કર્યો. બુલાનો આ ઓછામાં ઓછો તરણસમય વિશ્વરેકોર્ડ તરીકે આજે પણ તરણસ્પર્ધાના ઇતિહાસના સુવર્ણપૃષ્ઠ પર અંકિત છે.'

આમ તો આ માહિતીપ્રધાન પુસ્તક છે. છતાં તેને રમસય બનાવે છે. તેનો શૈલી શ્રૃંગાર જુઓ એક બે ઉદાહરણ. આરતી સાહા વિશેના લેખનનો આરંભ જુઓ, 'સાગરનાં નીર ઉપર કોઈનાં પગલાંની છાપ નથી હોતી, પણ એનો અર્થ એ નથી કે કોઈએ સાગરની સફર ખેડી નથી.'

કૃષ્ણા પૂનિયા વિશે લખતાં લેખિકા લખે છે: એ સમયે કે જ્યારે જાટ જાતિમાં સામાજિક કે અન્ય ક્ષેત્રે સ્ત્રીઓને શિક્ષણ માટેની તકો ન હતી ત્યારે જાટ પરિવારમાં જન્મેલી કૃષ્ણાએ સુદર્શન ચક્રની જેમ એવું ચક્ર (રિશ) ધુમાવ્યું કે એ હવાની ગતિ સાથે સતત પ્રગતિ કરતું રહ્યું અને જ્યાં જ્યાં જમીન ઉપર પડ્યું ત્યાં ત્યાં એક સુવર્ણચંદ્રક ખીલવતું ગયું.'

દિવ્યાંગ ખેલાડી અરુણિમા સિંહા ટ્રેનમાં મુસાફરી કરતાં હતાં ત્યારે ડબ્બામાં ગુંડાઓ ચડી આવ્યા. લૂંટફાટ કરવા લાગ્યા ત્યારે અરુણિમાએ તેમનો સામનો કર્યો. એટલે ગુંડાઓએ તેને ડબ્બામાંથી બહાર ફેંકી દીધાં. એ જ સમયે બીજી ટ્રેન ધસમસતી આવીને તેના પગ ઉપરથી ચાલી

ગઈ. કોઈ અજાણ્યા માણસે તેને હોસ્પિટલ પહોંચાડી. તેની સારવારમાં માતા-પિતા ઘસાઈ ગયા. લોકોએ મદદ કરી. ત્યારે તેને સમજાયું, સમય જ સાચી ઔષધિ છે જીવન તો પત્તાંની બાજી જેવું છે. સારાં કે નબળાં પત્તાં મળતાં તે નસીબનો ખેલ છે, પણ સારાં પત્તાં મળ્યા પછીયે બાજી હારી જવી તે સમયનો ખેલ છે ને નબળાં પત્તાંથીયે બાજી જીતી જવી તે કૌશલ્યનો સુમેળ છે.'

આ પુસ્તકનું બીજું મહત્વનું પાસું તે તેનું પ્રેરણાત્મક લેખને વિદ્યાર્થી કે ઉગતા ખેલાડીઓ તે વાંચે તો ચોક્કસપણે તેની હિંમત બેવડાઈ જાય. લેખિકાએ આ માટે નીવડેલ ખેલાડીઓએ આપેલ સંદેશાઓ પણ નોંધ્યા છે.

કર્ણમ્ મલ્લેશ્વરી: જિંદગીનો વીતી ગયેલો સમય ઉત્તમ શિક્ષક છે અને ભાવિ સમયનાં સપનાં ઉત્તમ મિત્ર સાબિત થઈ શકે છે.

કોનેરુ હમ્પી: જીવન હોય કે શતરંજનો ખેલ હોય, એમાં સાચો જવાબ જાણતાં હો, સાચી ગણતરી હોય તો તે તમારી વિદ્વતા હોઈ શકે, પણ તેને યોગ્ય રીતે યોગ્ય સમયે જણાવવા તમારી કોઠાસૂઝ અને વિવેક ઉપર આધારિત છે. યોગ્ય અને સમયસરના ઉકેલથી જ વિજય મળે છે.

સુલન ગોસ્વામી: સબળ ટીમવર્કથી જ આપણે જીતીશું અને સાચી ક્રિકેટર એ કે જે પોતાની સામે આવેલી દરેક મુશ્કેલીનો સામનો કરે અને સામે આવેલી દરેક તકને ઓળખે અને ઉપયોગમાં લે.'

આમ પ્રવીણ પ્રકાશન, રાજકોટનું આ 'ભારતીય ખેલાડી' પ્રકાશન વિવિધ દૃષ્ટિએ ઉપયોગી પ્રકાશન છે. તે રમતગમત ક્ષેત્રની તથ્યપૂર્ણ માહિતી રજૂ કરે છે તેથી તેનું દસ્તાવેજ મૂલ્ય છે. તે ખેલાડીઓની સિદ્ધિની સાથોસાથ તેમની સિદ્ધિ પછીના અનુભવો આધારિત શીખામણ આપે છે તે જીવન વિકાસની પ્રેરણા પૂરી પાડે છે માટે તેનું પ્રેરણામૂલ્ય પણ ઘણું છે. હું આ પુસ્તકનું હૃદયપૂર્વક સ્વાગત કરું છું.

‘ગૃહપતિને’ : છાત્રાલય સંચાલનનું પાયાનું પુસ્તક

ડૉ. પી. જી. પટેલ

૨૦૧, મિલાપ અપાર્ટમેન્ટ, મહાદેવનગર, નાયકનગર હોલ પાસે,
સરદાર પટેલ સ્ટેડિયમ રોડ, અમદાવાદ-૧૪.

(નાનાભાઈ ‘છાત્રાલય’ ને બાળકના સર્વાંગી વિકાસનું કેન્દ્ર માનતા હતા. ‘ગૃહપતિને’ પુસ્તકને તે રીતે શિક્ષક-સજ્જતાના એક ઉત્તમ સંદર્ભ ગ્રંથ તરીકે સ્થાન આપી શકાય તેમ છે.)

‘ગૃહપતિને’ પુસ્તક એક નિદર્શન પોથી સમાન ઉપયોગી છે. આ પુસ્તક બાળકના છાત્રાલય જીવનને વધારે ફળદાયી બનાવવાનું માર્ગદર્શન આપતું. અનેકવિધ પાસાંઓને આવરતું, અખંડ જીવનને કેન્દ્રમાં રાખતું જે માર્ગદર્શિકા - હાથપોથી સમાન બની રહ્યું છે.

નાનાભાઈએ ‘દક્ષિણામૂર્તિ’ છાત્રાલયની સ્થાપના સન્ ૧૯૧૦માં ભાવનગરમાં તપ્તસિંહજી ધર્મશાળામાં કરી. આ છાત્રાલય દ્વારા બાળકોના સંસ્કાર સંગોપન માટેનું ધરુંવાડિયું ઊભું કર્યું. તેઓએ શિક્ષણ સંસ્થા કરતાં ‘છાત્રાલય’ને મહત્ત્વનું માન્યું અને બાળકોના સમગ્ર જીવનને કેન્દ્રમાં રાખી છાત્રાલય ચલાવ્યું. પુસ્તક સન ૧૯૩૪માં શિક્ષણ જગત સમક્ષ મૂકી એક મોટો ઉપકાર કર્યો. યાદ રહે બુનિયાદી શિક્ષણનું માળખું સન્ ૧૯૩૭માં મુકાયું. મહાત્મા ગાંધીજીના ‘આશ્રમી કેળવણી’ની સમાંતરે નાનાભાઈના પ્રયોગો થતા ગયા અને આલેખિત થયા.

છાત્રાલય દ્વારા સમગ્ર જીવનના એમના પ્રયોગ અવિરત રીતે ચાલતા રહ્યા અને તે પ્રયોગો અને વિવિધ પ્રસંગોએ આપેલાં પ્રવચનને જોડતું બસો દસ પાનાનું સર્વગ્રાહી પુસ્તક સંવર્ધિત આવૃત્તિ સ્વરૂપે ૧૯૮૩માં પ્રકાશિત થયું. પ્રકાશન સર્વોદય સહકારી પ્રકાશન સંઘ લોકભારતી : સણોસરા દ્વારા થયું છે. બીજી આવૃત્તિ ૨૦૦૧માં થઈ.

આ પુસ્તકને મનુભાઈ પંચોલીએ ૨૦-૩-૮૩ના રોજ લખેલા ‘બે બોલ’ દ્વારા આવકાર્યું છે અને એક પાનાના નાનકડા આવકારમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે “નાનાભાઈનું નવી કેળવણીમાં મુખ્યપ્રદાન છાત્રાલય જીવનનું મહત્ત્વ, તેનો વ્યવહાર તથા એનું શાસ્ત્ર સમજાવવાનું ગણાય.” આમ આ પુસ્તક નાનાભાઈના નવી કેળવણીના પાયારૂપ સિદ્ધાંતોને લઈને અવતરેલું આગવી હરોળનું ગણી શકાય. આ પુસ્તક નાનું હતું પણ ‘ગૃહપતિઓને માટે ભલા ભોમિયા સમું હતું’ તેમાં છાત્રાલય જીવનના નાના નાના પ્રશ્નોને પણ સરળ-ગંભીર અને ઘરગથ્થુ શૈલીમાં વર્ણવવામાં આવ્યા હતા. નવી કેળવણીના પ્રયોગ પછી નાનાભાઈના જીવનમાં આંબલા અને સણોસરામાં પ્રાથમિકથી ગ્રામ ઉચ્ચ વિદ્યા સુધીના કરેલા બુનિયાદી શિક્ષણના નોંધપાત્ર પ્રયોગો દરમ્યાન પણ તેમણે છાત્રાલય જીવન તરફ ખૂબ જ ધ્યાન આપેલું અને વધારે ઊંડાણથી ચિંતન કરેલું. આ ગાળામાં લખેલા લેખોનો સમાવેશ કરી તેમની જન્મશતાબ્દિએ પ્રકાશિત કરેલું આ પુસ્તક છે.

આ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ ટાણે શ્રી ભરતભાઈ ભટ્ટ દ્વારા ‘ક્યાં’ જવું છે ?’ ના શીર્ષકવાળા લેખથી તાત્ત્વિક શૈલીએ ભૂમિકા બાંધવામાં આવી છે. આ પ્રસ્તાવના સન્ ૨૦૦૦માં ભરતભાઈએ લખી છે. તેમાં તેમણે આપેલા ગૃહપતિ અને છાત્રના સંબંધ અને વ્યવહાર ભારતીય શિક્ષણશાસ્ત્ર (ઈન્ડિયન ઈકોલોજી)ની રીતે ખૂબ જ અધ્યયનપૂર્ણ બન્યા છે. ‘દક્ષિણામૂર્તિ’ નામના તત્ત્વદર્શનને જ્ઞાન મુદ્રાની પરમતત્ત્વ પ્રાપ્તિ - આત્મદર્શનની બાબતને પાયાની રીતે આલેખી છે. ચારિત્રની કેળવણી સાચી કેળવણી તરીકે આલેખતા આ પ્રયોગને નાનાભાઈએ દક્ષિણામૂર્તિદેવનું સ્વરૂપ એ કેળવણીનું મહત્ત્વ સમજાવતાં કહેલી વાતને મૂકે છે. ‘કેળવણીના ક્ષેત્રમાં શિક્ષકો પોતાની વાણીથી શીખવે તેના કરતાં પોતાના જીવનથી (વ્યવહાર આચરણથી) શીખવે તેની ઘણી મોટી કિંમત છે અને આ હકીકત દર્શાવવા પૂરતું મને દક્ષિણામૂર્તિ નામ ગમે છે.’

‘ગૃહપતિને’ પુસ્તક ત્રણ વિભાગમાં વહેંચાયેલું છે. (૧) ક્યાં જવું છે? જેમાં ૧૯ લેખો છે. (૨) ગૃહપતિને જેમાં ૨૩ લેખો છે. (૩) થોડાંએક પ્રશ્નો જે ભાગમાં છે અને ૨૩ + ૧૫ નાનામોટા પ્રશ્નોનો સમાવેશ છે. પ્રથમ વિભાગ તાત્વિક ભૂમિકા બાંધતો. છાત્રાલયના દર્શનને સ્પષ્ટ કરતો વિભાગ છે. બીજા વિભાગમાં ‘ગૃહપતિ’ ના વ્યક્તિત્વ-કર્તૃત્વને સમગ્રતાથી સ્પષ્ટ કરે છે અને ત્રીજા વિભાગમાં વિદ્યાર્થીના છાત્રાલય જીવન દરમ્યાન ઊભા થતા પ્રશ્નો અને વ્યવહારો અંગેનું માર્ગદર્શન છે. આમ આ પુસ્તક છાત્રાલયમાં ગૃહપતિના કાર્ય માટેની ઉત્તમ નિદર્શન પોથી બની રહે છે. આ પુસ્તક જમાદાર બની જતા ગૃહપતિને તેના સાચા કાર્યની સમજ આપવામાં અને હોટલો બની જતાં છાત્રાલયોને ‘સંસ્કારધામ’ બનાવવામાં માર્ગદર્શનરૂપ બની રહેશે. આ પુસ્તક સંચાલક, આચાર્ય, શિક્ષક, ગૃહપતિ, વાલી સૌને ઉપયોગી બની રહે તેમ છે, નહીં કે માત્ર ગૃહપતિને માટે તો અત્યંત ઉપયોગી લેખાય.

પુસ્તકના હાર્દનો પરિચય:

‘ગૃહપતિને’ પુસ્તકના પ્રથમ વિભાગમાં તત્ત્વદર્શન છે. બીજા વિભાગમાં ગૃહપતિનું કાર્યદર્શન છે તો ત્રીજા વિભાગમાં પ્રાસંગિક પ્રશ્ન ઉકેલ છે. આમાં છાત્રાલયના બદલાતા જતાં સ્વરૂપોના આધારે ભૌતિક સગવડોને સ્પર્શતા થોડાંએક રોજના પ્રશ્નો - ૨ એ બદલાતા રહી શકે બાકી તો તત્ત્વદર્શન, ગૃહપતિને અને થોડાંએક રોજના પ્રશ્ન-૧ તો સર્વકાલીન અને સર્વજનીન લાગે છે. છાત્રાલય વ્યવસ્થાપનમાં આ સર્વગ્રાહી દષ્ટિનું પુસ્તક સતત પ્રસ્તુત બની રહેશે.

ક્યાં જવું છે ?

કેળવણીના ઉદ્દેશોને ભારેખમ બનાવતા આ સમયમાં નાનાભાઈએ નમૂનારૂપ બની રહે તે રીતે સરળ ભાષા અને સરળ ઉદાહરણોથી આ તાત્વિક દર્શનને સુવાચ્ય બનાવેલ છે.

વ્યક્તિએ પોતાના જીવનને સ્પષ્ટ રીતે ધ્યેયલક્ષી

બનાવવું જરૂરી છે તે રીતે દર્શાવી કેળવણીને વિદ્યાર્થી કેન્દ્રી બની રહે, વિષય પ્રધાન ન બની જાય તે જરૂરી છે. આપણાં છાત્રાલયો વિવિધ કેન્દ્રી ચાલે છે તેમાંથી વિદ્યાર્થીકેન્દ્રો બનાવવા જરૂરી છે. અને વિદ્યાર્થીના વ્યક્તિત્વનો આદર કરવો જોઈએ, તે કોઈ મીણનું પૂતળું નથી. વિદ્યાર્થીઓના વૈવિધ્યપૂર્ણ વ્યક્તિત્વને લક્ષમાં લઈ વૈવિધ્યમાં એકતા લાવીએ અને છાત્રાલયને જીવનના સંકોચનું સ્થાન બનાવવાના બદલે જીવનના વિકાસનું કેન્દ્ર બનાવીએ.

છાત્રાલય વ્યવસ્થાપનની પાયાની બાબતને સંસ્થા : પુરુષપ્રધાન - વ્યક્તિપ્રધાન કે યોજનાપ્રધાન આલેખિત કરી આજના યોજના પ્રધાન છાત્રાલયમાં ગૃહપતિએ પોતાના કાર્યને, મળતા પગારને ન્યાય આપે તેવી રીતે કાર્ય કરે અને સંસ્થાકીય યોજના માત્ર ‘ગૃહપતિને’ પોષવા માટે નથી.

‘છાત્રાલય મીમાંસા’ એ તેમના તાત્વિક દર્શનના કેન્દ્રવર્તી લેખ સમાન છે. પ્રવચન રૂપે ૧૯૩૦માં છાત્રાલય સંમેલનમાં આલેખાયેલી આ વાત દર્શન અને વ્યવહારને નીરક્ષીર વિવેકથી પ્રસ્તુત કરી આજે આપણે છાત્રાલયોનું સંચાલન કઈ રીતે કરવું જોઈએ તે વિવિધ સંસ્થાઓના સંદર્ભે સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે. ‘માનવજીવનની માફક સંસ્થા જીવનને પણ અમુક આદર્શ હોય છે.’ આ વાત સાથે છાત્રાલયના આદર્શ પ્રાચીન આશ્રમી સ્વરૂપ સાથે તુલના કરી હાલની એક સગવડ માટે ગામડાના વિદ્યાર્થીઓને શહેરમાં રહેવું પડે છે. તો કેટલાક વિશિષ્ટ ઉદ્દેશથી સ્થપાયાં છે. ગુરુકુળો, સત્યાગ્રહ આશ્રમનું છાત્રાલય વગેરે કહેવાતી બોર્ડિંગથી જુદા પ્રકારમાં છે. આમાં કોઈપણ પ્રકારના હોય પણ કેળવણી દાખલ કરી શકાય છે. શુદ્ધ સંસ્કારી ગૃહજીવન એ ઈટન કે હેરોમાં પણ હોય અને આપણાં છાત્રાલયોમાં હોય જ. નાનાભાઈ ઘર અને છાત્રાલયમાંથી કેળવણીના સ્થાનમાં ઘરની ટોચે સારામાં સારું છાત્રાલય પણ ન આવી શકે. જે ઘર ટૂટેલાં છે કે મા-બાપ દરકાર નથી કરી શકતા તેઓ પોતાના બાળકોને છાત્રાલયમાં ધકેલી મૂકે છે. આ

વાસ્તવિકતા સાથે વિશિષ્ટ ઉદ્દેશવાળા છાત્રાલયોનું મહત્ત્વ છે. સમાજના ગૃહજીવનને ઘડે તેવી કેળવણીની સંસ્થા તરીકે છાત્રાલયો વિકસાવવાં જોઈએ. કોઠારી જેવા ગૃહપતિઓ, શિક્ષક ગૃહપતિઓ જેમાં પુસ્તકિયા શિક્ષણને કેન્દ્રમાં રખાય છે. તેમાંથી કેળવણી-જીવનમાં સમજનારા ગૃહપતિઓની જરૂર છે. છાત્રાલયો ખાવાપીવા, લેશન કરવાનાં કેન્દ્રોને બદલે જીવન વિકાસનાં કેન્દ્ર બનવાં જોઈએ.

ગૃહપતિની લાયકાત-ઘરડો, જુવાન, પરણેલો, કુંવારો આ મહત્ત્વનું નથી. લાયકાતે હોવો જોઈએ. નાનાભાઈ કહે છે, ગૃહપતિ એ કેવળ ભાવવાચક વસ્તુ નથી પણ છેંયાંછોકરાં વાળો અને બાયડીવાળો માણસ છે. અને એ બધાથી વીંટળાએલો એ આખો માણસ ગૃહપતિ છે. “તેની બે બાબતો મહત્ત્વની છે. તેની વૃત્તિ અને શક્તિ. પોતાના પરિવાર માટે આસક્તિ હોય છતાં થોડી ઊતરતી લાગણી છાત્રાલયનાં બાળકો તરફ થાય તે ગૃહપતિ થઈ શકે.” ઉઘડતા ગુલાબની તરફ કવિ જે આદરથી જુએ તે આદરથી જ સમસ્ત વિદ્યાર્થી-આલમ તરફ જોઈ શકે છે. તે જ માણસ ગૃહપતિને લાયક ગણાય, વિદ્યાર્થી પ્રત્યેનો પ્રેમ કેન્દ્રવર્તી બાબત છે. તે વૃત્તિ ન હોય તો મહેનત કરી કેળવવી, નહીંતર ગૃહપતિ રહેવું નહીં. ગૃહપતિ ચોવીસે કલાક સમસ્ત વિદ્યાર્થી પાસે તેના નગ્ન સ્વરૂપે ખડો જ રહે છે, તે શિક્ષકની માફક મર્યાદિત સમય સુધી (જે ખોટું છે.) નથી. આંતરજીવન - બાહ્યજીવનમાં ઐક્ય તેટલી ગૃહપતિની યોગ્યતા વધારે. સર્વગ્રાહી જ્ઞાન વિનાનો ગૃહપતિ ધોકાપંથની રીતે છાત્રાલયને ચલાવે તો પરિણામે નુકસાન થાય છે.

જીવનશાસ્ત્રમાં કેળવણીને ઉતારવા સાથે તે વ્યવસ્થા શક્તિ, મહત્ત્વનું કૌશલ્ય જરૂરી છે. ગૃહપતિને શક્તિની ઉણપ ન ચાલે. નાનાભાઈ, છાત્રાલયમાં વિદ્યાર્થીઓ સાથે ગજગ્રાહ ન હોય. સ્વાતંત્ર્યના રસ્તે દોરવા તેને હું ઊંચામાં ઊંચી ધાર્મિક કેળવણી માનું છું.

નાનાભાઈના વિચારોને ‘ગૃહપતિને’ પુસ્તકમાં ખૂબ જ વિચારપૂર્વક સંપાદિત કરવામાં આવ્યા છે. આ પુસ્તક સર્વોંએ વાંચવા - વસાવવા જેવું છે.

મને બાળક થવું ગમે

દીરૂભાઈ શાહ

સુગર લેન્ડ, ટેક્સાસ (યુ.એસ.એ.), ઉ.વ. ૯૬.

ફોન: (૨૮૧) ૨૪૨૮૪૫૪,

E-mail: dinesh@shahcompanies.com

બાળક થવું એટલે

ક્યાંય ખારાશ ના જોવી,

સઘળે સ્થળે દરેકમાં

મીઠાશ જોવી, સારાશ જોવી,

તેમજ રડવું પણ દુઃખી ના થવું.

બાળક થવું એટલે

ભૂતકાળને ભૂલી જવો

અને જ્યારે રાત પડે

ત્યારે રાત લાંબી છે, એવું માનવું નહિ,

તેમજ આવનાર દિવસો માટે બીવું નહિ.

બાળક થવું એટલે

હસવું અને હસતા રહેવું

અને શરમ વિના મુક્ત મને રડવું.

બાળક થવું એટલે

સ્વર્ગમાં શું હશે તે જાણવું.

અને ધૂંધળાં દેશ્યોને તેજસ્વી બનાવવાં.

બાળક થવું એટલે

કોઈ પ્રશ્નોના ઉકેલો જાણવા નહિ

અને પરવા પણ કરવી નહિ.

સ્વમાં વિશ્વાસ

રણછોડ શાહ

મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી, અંમિટી સ્કૂલ, ભરૂચ.

સંપર્ક સૂત્ર: ૯૯૦૯૮૬૧૬૩૧

આ વિશાળ જગતમાં પ્રત્યેક વ્યક્તિ એકલો આવે છે અને એકલો જ જાય છે. ગર્ભમાં એકલા જ રહેવાનું હોય છે. પૃથ્વી ઉપર જન્મ થાય ત્યારે વ્યક્તિ સાથે કોઈ હોતું નથી. તે અને તેનું શરીર હોય છે. તે જ રીતે મૃત્યુ સમયે સ્મશાનમાં જ્યારે વ્યક્તિને ચિતા ઉપર મૂકવામાં આવે ત્યારે પણ તે એકલો અને માત્ર એકલો જ હોય છે. સ્મશાનમાં ભડભડ બળતા શરીર સામે અત્યંત નજીકના સ્વજનો - પુત્ર, પુત્રી પિતા કે પત્ની હોય તો પણ તેની સાથે ચિતામાં કોઈ કૂદી પડતું નથી. એકલા આવવાનું અને એકલા જવાનું હોય છે. છતાં વ્યક્તિ પોતાની જાત તથા અન્યો સાથે લાગણીભર્યા સંબંધો જાળવવામાં ખૂબ કરકસર કરે છે. ક્યારેક તો કંજૂસાઈ કરતો હોય તેવું પણ નજરે પડે છે. આ દુનિયા છોડતી વખતે સૌ તેને યાદ કરે તેવું વિચારનાર સૌ સાથે શક્ય તેટલા સારા સંબંધો રાખી જીવન જીવવું જોઈએ.

એક દિવસ એક આંતરરાષ્ટ્રીય કંપનીમાં સૌ કર્મચારીઓ સમયસર આવી ગયા હતા. ત્યાં તો સામેના નોટિસ બોર્ડ ઉપર અત્યંત મોટા અક્ષરમાં એક સમાચાર હતા. અત્યંત સ્વચ્છ અને મરોડદાર અક્ષરમાં નીચે પ્રમાણેનું લખાણ હતું :

“કંપનીમાં આપની પ્રગતિને રોકનારનું ગઈકાલે દુઃખદ અવસાન થયું છે. આપને તેની સ્મશાનયાત્રામાં જોડાવવા માટે આમંત્રણ પાઠવવામાં આવે છે.”

આ વાંચી શરૂઆતમાં સૌએ ઘેરી શોકની લાગણી અનુભવી. પોતાના સાથીદારના દુઃખદ અવસાનના સમાચારથી સૌ વ્યથિત થઈ ગયા. પરંતુ થોડીક ક્ષણો બાદ તેમને તે જાણવાની ઈન્તેજારી થઈ કે તેમના વિકાસને રોકનાર તેમનો તે સાથીદાર કોણ હતો? કેટલાકે વિચાર્યું : “ચાલો, મારા વિકાસની આડે આવનાર વ્યક્તિ છેવટે

આ દુનિયા છોડીને જતો રહ્યો તે સારું જ થયું ને !” એક પછી એક રોમાંચિત કર્મચારીઓ ધીમે ધીમે શબપેટીની નજીક એકઠા થવા લાગ્યા. ઉત્તેજનાસભર ચહેરે એકબીજા તરફ જોતા કર્મચારીઓ શબપેટી ખૂલે તો સાથી કર્મચારીનો ચહેરો જોવા અને ઓળખવા માટે અત્યંત આતુર હતા. સૌ પોતપોતાની રીતે કલ્પના કરી કોણ સાથી કર્મચારી હશે તેની વિચારણામાં ગરકાવ થઈ ગયા હતા.

થોડીક જ વારમાં શબપેટીનો ઉપરનો ભાગ ખોલવામાં આવ્યો. સૌ કર્મચારીઓ ડોકિયા કરી તેમાં રહેલા ચહેરાને જોતાં જ અવાચક બનીને સ્તબ્ધતાથી એકબીજા તરફ જોઈ રહ્યા હતા ! તેઓ આઘાતપૂર્વક આશ્ચર્યચકિત થઈ શૂન્યમનસ્ક બની ઊભા રહી ગયા. તેમના અંતરઆત્માના અત્યંત સંવેદનશીલ ભાગને કોઈએ સ્પર્શ કર્યો હોય તેવી લાગણી અનુભવતા તેઓ ઊંડા આઘાતમાં સરી પડ્યા હતા. શબપેટીમાં એક અરીસો હતો અને સૌ તેમાં પોતાનો ચહેરો જોઈ રહ્યા હતા.

અરીસાની બાજુમાં અત્યંત સુઘડ અક્ષરોમાં લખવામાં આવ્યું હતું : “આ વિશ્વમાં માત્ર એક જ વ્યક્તિ તમારા વિકાસની મર્યાદાઓ નક્કી કરી શકે તેમ છે અને તે ફક્ત અને ફક્ત તમે જ છો... માત્ર તમે અને તમે જ તમારી ખુશીઓ, સફળતા અને પ્રગતિને પ્રભાવિત કરી શકો છો. તમારા સાહેબ, મિત્ર કે ભાગીદાર બદલાય ત્યારે તમારી જિંદગીમાં પરિવર્તન આવતું નથી પરંતુ જ્યારે તમે તમારામાં બદલાવ લાવવાનો નિશ્ચય કરો છો ત્યારે અચૂક બદલાવ આવે જ છે. તમે તમારી નક્કી કરેલી નિશ્ચિત માન્યતાઓથી દૂર જઈ અને તમારો આત્મસાક્ષાત્કાર કરો તો તમારામાં પરિવર્તન શક્ય બનશે જ.”

આપની જિંદગીમાં આવેલા આપના સાહેબ, મિત્ર કે સાથીઓ બદલવાથી પરિવર્તન આવે તેવું શક્ય નથી. પરંતુ આપ જો પરિવર્તન લાવવા માંગતા હોય તો દૈનિકશ્રમ કરો, સખત અને સતત પરિશ્રમ કરો, તમારી કામગીરીને શાખમાં ફેરવો અને પ્રામાણિકતા - વફાદારીને આત્મસાત કરશો. તો જ તમે તમારી જિંદગીમાં પરિવર્તન લાવી શકો.

અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૨૬ ઉપર

ચાલતા રહો, હસતા રહો, ચા પીતા રહો

રતિલાલ બોરીસાગર

એફ-૨૧, રતિલાલ પાર્ક, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૪.

ફોન: ૨૭૬૮૦૨૬૯

મારા એક સ્નેહી શહેરના જાણીતા ફિઝિશિયન છે - ડૉ. મુકુલ ઓઝા. મારું હૃદય ચાલતું રહે - ધીમે કે ઝડપથી નહિ, પણ માપસર ચાલતું રહે એ માટે આ ડૉક્ટર સ્નેહીનું માર્ગદર્શન મેળવતો રહું છું. થોડા દિવસ પહેલાં એમની પાસે જવાનું થયું ત્યારે એ એક દર્દીને સલાહ આપી રહ્યા હતા. એમણે વાતવાતમાં આરોગ્ય માટેનું એક જીવનસૂત્ર પેલા દર્દીને કહ્યું : 'ચાલતા રહો, હસતા રહો, ચા પીતા રહો.' આ સાંભળી મને થોડી નવાઈ લાગી. ચાલતા રહેવાના ફાયદા વિશે તો મેં અનેક લોકો પાસેથી સાંભળ્યું છે અને અનેક પુસ્તકોમાં વાંચ્યું છે. અમારા એક શિક્ષક 'વૉકિંગ ઈઝ બેસ્ટ એક્સરસાઈઝ' એવું હંમેશાં ખુરશીમાં બેઠાં બેઠાં અમને કહેતા. હસતા રહેવાની વાત રિવાજ મુજબ પહેલાં અમેરિકામાં શરૂ થઈ અને હવે ત્યાંથી આયાત કર્યા પછી અહીં પણ કહેવાવા માંડી છે.

પરંતુ ચા પીતા રહેવાની વાત મારે માટે નવી હતી. ચા પીતો થયો ત્યારથી આજ સુધીમાં મેં હંમેશાં ચાની નિંદા જ સાંભળી છે. એસ.એસ.સી.માં આવ્યો ત્યારે મેં પહેલીવહેલી વાર ચા પીધેલી. પહેલા ધોરણની વાચનમાળાના પહેલા પાઠમાં 'બા, ચા પા.' આવું સુંદર વાક્ય આવતું હતું. 'ચા ન પીવાય, ચા પીવાથી હાડકાં ગળી જાય.' એવું કહી બાએ ચા પીવાની ના કહી ત્યારે મેં મારી વાચનમાળામાંથી 'બા, ચા પા.' એ વાક્ય બાને બતાવ્યું અને મોટેથી વાંચી પણ સંભળાવ્યું. પણ મારાં બા પેલાં પાઠ લખનારનાં બા જેવાં નહોતાં એટલે એમણે કહ્યું, 'ખબરદાર ! ક્યારેય ચા પીવાનું નામ લીધું છે તો' અને

આ સૂચના મને કાયમ યાદ રહે એ માટે મારા ગાલ પર એક થપ્પડ પણ લગાવી દીધી.

ચા પીવાથી હાડકાં ગળી જાય છે એમ બા કહેતાં હતાં પણ રોજ ચાર વાર ચા પીનારાં બાનાં હાડકાં ગળી નથી ગયાં, ઊલટાં વધુ મજબૂત થયાં એવું એમની થપ્પડ પરથી મને લાગ્યું. પણ આ અંગે બાનું ધ્યાન દોરવા જતાં કદાચ એમનાં હાડકાંની મજબૂતાઈનો બીજી વાર અનુભવ થાય, એ બીકે હું ચૂપ રહ્યો. છેક એસ.એસ.સી.માં આવ્યો અને વાંચવા માટે ઉજાગરા કરવાના આવ્યા ત્યારે માતૃહૃદય પીગળ્યું અને મને ચા પીવાની છૂટ મળી. પરંતુ થોમસ હાર્ડી નામના નવલકથાકારે એમની એક નવલકથામાં કહ્યું છે કે 'જીવન દુઃખથી જ ભરેલું છે, સુખ એ તો માત્ર પ્રાસંગિક ઘટના હોય છે.' ચા સુખની ઘટના પણ મારે માટે પ્રાસંગિક જ નીવડી. એસ.એસ.સી.માં પાસ થઈ કૉલેજમાં ગયો ત્યારે જ્ઞાતિની બોર્ડિંગમાં રહેવાનું થયું. બોર્ડિંગમાં પણ ચા પીવાના મનાઈ હતી ! સ્કૂલમાં ભણતો ત્યારે મારા ગામના વ્યાયામમંદિરમાં નિયમિતપણે જતો હતો. વ્યાયામમંદિરમાં રમવાની બહુ મજા પડતી'તી, પણ ત્યાંય ચા પીનારાઓ માટે પ્રવેશ નહોતો, આમ, જીવનમાં મને અત્ર-તત્ર-સર્વત્ર ચાના શત્રુઓ જ મળ્યા છે.

એક નિષ્ણાત ડૉક્ટર પાસેથી ચા પીવાની વાત હું જીવનમાં પહેલી વાર સાંભળી રહ્યો હતો. મેં ડૉક્ટરને પૂછ્યું, 'ચા પીવાથી તબિયત ખરેખર સારી રહે?'

'ચોક્કસ, આ તો સાબિત થયેલી વાત છે.' એમ કહી એમણે ચા કેવી રીતે આરોગ્ય માટે લાભકર્તા છે એ દાકતરી ભાષામાં મને સમજાવ્યું, જે રાબેતા મુજબ સમજી ન શક્યો. પરંતુ એ સમજવાનું જરૂરી પણ નહોતું. જ્યાં પ્રેમ છે ત્યાં પ્રેમનું શાસ્ત્ર સમજવાની જરૂર પણ નથી. 'પ્રેમરસ પા ને, તું મોરના પિચ્છધર તત્ત્વનું ટૂપણું તુચ્છ લાગે.' એમ કહી નરસિંહ મહેતા જેવા મહાન કવિએ પરમાત્મા વિશેનાં શાસ્ત્રોની જાણકારી મેળવવા કરતાં પરમાત્માનો પ્રેમ ઝંખવાનું કહ્યું છે. પણ મનુષ્યનો સ્વભાવ એવો છે કે પ્રેમતત્ત્વ

કરતાં તત્ત્વપ્રેમ પાછળ એ વધારે ભટકે છે. એક યુવાન એક યુવતીના પ્રેમમાં પડ્યો. યુવતીને પણ એ પ્રેમ મંજૂર હતો. પરસ્પર પ્રેમનો સ્વીકાર થયા પછી યુવાન-યુવતી એકાંતમાં મળ્યાં. માંડ અર્ધા કલાક પૂરતું આ પ્રથમ મિલન ગોઠવાયું હતું. યુવતીનું મન થનગન થનગન થતું હતું. પણ પેલા યુવાનના ધ્યાનમાં એ થનગનાટ કંઈ આવ્યો નહિ. એ તો પેલી વિશે પોતાના હૃદયમાં કેવો ગાઢ-પ્રગાઢ પ્રેમ છે એ વિશે એંસી પાનાંનો નિબંધ લખી લાવ્યો હતો. એ નિબંધ એણે વાંચવો શરૂ કર્યો. પેલીએ મનમાં કહ્યું, ‘ઝેબા ! મારા માટે કેવો પ્રેમ છે તેની વાત કરવાને બદલે પ્રેમ જ કર ને!’ પણ પેલો ઝેબો તો તત્ત્વનું ટૂંપણું ટૂંપતો જ રહ્યો. પંદરેક મિનિટના શ્રવણ પછી પેલીની ધીરજ ખૂટી. કંટાળીને એ ઊભી થઈ ગઈ અને બોલી ‘હું ઘેર જાઉં છું. નોટ મને આપી દો, ઘેર જઈને વાંચી લઈશ.’ પેલો ઝેબો એની જતી જોઈ રહ્યો. એટલે આ આરોગ્ય માટે કંઈ રીતે લાભદાયી છે એ મને ભલે ન સમજાયું પણ ડૉક્ટરની વાત સાંભળી મારા આપ્રેમમાં એકદમ ભરતી આવી ગઈ. દવાખાનેથી ઘેર આવી મેં બે કપ ચા પીધી. જીવનમાં પહેલી જ વાર મુક્ત મનથી મેં ચા પીધી.

વર્ષોથી રોજ સવારે પાંચ વાગ્યે ઊઠું છું. ફીઝમાંથી દૂધ લઈ ચા બનાવું છું. એકાદશીની જેમ મારી ચા નિર્જલા (પાણી વગરની-એકલા દૂધની) હોય છે. અનિમેષ નયને ચાને પરિપક્વ થતી જોઈ રહું છું. ચાદર્શનમાં કેટલીક વાર એટલો બધો તલ્લીન થઈ જાઉં છું કે ચાના ઊભરાતા પ્રેમની મને સૂધબૂધ રહેતી નથી. મારા હૃદયમાં સમાઈ જવા ચા ઊભરાઈને તપેલીની બહાર ઢળી પડે છે. મોટો કપ ભરીને ચા પીઉં છું તો પણ ચા મને હંમેશાં ઓછી જ પડે છે. કવિ કાન્તનાં ચક્રવાક-ચક્રવાકી જે હૃદયભાવ અનુભવે છે એ જ હૃદયભાવ ચા વિશે હું દરરોજ અનુભવું છું.

પ્રણયની પણ તૃપ્તિ થતી નથી,

પ્રણયની અભિલાષ જતી નથી.

- મોટો કપ ભરીને ચા પીઉં છું તોય મને તૃપ્તિ તથી નથી ને વધુ ચા પીવાની ઈચ્છા મનમાંથી જતી નથી. એટલે

ચા ઊભરાઈ જાય છે ત્યારે તાજું દૂધ આવવાને વાર હોવાને કારણે ઓછી ચા પીવી પડે છે. પણ ‘હમદોનો’ ફિલ્મના નાયકની જેમ ‘દિલ અભી ભરા નહિ’ એવો ભાવ અનુભવતો હું બહારથી તાજું દૂધ લઈ આવી ફરી નવી ચા બનાવી સરવાળે પોણા બે કપ ચા પીઉં છું. કવિ દયારામના એક પદમાં આલિંગન દેવા તત્પર કૃષ્ણનું આલિંગન સ્વીકારવાની રાધા ના પાડે છે. આનું કારણ આપતાં રાધા કહે છે, ‘તું કાળો છે ને હું ગોરી છું. તને અડતાં હું કાળી થઈ જાઉં.’ રાધાના આ તર્કનો લાભ લઈ કૃષ્ણ કહે છે :

‘મુજને અડતાં તું શ્યામ થા,

તો હું ક્યમ ન થાઉં ગોરો ?’

ફરી મળતાં રંગ અદલાબદલી

મુજ મોરો તુજ તોરો !

કૃષ્ણ કહે છે, ‘મને અડતાં તું કાળી થઈ જા તો પછી તને અડતાં હું ગોરો કેમ ન થાઉં? એટલે ફરી આલિંગન દઈશ એટલે તને તારો ગોરો રંગ પાછો મળી જશે ને મને મારો કાળો રંગ પાછો મળી જશે.’ રાધા એક આલિંગનની ના કહે છે તો કૃષ્ણ બે આલિંગનનો પ્રબંધ કરે છે ! ચા ઊભરાતી નથી ત્યારે હું સવારે એક વાર ચા પીઉં છું, પણ ઊભરાય છે ત્યારે તરત ને તરત બીજી વાર પણ પીઉં છું.

ચા તૈયાર થયા પછી અત્યંત કોમળતાથી કપમાં ગાળું છું. રકાબીમાં મૂકેલો ચા-ભરેલો પ્યાલો લઈ બાલ્કનીમાં આવું છું. સવારે સાડા પાંચ પોણા વાગ્યે ઝાકમઝોળ હિંડોળા પર બેસી ચાનું પાન કરું છું.

ચાનું આવું પાન તો વર્ષોથી કરું છું પણ પહેલાં મનમાં ગુનાનો ભાવ રહેતો. પણ હવે ડૉક્ટર સ્નેહીએ હૈયાધારણ આપ્યા પછી મુક્ત મને ચાનો આસ્વાદ લઉં છું. વહેલી સવારે આસપાસના નીરવ વાતાવરણમાં પ્રકૃતિની સાક્ષીએ ચાનું અમૃતપાન કેવું આનંદદાયી હોય છે એ તો કેવળ અનુભવથી જ સમજાય એવું છે. આવી રીતે ચા પીતાં પીતાં હું જગતને સંદેશ પાઠવું છું : ચાલતા રહો, હસતા રહો, ચા પીતા રહો !

બી.એડ. બેઝિકનાં તાલીમાર્થીઓનું કૌટુંબિક સમાયોજન અંગેનો અભ્યાસ

ડૉ. ઘીરજલાલ ટી. રાઠોડ

પ્રા. બી. એડ. બેઝિક, લોકભારતી-સણોસરા,
જિ. ભાવનગર-૩૬૪૨૩૦. સંપર્ક સૂત્ર: ૯૪૨૮૧૦૮૭૧૬

પ્રસ્તાવના

મનુષ્ય એક સામાજિક પ્રાણી છે. માનવ સમાજની આધારશીલા કૌટુંબિક સમૂહ જ છે. પ્રત્યેક વ્યક્તિ વિભિન્ન કૌટુંબિક સમૂહનો સભ્ય હોય છે. આ સમૂહના સભ્યો સાથે તેનો ધનિષ્ઠ સંબંધ હોવો જરૂરી છે. આ સમૂહમાં તેના વ્યક્તિત્વનો વિકાસ થાય છે. તેથી તે એકાંગી રહેવાને બદલે સમૂહમાં રહેવાનું વધુ પસંદ કરે છે. શાળા મહાશાળામાં વિદ્યાર્થીને જુદાં જુદાં સમૂહો સાથે સંબંધ હોય છે. કેટલાંક વિદ્યાર્થીઓ એક જૂથ સાથે તો કેટલાંક અન્ય જૂથો સાથે સંકળાયેલ હોય છે. શિક્ષક તરીકે આવા વિદ્યાર્થીની ઓળખ કરી રીતે થઈ શકે તે માટે આવો કૌટુંબિક સમાયોજન અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો. જેના દ્વારા શિક્ષક પોતાની વ્યાવસાયિક સજ્જતા કેળવી શકે છે.

લોકભારતીની મથામણ હંમેશાં સંસ્થામાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓ કૌટુંબિક સમાજ સાથે કેવી રીતે તાદાત્મ્યતા કેળવે અને પોતાનું સમગ્ર જીવનદર્શન ઉર્ધ્વગતિ કરી શકે તે રહી છે. અભ્યાસમાં સમર્પિત રહી કુટુંબનો એક જવાબદાર નાગરિક બની રહેવાના ઉમદા વિચારો અર્થગ્રહણ કરે એ જરૂરી ગણે છે. સંસ્થાકીય શૈક્ષણિક પર્યાવરણનો અભ્યાસ કરતાં કે શિક્ષણ પ્રશાસનની બાબત ઉપર વિચાર કરતાં લાગે શિક્ષક શાળાનું એક અતિ મહત્ત્વનું ઘટક છે. આવા શિક્ષકોએ વિદ્યાર્થીઓનું કૌટુંબિક સમાયોજન જાણવું જરૂરી જણાતા

સ્નાતક નઈ તાલીમ મહાવિદ્યાલય વર્ષ ૨૦૧૬-૧૭ના પ્રથમવર્ષમાં અભ્યાસ કરતાં ૨૧ તાલીમાર્થીઓના પ્રતિચારો જાણવાની મથામણ કરેલ છે.

હેતુઓ

૧. બી.એડ. બેઝિકના તાલીમાર્થીઓનું કૌટુંબિક સમાયોજન સ્તરનો અભ્યાસ કરવો.
૨. બી.એડ. બેઝિકના તાલીમાર્થી બહેનોનું કૌટુંબિક સમાયોજન સ્તર તપાસવું.
૩. બી.એડ. બેઝિકના તાલીમાર્થી ભાઈઓનું કૌટુંબિક સમાયોજન સ્તર તપાસવું.
૪. બી.એડ. બેઝિકના તાલીમાર્થીઓનું વિષય સંદર્ભે કૌટુંબિક સમાયોજન સ્તર તપાસવું.

સંશોધન યોજના

પ્રસ્તુત અભ્યાસ માટે અભ્યાસકે “કૌટુંબિક સમાયોજન સંશોધનિકા” પર માહિતી મેળવીને સર્વેક્ષણ પદ્ધતિનો અભ્યાસ હાથ ધરાયો હતો.

નમૂનો

આ અભ્યાસ સ્નાતક નઈ તાલીમ મહાવિદ્યાલય, લોકભારતી સણોસરા વર્ષ ૨૦૧૬-૧૭ પ્રથમ વર્ષ બી.એડ. બેઝિકના ૨૧ તાલીમાર્થીઓને “કૌટુંબિક સમાયોજન સંશોધનિકા” આપવામાં આવી હતી.

ઉપકરણ

પ્રસ્તુત અભ્યાસ માટે અભ્યાસકે “કૌટુંબિક સમાયોજન સંશોધનિકા” ઉપકરણ તરીકે પ્રયોજવામાં આવ્યું હતું.

માહિતી પ્રાપ્તિની રીત

સ્નાતક નઈ તાલીમ મહાવિદ્યાલય, લોકભારતી સણોસરાના વર્ષ ૨૦૧૬-૧૭ પ્રથમ વર્ષ બી.એડ. બેઝિક તાલીમાર્થીઓના કૌટુંબિક સમાયોજન સંશોધનિકા ‘હા’ કે ‘ના’ સ્વરૂપે પ્રતિચારો મેળવવામાં આવ્યાં હતાં.

માહિતીનું પૃથ્થકરણ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં પ્રાપ્ત થયેલ નમૂનાના આધારે ગુણાંકન કર્યા બાદ વિભાગીકરણ કરવામાં આવ્યું હતું.

માહિતીના પૃથ્થકરણ માટે નીચે પ્રમાણે પ્રાપ્ત પ્રાપ્તાંકોનું જરૂરી એવી આંકડાશાસ્ત્રીય પ્રયુક્તિથી વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું હતું. જે નીચે મુજબ છે.

૧. નમૂના સંદર્ભે કૌટુંબિક સ્તરનું વિશ્લેષણ
૨. જાતીયતા સંદર્ભે કૌટુંબિક સ્તરનું વિશ્લેષણ
૩. વિષય સંદર્ભે કૌટુંબિક સ્તરનું વિશ્લેષણ

માહિતીના પૃથ્થકરણમાં જરૂરી એવી આંકડાશાસ્ત્રીય

પ્રયુક્તિઓમાં સંખ્યાત્મક રીતે વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું હતું. તાલીમાર્થીઓનું કૌટુંબિક સમાયોજન સંશોધનિકા ઉપરોક્ત હેતુ સંદર્ભે વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું હતું. અભ્યાસ કરવા માટે કુલ પ્રાપ્તાંક તથા તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવા ટી-ગુણોત્તર ગણતરી કરવામાં આવી હતી.

આમ ઉપરોક્ત અંકશાસ્ત્રીય ગણતરીઓના આધારે

નિષ્કર્ષો તારવવામાં આવ્યા હતા.

પરિણામો

ક્રમ	તાલીમાર્થીઓનું નામ	વિષયપદ્ધતિ	મેળવેલ પ્રાપ્તાંક	Family Adsustment Inventory FAI T-Score	કૌટુંબિક સમાયોજન
૧	કાઠીયા ઉર્મિલાબહેન પ્રવિણભાઈ	વિજ્ઞાન-ગણિત	૨૨	૪૨	સંતોષકારક
૨	જોષી મીરાબહેન અશ્વિનભાઈ	વિજ્ઞાન-ગણિત	૩૧	૫૬	ઉત્તમ
૩	દિહોર આશાબહેન રાજભાઈ	વિજ્ઞાન-ગણિત	૩૦	૫૦	સારું
૪	પરમાર બંસીબહેન પ્રાગજીભાઈ	વિજ્ઞાન-ગણિત	૩૫	૬૭	ઉત્તમ
૫	જોળિયા નરેશભાઈ નોંધાભાઈ	વિજ્ઞાન-ગણિત	૩૪	૬૪	ઉત્તમ
૬	ચૌહાણ અમીબહેન નરેન્દ્રકુમાર	વિજ્ઞાન-ગણિત	૨૪	૪૪	સારું
૭	સાસાણી સ્નેહાબહેન મનસુખભાઈ	વિજ્ઞાન-ગણિત	૩૩	૬૩	ઉત્તમ
૮	હાડગરડા માલાભાઈ રુખડભાઈ	વિજ્ઞાન-ગણિત	૨૮	૪૮	સારું
૯	છોટાળા મમતાબહેન જાદવભાઈ	વિજ્ઞાન-ગણિત	૨૮	૪૮	ઉત્તમ
૧૦	પરમાર કાજલબહેન હમીરભાઈ	વિજ્ઞાન-ગણિત	૩૩	૬૩	ઉત્તમ
૧૧	ભાદરકા રાજુભાઈ માયાભાઈ	વિજ્ઞાન-ગણિત	૩૧	૫૬	ઉત્તમ
૧૨	ભૂત ભૂમિબહેન ઝીણાભાઈ	વિજ્ઞાન-ગણિત	૩૩	૬૩	ઉત્તમ
૧૩	ડાંગર ભાવેશભાઈ કલાભાઈ	ગુજરાતી-હિન્દી	૩૧	૫૬	ઉત્તમ
૧૪	મકવાણા તેજલબહેન ઘનશ્યામભાઈ	ગુજરાતી-હિન્દી	૩૩	૬૩	ઉત્તમ
૧૫	ગોહિલ મહાવીરસિંહ જીતુભા	સા.વિ.-ગુજરાતી	૩૩	૬૩	ઉત્તમ
૧૬	પરમાર કિષ્નાબહેન મનુભાઈ	સા.વિ.-ગુજરાતી	૩૬	૭૮	ઉત્તમ
૧૭	મકવાણા મમતાબહેન રમેશભાઈ	સા.વિ.-ગુજરાતી	૩૬	૭૮	ઉત્તમ
૧૮	રાઠોડ ભાવનાબહેન ત્રિભોવનભાઈ	સા.વિ.-ગુજરાતી	૩૭	૮૪	ઉત્તમ
૧૯	ઉકાણી ગોપીબહેન ગોરધનભાઈ	સા.વિ.-ગુજરાતી	૩૩	૬૩	ઉત્તમ
૨૦	ગોરસીયા મીરાબહેન ગોરધનભાઈ	સા.વિ.-ગુજરાતી	૩૪	૬૪	ઉત્તમ
૨૧	રાઠોડ હેતલબહેનભરતભાઈ	અંગ્રેજી-ગુજરાતી	૩૫	૬૭	ઉત્તમ

પરિણામો

અર્થઘટન

૧. ૨૩ થી ઓછું - નબળું
૨. ૨૪ થી ૩૩ - અસંતોષકારક
૩. ૩૪ થી ૪૩ - સંતોષકારક
૪. ૪૪ થી ૫૪ - સારું
૫. ૫૫ થી વધુ - ઉત્તમ

શૈક્ષણિક તારણો

૧. બી.એડ. બેઝિકના તાલીમાર્થીઓનું કૌટુંબિક સમાયોજન સ્તર સારું અને ઉત્તમ એમ બે માપદંડમાં જોવા મળ્યું.
૨. બી.એડ. બેઝિકના તાલીમાર્થી ૫ ભાઈઓ પૈકી ૦૧ ભાઈ 'સારું' તથા ૪ ભાઈઓ 'ઉત્તમ' પ્રકારનું કૌટુંબિક સમાયોજન સ્તર ધરાવે છે.
૩. બી.એડ. બેઝિકના તાલીમાર્થી ૧૬ બહેનો પૈકી ૦૩ બહેનો 'સારું' તથા ૧૨ બહેનો 'ઉત્તમ' તથા ૦૧ બહેન 'સંતોષકારક' પ્રકારનું કૌટુંબિક સમાયોજન સ્તર ધરાવે છે.
૪. બી.એડ. બેઝિકમાં ગણિત-વિજ્ઞાન વિષય ધરાવતા ૧૨ તાલીમાર્થીઓ પૈકી ૦૪ તાલીમાર્થીઓ 'સારું' તથા ૦૭ તાલીમાર્થીઓ 'ઉત્તમ' અને ૦૧ બહેન 'સંતોષકારક' પ્રકારનું કૌટુંબિક સમાયોજન સ્તર ધરાવે છે.
૫. બી.એડ. બેઝિકમાં ગુજરાતી-સામાજિક વિષય ધરાવતા ૬ તાલીમાર્થીઓ એટલે કે બધા જ તાલીમાર્થીઓ 'ઉત્તમ' પ્રકારનું કૌટુંબિક સમાયોજન સ્તર ધરાવે છે.
૬. બી.એડ. બેઝિકમાં ભાષાના વિષય ધરાવતા ૩ તાલીમાર્થીઓ એટલે કે બધા જ તાલીમાર્થીઓ 'ઉત્તમ' પ્રકારનું કૌટુંબિક સમાયોજન સ્તર ધરાવે છે.
૭. બી.એડ. બેઝિકમાં શાસ્ત્રના વિષયો ધરાવતા તાલીમાર્થીઓ કરતા ભાષાના વિષયો ધરાવતા તાલીમાર્થીઓ 'ઉત્તમ' પ્રકારનું કૌટુંબિક સમાયોજન સ્તરમાં અગ્રેસર જોવા મળેલ છે.

સંદર્ભ:

૧. www.google.com
૨. શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાન - બી. એસ. શાહ પ્રકાશન, અમદાવાદ.
૩. વિકસતા ભારતમાં સમાજ અને શિક્ષક - બી. એસ. શાહ પ્રકાશન, અમદાવાદ
૪. શિક્ષણમાં આંકડાશાસ્ત્ર - યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, અમદાવાદ
૫. પરિશિષ્ટ-૧ કૌટુંબિક સમાયોજન સંશોધનિકા (Family Adjustment Inventory)
૬. સંશોધનનું સંદોહન - ડૉ. ડી. એ. ઉચાટ સૌરાષ્ટ્ર યુનિ. રાજકોટ.

સ્વમાં વિશ્વાસ

તમારી મર્યાદિત માન્યતાઓમાં ફેરફાર કરો અને સ્વને સ્પષ્ટપણે ઓળખી લો તો નાવીન્યને પામી જ શકો. તમારી જિંદગીમાં પરિવર્તન લાવવા માટેની જવાબદારી માત્ર આપની જ છે. તમે જિંદગીનો એવી રીતે સામનો કરો કે તેને ફેરફાર લાવવા માટે મજબૂર બનવું પડે.

મિત્રો, કુદરતની કરામતને ઓળખીએ તો પરિવર્તનની વાત સહેલાઈથી સમજાઈ જાય. જ્યારે ઈંડાને બહારના દબાણથી ફોડવામાં આવે છે ત્યારે અંદર રહેલું બચ્ચું મરી જાય છે. બહારના ધક્કાને સહન કરી શકતું નથી. પરંતુ ઈંડુ જ્યારે અંદરની તાકાતથી બહારનું કવચ તોડે છે ત્યારે અંદર રહેલું નાનકડું બચ્ચું સલામત રીતે બહાર આવે છે. આ અત્યંત સૂચક છે. જ્યારે કોઈપણ વિચાર અંતરમનમાંથી આવે છે ત્યારે તેની શક્તિ અલગ જ હોય છે. આત્માના અવાજમાં સિંહ જેવી તાકાત રહેલી હોવાથી અશક્યને પણ શક્યમાં ફેરવી જ શકે છે. અંદરની તાકાત કંઈક ઓર જ હોય છે. તેને સ્થળ અને કાળનાબંધન ક્યારેય નડતા નથી. ગમે તેવી મોટી પહાડ જેવી મુશ્કેલી પણ નાની ઢગલી જેવી અનુભવાય છે. જે પોતાના વિશ્વાસને આત્મસાત કરે છે તેને ચોક્કસ જ સફળતા પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વમાં વિશ્વાસ જેવો બીજો કોઈ શ્વાસ નથી.

‘મારે લેખક થવું છે !’

ડૉ. ઊર્મિલા શાહ

૨૫, પાર્થ બંગ્લોઝ, ક્ષાર્વતી ક્લબની સામે, એસ.જી.હાઈવે,
અમદાવાદ-૧૫. મો. : ૯૯૭૯૨૩૦૪૦૪

‘અરે પપ્પા ! જુઓ તો ખરાં, આ મેં શું લખ્યું છે ! આજે અમારા ટીચરે કહ્યું, ‘કાલે ગુજરાતીમાં બે પિરિયડ સાથે છે એટલે એમાં આપણે નિબંધ લખીશું... તમે બધાં એનાં વિષે વિચારીને આવજો. દરેકે એ વિષય ઉપર એક એક વાક્ય કહેવાનું છે.’ એટલે મને થયું, ‘એમ એક વાક્ય કહેવાથી તો શું મઝા આવે ! એનાં કરતાં હું આખો નિબંધ જ લખું તો ! અને મેં તો જેવું લખવા માંડ્યું તો બસ લખાયે જ જાય... એવી મજા આવી ગઈ. કારણ કે વિષય પણ કેવો સરસ હતો ! ‘ઈન્ટરનેટ આશીર્વાદ કે અભિશાપ ?’ અત્યારે તો ચારે બાજુ છવાયેલો જ આ વિષય છે. આવો વિષય હોય તો લખવાની મઝા આવી જાય છે. પણ કોઈક દિવસ એવો વિષય આપે કે સમજ જ ન પડે, એના વિષે શું લખવું એ સમજ જ ન પડે.

‘બેટા ! એવું ન હોય. લખતાં શીખવું હોય તો કોઈપણ વિષય પર લખવાનો પ્રયત્ન કરવો જ જોઈએ. એવો કોઈ વિષય જ ન હોય કે જેના વિષે લખી ન શકાય. તમે સવારે ઊઠો અને આંખ ખોલો તો તમારી ચારે બાજુ જ્ઞાનના અઢળક ભંડાર પડ્યા હોય છે. આપણામાં એ પારખવાની દૃષ્ટિ જોઈએ. એ પામવાની સમજ જોઈએ, શક્તિ જોઈએ, તને તો ખબર છે કે કેટલાક લેખકો - કવિઓ કેવા કેવા વિષય પર લખતાં હોય છે ! અને એ વાંચીએ ત્યારે આપણને આશ્ચર્ય થાય કે ‘અરે ! આપણને તો આવું ક્યારેય સૂઝ્યું ન હતું. અને એટલે જ ઈશ્વરે માણસને જે નિરીક્ષણશક્તિ આપી છે, એમાંથી એ જે જ્ઞાન ગ્રહણ કરે છે એના ઉપરથી એને અનેક વિચારો સૂઝે છે ને એને એ અભિવ્યક્ત કરે છે. એમાંથી જ એનામાં લેખન કૌશલ્ય વિકસે છે. એક વખત એમાં ફાવટ આવતી જાય પછી તો માણસ જે કંઈ

જુએ, જે કોઈને મળે. એ બધાં સાથેના વિચાર વિનિમયમાંથી એ કંઈને કંઈ સર્જન કરી શકે છે. સાવ સામાન્ય લાગતા વિષય પર પણ લેખક કે કવિ એક એવા વિચારનો ચમકારો મૂકી દે છે કે એ આપણા હૃદયને સ્પર્શી જાય છે અને એ કૃતિ આપણા સ્મરણપટ પર હંમેશ માટે અંકિત થઈ જાય છે, પણ એ વિચારનો ચમકારો સ્ફૂરે કેવી રીતે ? એ માટે હૃદયમાં લાગણી, સંવેદનો પણ જાગવી જોઈએ ને ! કલ્પનાય વિકસવી જોઈએ ને !

તમે ક્યારેય નાના અઢી ત્રણ વર્ષના બાળકને એકલા એકલા મસ્તીથી ગાતાં કે બોલતાં સાંભળ્યું છે ખરું ! એ જે રીતે કલ્પનામાં વિહરતું હોય છે એ જો જોઈએ અને સાંભળીએ તો એવું જ થાય કે આવી મસ્તી જો ખીલે અને પાંગરે તો એ અમુક લેખક કે કવિ બની શકે. એના હૃદયની મસ્તી, કલ્પના, સંવેદના, મુક્ત અભિવ્યક્તિ, ક્યાંય કશાય બંધન વિના એ કલ્પનાની દુનિયામાં જે રીતે રાયે છે તે અદ્ભુત હોય છે, એટલે જ બાળક નિજાંદની મસ્તીને માણી શકે છે, જો કે એ વખતે એને ભાષાનાં શ્રવણ, કથન, વાચન, લેખનનો એવો મહાવરો કે આવડત હોતી નથી. પણ જો એ બધાં માટે તેને શિક્ષણ અને માવજત મળતી રહી તો એ માતૃભાષાનો વારસો તો સાચવી શકે પણ સાથે સાથે આગળ વધતાં સાહિત્યકાર પણ બની શકે.

પરંતુ આજે ! આજે તો આપણી માતૃભાષા જ ભૂલાતી જાય છે. ટેકનોલોજી હરણફાળે આગળ વધી રહી છે એટલે દુનિયા સાથે તાલ મેળવીને ડગલા ભરવા હશે તો ઈંગ્લિશ વિના, ઈન્ટરનેટ વિના ચાલે તેવું નથી. પહેલાં હૃદયની લાગણીને વ્યક્ત કરવા માટે કાગળ લખાતાં, હવે એસ.એમ.એસ. થાય છે પણ કાગળમાં લાગણી, સંવેદના જે રીતે અભિવ્યક્ત થતી હતી તે હવે આજે થતું નથી. મૂર્ધન્ય સાહિત્યકાર શ્રી હરિવલ્લભભાઈ ભાયાણીનાં નિધન પછી એમની પાસે સંગ્રહેલા પત્રોનાં ચાર કોથળાં એમના સ્વજનોએ સાહિત્ય પરિષદને આપ્યાં હતાં ને તેમાંથી ખાસ્સું મજાનું સાહિત્ય સંપુટ તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું, તેનાં વિમોચન પ્રસંગે આપણા એવા બીજા મૂર્ધન્ય

સાહિત્યકાર મા.શ્રી. સુરેશભાઈ દલાલે સરસ કહ્યું હતું. . . ‘અત્યારે કોમ્યુનિકેશનની સુવિધાઓ ઘણી વધી છે ત્યારે માણસનાં હૃદયમાં એ વ્યક્ત કરી શકે એટલી લાગણી અને સંવેદના રહ્યા નથી, જેને તે વ્યક્ત કરી શકે. આજે માનવસંબંધોનો વ્યાપ વધ્યો છે પણ એની ઊંડાઈ, ગહનતા ઘટી છે. એ આપણે માટે દુઃખદ હકીકત છે. કમ્પ્યુટરનું શિક્ષણ જરૂરી અને સારું છે પણ એનાથી જ શિક્ષણ અપાવવા માંડ્યું એટલે ગુરુ પાસેથી ભણતર સાથે જે ઘડતર પણ થતું હતું, સંવેદના જાગૃત થતી, અભિવ્યક્તિ ખીલતી એ બધું જ જવા માંડ્યું છે. ‘You’ને બદલે ‘u’ અને ‘We’ ને બદલે ‘v’ મને લાગે છે કે આપણી માતૃભાષા તો સાવ જ ભૂલાતી જશે. લેખન કૌશલ્યનાં વિકાસમાં આ કેટલો મોટો અવરોધ બનીને ઉભો રહી જાય છે !

મારી ચોપડી કે લેખો વાંચીને ક્યારેક વાંચકો પ્રતિભાવ આપે છે કે ‘તમારું લખાણ અમારા હૃદયને સ્પર્શી ગયું.’ ત્યારે હું એમ જ કહું છું કે, ‘હું જે કંઈ જોઉં છું, સાંભળું છું, અનુભવું છું એ બધું મારા હૃદયને સ્પર્શે છે, હલાવે છે, ને ત્યારે હું એ અભિવ્યક્ત કરું છું એ સામાના હૃદયને, વાચકને સ્પર્શે છે અને એટલે જ લેખન કૌશલ્ય ખીલવવા માટે સંવેદના, હૃદયની લાગણી ખીલવા માટેની માવજત મળવી જોઈએ. તો જ અસરકારક અભિવ્યક્તિ થઈ શકે એમાં ક્યાંય શબ્દોની, ભાષાની, લખાણની, ક્યાશ ન જ ચાલે. મુક્ત અભિવ્યક્તિ એ લેખન કૌશલ્ય માટેની સૌથી પાયાની જરૂરિયાત છે એટલે બાળક નાનું હોય ત્યારથી જ એને મુક્ત મને જે વ્યક્ત કરવું હોય તે કરવા દો. ભાષા સાથે એને વાર્તા, જોડકણાં, બાળગીતો, વિવિધ સ્વરૂપે ખીલવા દો, ખેલવા દો અને તો જ તેનું શબ્દભંડોળ વિકસે છે.

વિચાર વિનિમય માટેનું માધ્યમ એટલે ભાષા. જેનું પ્રથમ પગથિયું છે શ્રવણ. પછી આવે છે અનુકરણ, બાળક જન્મે છે ત્યારથી જ તેની શિક્ષણ પ્રક્રિયા એક યા બીજી રીતે ચાલુ થઈ જાય છે. બાળકનું ખરું ઔપચારિક શિક્ષણ તો પાંચ વર્ષે જ ચાલુ થવું જોઈએ એવું બાલમનોવિજ્ઞાન

કહે છે, પણ એ પાંચ વર્ષ દરમ્યાન તે એટલું બધું શીખી લે છે જે તે જીવનભર પણ શીખી શકતું નથી એવું લીઓ ટોલ્સટોયે કહ્યું છે. બાળક અઢી વર્ષનું થતાં થતામાં તો તેનું શબ્દભંડોળ રોજેરોજ કૂદકે ને ભૂસકે વધતું જ જાય છે, ફક્ત શબ્દો જ નહીં પણ વ્યાકરણ પણ તે સાવ સાહજિક રીતે શીખતું જાય છે, એને કશું ભણાવીને કે ગોખીને શીખવવું પડતું જ નથી. અભિનય સાથે ગવાતાં બાળગીતો, જોડકણાં, વાર્તાઓ, હાલરડાં, સૌથી વધુ ગ્રહણશક્તિનો આ ગાળો, લેખન કૌશલ્યનાં બીજ તો અહીંથી જ રોપાયા હોય છે. અને પછી આગળ જતાં ઘરમાં માબાપ, ભાઈભાંડુ અને સ્કૂલમાં શિક્ષક પાસેથી યોગ્ય માવજત મળે તો એ કૌશલ્ય વિકસીને તેને સાહિત્યકાર, સર્જક બનાવે છે. આ માટે માબાપની સતત જાગૃતિ બહુ જ જરૂરી છે. સ્પષ્ટ ઉચ્ચાર, જોડણીનો ખ્યાલ, બોલવાની રીત પણ વિનય અને વિવેકથી ભરેલી હોવી જોઈએ. આપણું વર્તન, વાણી, આચાર વિચાર બધું જ સંતાનો માટે આદર્શરૂપ અને અનુકરણીય હોવા જોઈએ. આપણામાં સંસ્કારિતા હશે તો જ બાળકોમાં એનો વારસો આવશે. આપણી ભાષા, આપણી વાણી આપણાં વ્યક્તિત્વને પ્રતિબિંબિત કરે છે. ટૂંકમાં માબાપે બાળક માટે ‘રોલમોડલ’ બનવાનું છે.

પણ આજે અંગ્રેજી માધ્યમનું ચારે બાજુથી આક્રમણ આવી ગયું છે, અંગ્રેજી માધ્યમની ઘેલછામાં આ લેખન કૌશલ્ય ક્યાંથી વિકસે ! કૂમળાં ફૂલ જેવાં બાળકોના મગજમાં હજી માતૃભાષાનો કોન્સેપ્ટ જ પૂરો સમજાયો ન હોય ત્યાં એ બાળક ભાષાનો ભંડોળ, જોડણી, વ્યાકરણ, બધામાં અટવાઈ જાય છે. ખરેખર તો માતૃભાષા એ જ જન્મભાષા છે. ‘બાળકને જે ભાષામાં સ્વપ્ન આવે તે જ ભાષામાં તેને ભણાવવું જોઈએ, તો જ એ હૃદયની લાગણી કે સંવેદના વ્યક્ત કરતાં શીખે ને ! અંગ્રેજી માધ્યમના બોજા હેઠળ દબાઈ જઈને તેની સંવેદનાઓ સાવ જ મૂરઝાઈ જાય છે, તેનામાં જીવંતતા કે તરવરાટ જ રહેતો નથી. આવે વખતે જો માબાપ બહુ જ સમજપૂર્વક, સૂઝથી, ક્ષમતા

અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૫ ઉપર

વાત એક મુસાફરીની

અશ્વિન ધામેલિયા

આંકલાવ હાઈ સ્કૂલ, આંકલાવ, તા-આંકલાવ, જિ. આણંદ.

મો.: ૯૮૭૯૮૬૮૪૬૩૩

મુસાફરીની સાચી મજા તો રાજ્ય પરિવહન નિગમની બસની જ હો ! ખખડખજ, ફાટેલી-તૂટેલી સીટો, બારી હોય પણ બંધ ન થાય, ટાયર એવા ક્યારેય પણ પંચર પડવાની સંભાવના, ઊંચી-નીચી ને ઉબડ-ખાબડ ચાલતી આ બસોમાં બેઠો એટલે બાળપણ સાંભરી આવે. ઘોડિયામાં માતા હિંચોળતી હોય એમ હિંચકાઓ ખાતા-ખાતા જવાનું ને વળી એન્જિનનો અવાજ જાણે હાલરડાનો મધુર સ્વર...

આવી આનંદદાયક મુસાફરીની એક વાત છે. રામજીભાઈ ભાવનગરથી વડોદરા જવા માટે રાજ્ય પરિવહન નિગમની બસમાં બેઠા. તેને વડોદરા જવું હતું.

વચ્ચે-વચ્ચે કેટલાક સ્ટેશનો પર બસ ઊભી રહે. બારીમાંથી ભીખ માગનારનો અવાજ સંભળાય આવે. એક સ્ટેશન પર બસ ઊભી રહે એટલે એક ભીખ માગનાર છોકરાએ બારીમાંથી દયામણી આંખે અને આજીજી કરતાં મુસાફરોને કહ્યું — “ભૂખ લાગી છે સાહેબ, કશુંક આપો ને.”

કોઈએ કશું જ આપ્યું નહીં. બાળક ઘુરકી નજરે જોતો રહ્યો ને બસ આગળ ચાલી નીકળી.

બસમાં હવે ભગવદ્ગીતાનો ઓગણીસમો અધ્યાય ‘ભીખ પુરાણ’ શરૂ થયો. એક મુસાફર પાણીનું પાઉચ મોઢામાંથી કાઢતા બોલ્યો, “જાણે નોટો છાપવાનું મશીન આપણી પાસે હોય એમ !”

બીજો માણસ, “આવા નાના-નાના છોકરાઓને કેમ ભીખ માગતા શીખવતા હશે ?”

ત્રીજો માણસ, “બાળકને જોઈને દયા આવે ને ભીખ મળી રહે એટલે, બીજું શું ?”

ચોથો માણસ, “કુદરત પણ કેવું જીવન આપે છે ? શાળાએ જવાના દિવસોમાં રસ્તા પર મેલાં-ઘેલાં કપડાં પહેરીને ભીખ માગતા ફર્યા કરે છે.”

કન્ડક્ટર સામેની સીટ પર બેઠો હતો તમાકુ થૂંકતાં

બોલ્યો, “આવાને કશું આપવું જ ન જોઈએ. તો જ આ લોકો કામ-ધંધે લાગશે ને સુધરશે.”

એક વૃદ્ધ અનુભવી વડીલે આ વાતો સાંભળીને પોતાના જીવાનુભવનો અર્ક રજૂ કરતાં કહ્યું — “વિસ્થાપિતોની જેમ અભાવમાં જીવન જીવતા આ લોકોને કામ ધંધે કોણ રાખશે ? એમની પાસે જીવન-નિર્વાહનો બીજો કોઈ રસ્તો છે ખરો ?

મને લાગ્યું આકાશવાણીમાં કોઈ નાટકના સંવાદ ન ચાલી રહ્યા હોય ?

“અહીં દસ મિનિટનો હોલ્ટ છે.” તારાપુર ચોકડી પર બસ ઊભી રાખતા કન્ડક્ટર બોલ્યા.

મુસાફરો નીચે ઊતર્યા. થોડાં બસમાં જ બેઠા રહ્યા. રામજીભાઈ બસમાંથી નીચે ઊતરવા જતાં હતાં ત્યાં જ સામે કુપોષણને લીધે અશક્ત બની ગયેલી, જીર્ણ-ક્ષીણ વસ્ત્રોમાં કદરૂપી, કાખમાં તેડેલા છોકરા તરફ હાથથી સંકેત કરતા બાઈએ ભીખ માગી. રામજીભાઈએ ખિસ્સામાંથી પાકીટ કાઢી જોયું. બધી જ નોટો સો રૂપિયાની ને પાંચસોની હતી. કશું જ આપ્યા વગર ‘છૂટા નથી’ કહી જતા રહ્યા.

બસ ઉપડી મુસાફરો બેઠી ગયા.

વડોદરા પહોંચતા રામજીભાઈને સ્ટેશન પર એમનો પુત્ર કાર લઈને લેવા માટે આવ્યો હતો. કારમાં બેસી ઘરે પહોંચ્યા.

પૌત્ર-પૌત્રી આવ્યા, “દાદાજી શું લાવ્યા અમારા માટે ?”

“કશું જ નહીં, લો હું પૈસા આપું તમારે જે જોઈએ એ લઈ આવો દૂકાનેથી.”

ખિસ્સામાં બટવામાંથી પૈસા કાઢવા હાથ નાખ્યો. પાકીટ ન હતું, બસમાં પડી ગયું હતું. તેમાં દશ હજાર રૂપિયા હતા.

રામજીભાઈ નિસાસા સાથે બોલ્યા — નક્કી પેલી ભિખારણ બાઈનો જીવ પડ્યો, નજર લાગી, એટલે જ પાકીટ પડી ગયું.”

પણ સત્ય તો વરવું હતું —

“દયા, ધરમ નહીં મનમેં,
બટુવા ક્યા દેખે જેબ મેં.”

નીતિનું શિક્ષણ

માણસના ચારિત્ર્યનો પાયો નીતિ ગણાય છે. દરેક માણસ ચારિત્ર્યવાન થાય એમ સૌ કોઈ ઈચ્છે છે. ચારિત્ર્યના ઘડતરની શરૂઆત બાળપણથી જ કરવામાં આવે તો એ વધારે સંગીન બને તેવા ઈરાદાથી ચારિત્ર્યના શિક્ષણ માટે માતાપિતા પણ જહેમત ઉઠાવતાં જણાય છે. માબાપ ભણેલાં હોય કે અભણ, સુધરેલાં હોય કે ગામડિયાં, પણ એટલું તો જરૂર ઈચ્છે કે પોતાનું બાળક નીતિમાન થાય. માબાપની આ ઈચ્છા તેમને થોડેઘણે અંશે શિક્ષક બનાવવા તરફ લઈ જાય છે. શિક્ષણની એક પણ રીતથી તેઓ વાકેફ નથી હોતાં, શિક્ષણના એક પણ સિદ્ધાંતનું તેમને જ્ઞાન નથી હોતું, છતાં પોતાના બાળકને નીતિમાન બનાવવા માટે શિક્ષકની ખુરશીમાં તેમને બેસી જતાં કંઈ વાર નથી લાગતી.

ઘરમાંથી આગળ જઈ શાળામાં નજર નાખીએ તો ત્યાં પણ શિક્ષક એમ જ માનતો હોય છે કે પોતાનું કામ મુખ્યત્વે ભણનાર બાળકને નીતિમાન એટલે કે ચારિત્ર્યવાન બનાવવાનું હોય છે. શિક્ષકને તેનો વિષય આવડે છે કે નહિ, શિક્ષકને શિક્ષણની કોઈ પદ્ધતિ આવડે છે કે નહિ, શિક્ષકને બાળકની સાથે કેમ વર્તવું તેની જાણ છે કે નહિ, વગેરે બાબતોનો વિચાર કોઈક જ કરે છે. શાળાના એક ઓરડામાં બેઠેલો શિક્ષક પોતાના વિદ્યાર્થીને નીતિનાં સૂત્રો સમજાવે, નીતિની વાર્તાઓ કહે, ચારિત્ર્યના ઘડતર માટે ઉપદેશ આપે તો એ શિક્ષક સર્વશ્રેષ્ઠ ગણાય. આવા શિક્ષકને તેવો ઉપદેશ આપવાનો અધિકાર છે કે નહિ એનો પણ વિચાર કરવાની જરૂર નથી જણાતી. આવા શિક્ષકના નીતિના શિક્ષણ માટે શાળાના સંચાલકો તરફથી તેમજ ખુદ માબાપો તરફથી જોઈએ તે પ્રકારની સગવડો પણ કરી આપવામાં આવે છે. આવી સગવડોમાં બાળકને દંડ કરવાની વસ્તુનો પણ સમાવેશ થઈ શકે છે.

માબાપની મનોદશા જાણી, જૂની ઘરેડના શિક્ષકને તપાસી નવી શાળાના આજના શિક્ષક પર નજર નાખીએ તો ત્યાં પણ એક યા બીજી રીતે નીતિના શિક્ષણ પરત્વે તો

એક જ પ્રકારની સ્થિતિ પ્રવર્તે છે. આજનો શાળાનો શિક્ષક વિદ્યાર્થીને સ્વાતંત્ર્ય આપવામાં માનતો હોય છે. આજનો શાળાનો શિક્ષક વિદ્યાર્થીના વ્યક્તિત્વને માન આપવાનો આગ્રહ ધરાવતો હોય છે, આજનો શાળાનો શિક્ષક વિદ્યાર્થી ઉપર કશું પણ પરાણે લાદવામાં માનતો હોતો નથી. આમ છતાંય આજની શાળાનો શિક્ષક વિદ્યાર્થી નીતિમાન થાય એમ તો આગ્રહપૂર્વક માનતો જ હોય છે. એની શિક્ષણરીતિમાં જેમ પદ્ધતિનો ફેરફાર થયો હોય છે, તેમ નીતિશિક્ષણની બાબતમાં પણ પદ્ધતિનો ફેરફાર થયો હોય છે, માબાપ નીતિ માટે દબાણ કરે અને જૂનો શિક્ષક નીતિ માટે મતાગ્રહ વાપરે, ત્યારે નવીન શાળાનો શિક્ષક નવીન પદ્ધતિનું શરણ લઈને યુક્તિપ્રયુક્તિથી વિદ્યાર્થીને નીતિમાન બનાવવાના પ્રયત્નો કરે. એકંદરે જોતાં બાળકને નીતિમાન બનાવવા માટે શિક્ષણની પદ્ધતિઓમાં ઉત્તરોત્તર ભલે ફેરફારો થતા આવ્યા હોય, પરંતુ તેનું મહત્ત્વ અને આગ્રહ તેવાં ને તેવાં જ રહ્યાં છે.

સમાજમાં ધર્મિષ્ઠ ગણાતા લોકોનો એક એવો વર્ગ છે કે જેઓ ધર્મના પ્રચાર માટે નીતિશિક્ષણનો આગ્રહ ધરાવતા હોય છે. આ વર્ગ જીવનનાં બીજાં બધાં પાસાંને ઉપેક્ષીને મને કમને બાળક પાસે નીતિ આચરવે છે. આ ધર્મસંઘ પણ એ રીતે નીતિનો શિક્ષક બનાવવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યો હોય છે. આ સંઘના માણસોની સત્તા માબાપો ને શિક્ષક સુધી પહોંચી ગયેલી હોય છે. એ લોકો ધર્મને નામે ઘરમાં અને શાળામાં પણ પ્રવેશ કરી શક્યા છે. માબાપ અને શિક્ષક ઉપર તેમની સત્તા એટલી તો જરૂર જામેલી હોય છે કે માબાપ અને શિક્ષકને નીતિના શિક્ષણ માટે ધક્કા મારે છે.

કેળવણીમાં છેલ્લામાં છેલ્લા વિચારો ધરાવનાર શિક્ષકને માટે આમ પરિસ્થિતિ ઘણી વિકટ છે. તેની પાસે આજે વિધેયોનો વિચાર કરતાં માબાપ અને સમાજનો વિચાર વધારે ઉગ્રપણે આવી પડેલો છે. જુવાન વિદ્યાર્થીઓમાં ચારિત્ર્ય વિકાસ માટે પ્રચલિત નીતિ શિક્ષણ કે કહેવાતું ધર્મશિક્ષણ ઉપયોગી થઈ શકે કે કેમ તે વિષે

તેને શંકા છે, બલકે ઉપયોગી ન જ થઈ શકે તેવી ખાતરી પણ છે. સમાજને તે તરછોડી શકતો નથી અને માબાપના સહકાર વિના આગળ ચાલવું તેને માટે અત્યંત કઠિન હોય છે, તેના જે વિષેયો હોય કે તેમના ઉપર પણ માબાપ અને સમાજની એવી છાપ પડી હોય છે કે એ બાળકોના મનમાં પણ નીતિ અનીતિનું ભૂંસું ભરેલું દેખાય. નીતિના નામથી નવીન વિચારનો શિક્ષક ગમે તેટલો ભડકે તોપણ નીતિ શબ્દની પાછળ જે સદ્ગુણોની અપેક્ષા રહેલી છે, તે સદ્ગુણો તો પોતાનામાં સંઘરવા અને પારકામાં વિકસાવવા તે આતુર હોય છે. એક તરફથી નવીન વિચારના પ્રવાહ સાથે ખેંચાવું અને બીજી તરફથી જૂની હોવા છતાં જેમાં સત્ય ભરેલું છે તેવી ભાવનાને વફાદાર રહેવું એ બંને વચ્ચે નવીન વિચારના શિક્ષકને ઊભા રહેવું અત્યંત મુશ્કેલ જણાય છે. નવીન આદર્શો ધરાવતો, આજની નવી દુનિયાને ઓળખવા મથતો, શિક્ષણના મધ્યમાં વિધેયનું સ્થાન અત્યંત મહત્વનું ગણતો એવો શિક્ષક, નથી પોતાના શિક્ષણક્રમમાં જૂની ઢબનું નીતિશિક્ષણ દાખલ કરી શકતો કે નથી નીતિશિક્ષણનો સંદર્ભ બહિષ્કાર કરી શકતો નથી.

આવી પરિસ્થિતિમાં નવીન વિચાર ધરાવનાર શિક્ષક પાસે કોઈ એક મધ્યમ માર્ગ હોવાની અત્યંત આવશ્યકતા રહે છે. આ મધ્યમ માર્ગ જૂની વસ્તુનો સડેલો ભાગ કાપી નાખવા પૂરતો ખંડનાત્મક હોવો જોઈશે, અને સાથેસાથે જૂના સત્યને નવીન વિચારોની સાથે મેળ મેળવી દઈ નવીન સ્વરૂપમાં પણ તે સત્યને જાળવી રાખવા પૂરતો રચનાત્મક પણ હોવો જોઈશે. આ મધ્યમ માર્ગના ખંડનાત્મક વિભાગથી નવીન વિચારના માણસોને સંતોષ રહેશે, અને તેના રચનાત્મક વિભાગથી જૂનું સત્ય જળવાઈ રહેતાં જૂના વિચારના પ્રવાહને પણ સંતોષી શકાશે.

નીતિશિક્ષણનો ખંડનાત્મક માર્ગ છે સમાજના આજના પ્રચલિત નકારોનો વિનાશ. બાળક દુનિયામાં અવતાર લે છે ત્યારથી માબાપ અને સમાજ તેની પાસે નકારોની પરંપરા મૂકવા માંડે છે. ‘આમ કરીશ નહિ ને તેમ કરીશ નહિ’, એ બધા નકારો જાણે કે બાળકના નીતિશિક્ષણ માટે યોજાયેલા

હોય એમ માનવામાં આવે છે. બાળક ચારિત્ર્યવાન થાય એટલે કે નીતિમાન થાય એટલે કે તેનામાં જૂઠું નહિ બોલવાના કે ચોરી નહિ કરવાની એવી આદતો પડે, એટલા માટે માબાપ અને સમાજ જે માર્ગનું શરણ લે છે તે માર્ગ નિષેધાત્મક હુકમોનો જ હોય છે. જ્યાં થોડીક વિધિઓ દેખાય છે ત્યાં પણ તે નિષેધોની પૂર્તિરૂપે હોય છે. માબાપ કે શિક્ષકની દૃષ્ટિએ નહિ ઈચ્છવા જેવું કાંઈ કામ બાળક કરે ત્યારે તેની પાસે યોગ્ય કાર્યની દિશા મૂકવાને બદલે તે નહિ કરવાના હુકમો મૂકવામાં આવે છે : ચોરી કરાય નહિ, જૂઠું બોલાય નહિ, નિંદા કરાય નહિ, બીજાને ગાળો દેવાય નહિ, પારકાનું બૂરું કરાય નહિ : એ બધાય ‘નહિ’ઓ બાળકને નીતિમાન બનાવવાનાં પ્રખર શસ્ત્રો મનાય છે. બાળકને આ બધા ‘નહિ’ઓનું કશું ભાન હોતું નથી. બાળક તો પોતાના પ્રાથમિક આવેગના સંતોષ ખાતર આવાં નાનાંમોટાં કામો કર્યે જાય છે. એ કામોની પાછળ નીતિ છે કે અનીતિ એનો વિચાર કદી પણ કરતું હોતું નથી. આપણાં મોટેરાંની પાકટ બુદ્ધિ તેનાં તેવાં કામોની નીતિ અનીતિના પૃથક્કરણમાં ઊતરાવે છે. નવીન માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો તો આપણું પોતાનું ગુનાહિત મન બાળકના નિર્દોષ કૃત્યમાં પણ ગુનાનું આરોપણ કરાવે છે. આપણો પોતાનો ગુનો પણ આપણાથી સહન થઈ શકતો નથી અને તેથી આપણા બાળકમાં આપણે આરોપિત કરેલો નાનો એવો ગુનો પણ આપણને ખૂબ ઉશ્કેરી મૂકે છે. એવો ઉશ્કેરાટ થાય એટલે આપણામાંથી અનેકવિધ નિષેધો છૂટવા માંડે છે. આવા નિષેધોનું પરિણામ બાળકોમાં કોઈ પણ પ્રકારની નીતિનો ઉદય કરાવવામાં આવે તે ખરેખર ભ્રમ જ છે. જેમ મોટા ગોટલામાંથી પેદા થયેલા આંબાનું ફળ કદી મિષ્ટ ન હોઈ શકે, તે રીતે ગુનાહિત મનની શાંતિને અર્થે કોઈમાંથી પેદા થયેલા સાધન દ્વારા કરેલા નિષેધો કદી પણ નીતિ ન જ ઉપજાવી શકે.

નીતિશિક્ષણનો ખંડનાત્મક ભાગ તે આવા નિષેધોનો ત્યાગ થયો.

આપણને રુચે તેવું એટલે કે આપણી રૂઢ થયેલી નીતિની ભાવનાને ખૂંચે તેવું કાંઈ પણ વર્તન જ્યારે બાળક કરી

બેસે ત્યારે નિષેધાત્મક હુકમ મૂકીને તેને નકારવાનો એક પણ પ્રયત્ન કરવો નહિ.

આપણી મોટેરાંની નીતિની વિચારસરણી તે બાળકની વિચારસરણી નથી હોતી. બાળક તો હજી પોતાની સ્થૂળની આસપાસ જ રચ્યુંપચ્યું હોય છે. મનના સૂક્ષ્મ આવેગો કે બુદ્ધિની અટપટી ઝીણવટો હજી તેને સ્પર્શ્યાં નથી હોતાં. તેનું હૃદય દુનિયાના ખારા-મીઠા પવનોથી કલુષિત નથી થયું હોતું. જે વસ્તુ આપણને મોટી પર્વત જેવડી દેખાય તે વસ્તુની બાળકની નીતિની દૃષ્ટિએ કશી જ કિંમત નથી હોતી. નિર્દોષ બાળકોની આ સ્થિતિનો આપણને ખ્યાલ નથી હોતો. તેથી જ આપણે અનેક પ્રકારની ભૂલો કરી બેસીએ છીએ. આવી ભૂલો પૈકી સૌથી ભયંકર ભૂલ તે નિષેધાત્મક હુકમોની છે. બાળકને નીતિમાન કરવા માટે “આમ ન બોલાય”, “આમ ન વર્તાય” વગેરે પ્રકારના હુકમો જાણે કે એક સર્વસાધક હોય તેમ આપણે માનીએ છીએ. નવીન કેળવણીની દૃષ્ટિએ નીતિશિક્ષણનું એક મોટું સાધન તે આવા નકારોનો ત્યાગ છે. બાળક ચારિત્ર્યવાન થાય એમ જો આપણે ઈચ્છતા હોઈએ, અને આવું ચારિત્ર્યવાન કરવા માટે કોઈ પણ પ્રકારના નીતિના શિક્ષણની અપેક્ષા આપણને જણાતી હોય, તો તેવું નીતિનું શિક્ષણ આવા નકારોના ત્યાગથી શરૂ થવું જોઈએ.

આ થઈ નીતિ શિક્ષણની એક બાજુ. હવે રચનાત્મક બાજુનો થોડોક વિચાર કરીએ.

નીતિના શિક્ષણ માટે આજના પ્રચલિત નકારોનો નકાર આપણે વિચાર્યો. તેનો પ્રયોગ એ પચાસ ટકા નીતિ શિક્ષણનું સાધન થઈ પડશે. બીજી બાજુનો વિચાર એ રચનાત્મક વિચાર છે. બાળકને નીતિનું શિક્ષણ આપવા માટે કોઈ પણ પ્રકારનો સીધો ઉપદેશ કરવો તેને હું રચનાત્મક બાજુ ન કહું. આજે નીતિના શિક્ષણ માટે જે રચનાત્મક ક્રમ આપણી શાળાઓમાં ચાલે છે તે ક્રમ મોટે ભાગે ઉપદેશપ્રધાન હોય છે. ઉપદેશમાંથી નીતિનું તારણ કરવામાં ન આવે અને બાળકને અંગત લાગુ પાડવાનો પ્રયત્ન ન થાય તોપણ એ જૂના જમાનાના અવશેષ જેવું જ

રહેશે. નવીન કેળવણીના હિમાયતી શિક્ષક માટે નીતિ શિક્ષણનો આ માર્ગ પણ અનુકૂળ નથી.

રચનાત્મક ક્રમ માટે મારે કોઈ પણ એક શબ્દમાં સમજાવી દેવું હોય તો તેને હું ‘વાતાવરણ’ એવું નામ આપું. શિક્ષક પોતાની આસપાસ તેમજ જ્યાં જ્યાં પોતાનો વિદ્યાર્થી પડે ત્યાં ત્યાં વાતાવરણ જ એવું ઊભું કરે કે જે વાતાવરણમાંથી બાળક પોતાની મેળાએ નીતિનું શિક્ષણ પીતો રહે. આવું વાતાવરણ પોતાની શાળામાં હોય, શાળાની બહાર પણ હોય અને બાળકને ઘરે પણ ઊભું કરવાના પ્રયત્નો થયા હોય. કોઈ પણ શિક્ષકને માટે આ કામ સહેલું નથી. શિક્ષકનું આખું જીવન એવા પ્રકારનું રચાયું હોય કે જેને લીધે તેના જીવનના નાનામોટા દરેક પ્રસંગમાંથી બાળક નીતિ નીતરતી જૂએ; આનો અર્થ શિક્ષકનું પોતાનું જીવન નીતિની દૃષ્ટિએ શક્ય તેટલું આદર્શ હોવું જોઈએ. અહીં એક વાત ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. પોતાના વિદ્યાર્થીને નીતિમાન બનાવવા માટે વિદ્યાર્થી હાજર હોય તેટલા વખત પૂરતું નીતિનું આદર્શ જીવન બતાવનાર શિક્ષક નીતિના શિક્ષણ માટે શુદ્ધ વાતાવરણ પેદા કરી શકવાનો નથી. બીજાને માટે નીતિમાન બનવું તે ઢોંગ છે. જૂની ઘરેડના શિક્ષકોમાં આવો એક વર્ગ હયાતી ધરાવે છે, માટે આ ચેતવણી છે. શિક્ષકનો ધંધો એ મોટે ભાગે આત્મોન્નતિનો ધંધો છે, એટલે જેટલે અંશે શિક્ષક પોતે પોતાના જીવનને શુદ્ધ બનાવી શક્યો હશે, તેટલે જ અંશે વિદ્યાર્થીના ચારિત્ર્યઘડતર માટે શુદ્ધ વાતાવરણ તે પેદા કરી શકવાનો છે.

શિક્ષકના વ્યક્તિત્વથી આગળ જઈ સમગ્ર શાળાના વાતાવરણનો પણ વિચાર કરવાનો રહે છે. શાળાના નિયમો, ધારાધોરણો, વ્યવસ્થાનાં તંત્રો, શિક્ષણની પદ્ધતિઓ વગેરે બધાયમાં એક પ્રકારની શુદ્ધિ આવવી જરૂરી છે, જેના પરિણામે નીતિનું ઉચ્ચ વાતાવરણ પેદા થાય. એ વાતાવરણમાં હર ઘડી વિદ્યાર્થી નહાતો રહે તો પછી નીતિના સીધા ઉપદેશની કશી જરૂર રહેવાની નથી. શાળાની સમગ્ર પ્રવૃત્તિમાં આવું વાતાવરણ કેમ પેદા કરી

શકાય તેની વિગતોમાં અહીં નહિ ઊતરીએ. પરંતુ એટલું તો જાણી લેવાની જરૂર છે કે શાળામાં જેટલા પ્રમાણમાં વિદ્યાર્થી સ્વરાજને તક મળી હશે, શાળામાં જેટલા પ્રમાણમાં સહકાર સાધવાના અનુકૂળ માર્ગો સ્થપાયા હશે, શાળામાં જેટલા પ્રમાણમાં શિક્ષક-વિદ્યાર્થી વચ્ચે પ્રેમ જામ્યો હશે. તેટલા પ્રમાણમાં શાળાના વાતાવરણમાં નીતિ ઓતપ્રોત થઈ ગઈ હશે.

શાળાથી બહાર જઈએ એટલે ઘર ઉપર આપણી નજર પડે છે. શાળાના શિક્ષકનો અધિકાર ઘર સુધી હજી પહોંચ્યો નથી. પરંતુ શિક્ષકનું ચારિત્ર્ય અને શાળાનું સમગ્ર વાતાવરણ વિદ્યાર્થી ઉપર એવી અસર કરે છે કે શાળાના વાતાવરણમાં ઉછરતો વિદ્યાર્થી ઘરમાં એથી વિરુદ્ધ વાતાવરણ દેખે ત્યારે ગૂંગળાવા લાગે છે. આપણી નજર આગળ આનું દર્શન થાય કે તરત જ આપણે તેનો લાભ લેવા દોડવું જોઈએ. વિદ્યાર્થી ઘરમાં રહેવાને બદલે શાળામાં રહેવાનું પસંદ કરે, વિદ્યાર્થી પોતાનાં માબાપના કરતાં શિક્ષકનો સંગાથ વધારે ઈચ્છે, વિદ્યાર્થી માબાપને બદલે શિક્ષક પાસે પોતાનું અંતર ખોલે, એવા એવા પ્રસંગો તે વિદ્યાર્થીની ઘરમાં અકળાયેલી સ્થિતિનાં દષ્ટાંતો હોય છે. શિક્ષક આ પરિસ્થિતિનો ખૂબ લાભ લઈ શકે છે. આવા પ્રસંગોએ વિદ્યાર્થીને માબાપથી છૂટો પાડી દેવાને બદલે શિક્ષક તેને તેમની વધારે નજીક લઈ જઈ શકે છે. જેટલી વિદ્યાર્થીની મૂંઝવણ તેટલી જ માબાપની પણ હોય છે. એટલે શિક્ષકે તુરત જ એવા વિદ્યાર્થીનાં માબાપ પાસે પહોંચી જવું અને તેમના બાળકની મૂંઝવણો દ્વારા માબાપની મૂંઝવણો પારખી લેવી. આ તક એવી હોય છે કે જ્યારે માબાપ શિક્ષકનો સહકાર સાધવા અત્યંત આતુર હોય. જે સહકાર માન્ય પરિસ્થિતિમાં નથી મળી શકતો, તે સહકાર આવી પરિસ્થિતિમાં વધારે સંગીન સ્વરૂપે આપણે મેળવી શકીએ છીએ. માબાપની પાસે તેમની અને તેમના બાળકની મૂંઝવણો રજૂ કરવી, તેનું પૃથક્કરણ કરી બતાવવું અને તેના સાચા ઉપાયોનું દર્શન કરાવવું. આવા પ્રસંગોએ માબાપોને આપણે શાળા તરફ વાળી શકીએ. તેઓ

શાળામાં આવીને શાળામાં કઈ જાતનું વાતાવરણ પ્રવર્તી રહ્યું હોય છે તે નજરે નિહાળે અને પોતાના ઘરમાં તેવી જ જાતનું વાતાવરણ પેદા કરવાના પ્રયત્નો શિક્ષકના સહકારથી આદરે.

આમ, શિક્ષક શાળા અને ઘરના એકત્રિત સહકારથી નીતિના શિક્ષણ માટે સુયોગ્ય વાતાવરણ પેદા કરી શકે. ટૂંકમાં, નીતિના શિક્ષણ માટે બે રાજમાર્ગો છે : એક નિષેધાત્મક હુકમોનો નિષેધ અને બીજો સુયોગ્ય વાતાવરણ. નવીન કેળવણીનો રસિયો શિક્ષક આ બંને માર્ગનું અનુસરણ કરે તો વિદ્યાર્થીના ચારિત્ર્યઘડતર માટે તેણે નીતિશિક્ષણ આપ્યું કહી શકાય.

શિક્ષણવિચારમાંથી સાભાર...

ઈશ્વરને આભાર

મૃણાલ ઝોઝા

માનું છું ઈશ્વરનો આભાર
મળી મને તક શિક્ષક બનવાની.
કેટકેટલાય વિદ્યાર્થીઓનો મળ્યો સ્નેહ
પૂરે મારી રોમેરોમમાં એક નવી રાહ.
દરેક સવાર એક અનેરો તાસ
કંઈક નવું શીખવાની-શીખવવાની આશ.
રાહ ચીંધ્યો જ્યારે કાવ્ય રચવાનો
મળ્યો મને બમણો પ્રતિસાદ.
અંતર મનમાં બસ એક જ પ્રશ્ન
મારા વિદ્યાર્થીઓ બની ગયા રચયિતા ?
વિદ્યાર્થીઓ સાથે છે અનેરો નાતો
મળ્યો છે મને એનેરો સ્નેહ
ભગવાનનો આભાર માનું છું
હું શિક્ષક છું
મળ્યો મને વિદ્યાર્થીઓનો સ્નેહ
વિદ્યાર્થીઓ સાથે અનેરો નાતો
ગુરુ-શિષ્ય ને મિત્ર-વડીલ.

શિક્ષણનો સાચો અર્થ

પૂર્વ રાષ્ટ્રપતિ અબ્દુલ કલામની દૃષ્ટિએ

ઈન્ટરનેટ પરથી.

શિક્ષણથી માનવનું વ્યક્તિત્વ સંપૂર્ણ, વિનમ્ર અને સંસાર માટે ઉપયોગી બને છે. સાચા શિક્ષણની માનવીની ગરિમા, સ્વાભિમાન અને વિશ્વબંધુત્વની ભાવનામાં વધારો થાય છે. શિક્ષણનો પ્રથમ અને અંતિમ ધ્યેય છે સત્યની શોધ. આ શોધનું કેન્દ્રબિંદુ શિક્ષક છે. જે પોતાના વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણના માધ્યમથી જીવનમાં અને વ્યવહારમાં સત્યનું શિક્ષણ આપે છે. વિદ્યાર્થીઓને જે પણ મુશ્કેલી પડે છે, જેની પણ જિજ્ઞાસા છે જે પણ જાણવા માંગે છે તે બધા માટે તે શિક્ષક પર નિર્ભર રહે છે. જો શિક્ષકના માર્ગદર્શન હેઠળ પ્રત્યેક વ્યક્તિ શિક્ષણના વાસ્તવિક અર્થને ગ્રહણ કરી માનવીય ગતિવિધિના પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં તેનો પ્રચાર કરે તો ૨૧મી સદીમાં વિશ્વ ખૂબ સુંદર બની જશે. આજની યુવાન પેઢી એવી શિક્ષણ-પદ્ધતિ ઈચ્છે છે જે તેની જિજ્ઞાસાવૃત્તિ અને સ્વપ્નશીલ મનને વધુ મજબૂત બનાવવાની સાથે સાથે તેમની સામે કસોટીઓ પેદા કરે. દેશનું ભવિષ્ય યુવાનો પર રહેલું છે. તેઓ વર્તમાનમાં શિક્ષણપદ્ધતિના સંબંધમાં વિચારવા માંગે છે એક સારી શિક્ષણ પદ્ધતિમાં એવી ક્ષમતા હોવી જોઈએ જે વિદ્યાર્થીની જ્ઞાન-મેળવવાની તીવ્ર જિજ્ઞાસાને શાંત કરી શકે. શૈક્ષણિક સંસ્થાઓએ એવા અભ્યાસક્રમો બનાવવા પોતાને તૈયાર કરવા જોઈએ જે વિકસિત ભારતની સામાજિક અને ઔદ્યોગિક સંબંધી જરૂરિયાતો પ્રત્યે સંવેદના ધરાવતું હોય. વર્તમાન અભ્યાસક્રમમાં વિકાસ કાર્યોની ગતિવિધિઓને ફરજિયાતપણે સ્થાન આપવું જોઈએ જેથી જ્ઞાન સમાજની ભાવિ પેઢી પૂરી રીતે સામાજિક પરિવર્તનના બધા જ પાંસાઓ સાથે અનુકૂળ સાધી શકે.

વિજ્ઞાન એ ઈશ્વરનું સૌથી મોટું વરદાન છે. તર્ક આધારિત વિજ્ઞાન કોઈપણ સમાજની સંપત્તિ છે. આપણે વિજ્ઞાન, ઉદ્યોગો, ચિકિત્સા, રાજનીતિ, નીતિ-નિર્માણ, ધર્મશાસ્ત્ર, કાયદા જેવા કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં કાર્ય કરતા હોઈએ પરંતુ આપણે સામાન્ય જનતાની સેવા કરવી જ પડશે. કેમ કે જ્ઞાન અને બધા જ પ્રકારના કાર્યોના મૂળમાં માનવ કલ્યાણ જ છે. વિજ્ઞાન અંતર્ગત જિજ્ઞાસાવૃત્તિ પ્રગટાવી શકાય છે અને પ્રકૃતિનાં નિયમોને આધીન, કઠિન પરિશ્રમ અને અનુસંધાનથી તે

જિજ્ઞાસાઓનો ઉકેલ શોધી શકાય છે. વિજ્ઞાન એક રોમાંચકારી વિષય છે અને એક વૈજ્ઞાનિક માટે આખા જીવનનું મિશન. વિજ્ઞાનમાં નિપુણ થવા માટે ગણિતનું જ્ઞાન જરૂરી છે. ગણિત અને વિજ્ઞાનના સમન્વયથી પ્રકાશ ઉત્પન્ન થાય છે. જરૂરી એ છે કે સિદ્ધાંતને સાથે રાખીને પ્રયોગ કરવો જોઈએ. જે પ્રશ્ન વિદ્યાર્થીઓના મનમાં જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન કરે છે અને જો તે પ્રશ્ન વિજ્ઞાન સાથે જોડાયેલ છે તો વિદ્યાર્થી વિજ્ઞાન તરફ આકર્ષણ અનુભવે છે. સંદેશાવ્યવહારની પ્રગતિથી દુનિયા સમેટાઈ ગઈ છે. દુનિયાની વાસ્તવિક જટિલ સમસ્યાઓના નિદાન માટે દુનિયાના વૈજ્ઞાનિકોની વચ્ચે તાલમેલ હોવો અનિવાર્ય છે. પ્રાચીનકાળમાં ભારતને શિક્ષણ, વૈજ્ઞાનિક અનુસંધાન અને દર્શનશાસ્ત્રનો ગઢ માનવામાં આવતો હતો. પરંતુ કેટલાક દશકાથી ભારતના વૈજ્ઞાનિકોની દિશા પૂર્વથી પશ્ચિમની તરફ થઈ ગઈ છે. મોડા મોડા પણ પશ્ચિમ દેશોના વૈજ્ઞાનિકો ફરીથી ભારત તરફ આમુખ થઈ રહ્યા છે. આપણે ભારતને વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીના ક્ષેત્રનું શ્રેષ્ઠ કેન્દ્ર બનાવવા માટે વધુ પરિશ્રમ કરવો પડશે. ભારત ૨૦૨૦ સુધીમાં પોતાને એક વિકસિત રાષ્ટ્ર બનાવવાનાં મિશનમાં જોડાયેલું છે. જેના પર આ સ્થળ પૂરું કરવાનો મદાર રહેલો છે તે છે, ૨૫ વર્ષથી ઓછી વયના દેશના ૫૪ કરોડ નવયુવાનો.

બાળકો અને યુવાનો કોઈ પણ દેશના ભવિષ્યની તસ્વીર હોય છે. આપણા સમાજમાં એક મહત્વપૂર્ણ, સશક્ત અને શક્તિઓથી ભરપૂર યુવાનોનો વર્ગ છે, જેમનામાં આકાશ આંબવા માટેની તલપાપડતા જોવા મળે છે. જો તેમની આ કર્મને સાચી દિશા મળી જાય તો એવી ગતિશીલતા ઉત્પન્ન થશે જે આ દેશને તેમાંનો બનાવી દેશે. યુવાનોને આપણી યોજના અને વિકાસ પ્રક્રિયામાં કેન્દ્રબિંદુ માનીને આપણે આ બહુમૂલ્ય માનવ સંસાધનની દેખરેખ કરવાની આવશ્યકતા છે. શાંતપૂર્ણ, ખુશહાલ, સુરક્ષિત દેશમાં જીવવું એ યુવાનોનું સ્વપ્ન છે. સહનશીલતા માનવ ચિંતાનો આધાર છે. ગમે તેટલી સુપર સ્પીડવાળું કમ્પ્યુટર બને પરંતુ માનવ ચિંતાનું સ્થાન હંમેશાં બધાથી ઉપર રહેશે. સહનશીલતાનો ગુણ હંમેશાં માનવીના અસ્તિત્વ સાથે આ દુનિયામાં રહેવાનો તથા ટેકનોલોજીના માધ્યમથી તે વધુ મજબૂત બનાવવાનો. આ બંનેના સમન્વયથી માનવી આ દુનિયાને સુંદર બનાવવાની યોજનાના સ્થળને સાકાર કરી શકે છે.

‘વર્લ્ડ ક્લાસ’ શિક્ષણસંસ્થાઓ

રમેશ શાહ

કેન્દ્ર સરકારના માનવસંશોધન ખાતાએ દેશમાં ૨૦ ‘વર્લ્ડ ક્લાસ’ શિક્ષણ-સંસ્થાઓ રચવાની જે દરખાસ્ત કરી છે તે વડાપ્રધાનના કાર્યાલય અને નીતિ આયોગનાં સૂચનો વચ્ચે અત્યારે અટવાઈ છે. પણ અખબારી અહેવાલોના આધારે ચાલીએ તો એમ કહી શકાય કે એ ત્રણ વચ્ચે આવી વર્લ્ડ ક્લાસ શિક્ષણસંસ્થાઓ રચવા અંગે કોઈ મતભેદ નથી, જે મતભેદ છે તેના સ્વરૂપ અંગે છે, પણ આ વર્લ્ડ ક્લાસ વિશે થોડી નીતિવિષયક ચર્ચા કરવી જરૂરી છે.

‘વર્લ્ડ-ક્લાસ’ શબ્દ આજે ચલણી બન્યો છે. એનો અર્થ ‘સમગ્ર દુનિયામાં શ્રેષ્ઠ ગણાતી સંસ્થાઓની સમકક્ષ’ એવો થઈ શકે. આ વિશેષણ જ્યારે યુનિવર્સિટીઓને લગાડવામાં આવે છે ત્યારે તેનો અર્થ અમેરિકા-ઈંગ્લેન્ડની ટોચની યુનિવર્સિટીઓની સમકક્ષ એવો થાય છે. દુનિયાના વિવિધ દેશોની યુનિવર્સિટીઓને વિવિધ માપદંડોના આધારે ક્રમ આપીને ટોચની ૨૦૦, ૫૦૦ કે ૧૦૦૦ યુનિવર્સિટીઓની યાદી ઈંગ્લેન્ડનું એક અખબાર કેટલાક વખતથી પ્રગટ કરે છે. તેના આધારે જે-તે દેશના ઉચ્ચ શિક્ષણનું મૂલ્યાંકન સહજ રીતે થઈ જાય છે. પ્રસ્થાપિત થતી જતી આ પરંપરાના સંદર્ભમાં વિચારીએ તો એમ કહી શકાય કે વિશ્વની ટોચની ૨૦૦ કે ૫૦૦ યુનિવર્સિટીઓમાં સ્થાન પામે તેવી ૨૦ સંસ્થાઓ રચવાનો સરકારનો સંકલ્પ છે. છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી વિશ્વની આ ટોચની સંસ્થાઓમાં દેશની કેટલીક સંસ્થાઓ સ્થાન પામે છે, પણ સરકાર આવી વધારે સંસ્થાઓ રચીને દેશના ઉચ્ચ શિક્ષણમાં બહુ મોટું ગુણાત્મક પરિવર્તન આવ્યું છે એવું દર્શાવવા માગે છે, એવો એનો અર્થ ઘટાવી શકાય.

નીતિવિષયક જે પ્રશ્ન વિચારવાનો છે તે આ છે :

આપણે આપણી વિશિષ્ટ જરૂરિયાતો અને ક્ષમતાઓના સંદર્ભમાં સંસ્થાઓ રચવી છે કે જગતની શ્રેષ્ઠ ગણાતી યુનિવર્સિટીઓની સ્પર્ધામાં ઊભી રહી શકે એવી સંસ્થાઓ રચવી છે ? આપણાં ઉત્તમ સાધનો થોડી સંસ્થાઓમાં કેન્દ્રિત કરીને અન્ય તમામ સંસ્થાઓને બીજા-ત્રીજા દરજ્જાની સંસ્થાઓ તરીકે નિભાવીને દેશના વિદ્યાર્થીઓની વિશાળ બહુમતીને સાવ સામાન્ય, અત્યારે અપાય છે એવું રેડિયાળ શિક્ષણ જ આપવાનું ચાલુ રાખવાનું છે ? દેશની વર્તમાન ઉચ્ચ શિક્ષણની વ્યવસ્થા સુધારી શકાય તેમ નથી એમ સ્વીકારી લઈને એ પ્રથાની બહાર ઉત્કૃષ્ટતાના કેટલાક ટાપુઓ ઊભા કરવા માંગીએ છીએ એવો આ દરખાસ્તનો અર્થ થતો હોય તો તે એક અત્યંત દુર્ભાગ્યપૂર્ણ નિર્ણય બની રહેશે. આપણી જરૂરિયાત માધ્યમિક શિક્ષણ પછીના તબક્કામાં વૈવિધ્યપૂર્ણ અભ્યાસક્રમો ધરાવતી શિક્ષણપ્રથા રચવાની છે. આજની ઉચ્ચ શિક્ષણની પ્રથામાં વિદ્યાર્થીઓ પાસે ઈજનેરી અને તબીબી શિક્ષણ સિવાયના ઝાઝા વિકલ્પો નથી.

ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ પૂરું કરીને આગળ અભ્યાસ ચાલુ રાખતા મોટા ભાગના વિદ્યાર્થીઓના એકેડેમિક એટલે શાસ્ત્રીય અભ્યાસો માટેની રુચિ અને શક્તિ ધરાવતા હોતા નથી. એમના માટે ઓછા એકેડેમિક અને વધુ વ્યવહારલક્ષી અભ્યાસક્રમો તૈયાર કરવાના છે. અલબત્ત, એવા અભ્યાસક્રમો અર્થતંત્રમાં સર્જતી રોજગારીની તકો સાથે સંકળાયેલા હોવા જોઈએ. આમ ઉચ્ચ શિક્ષણનો સુધારો અર્થતંત્રના વિકાસ સાથે સંકળાયેલો છે. આ પડકાર ઝીલી લેવાને બદલે સરકાર અને નીતિ આયોગ તેજસ્વી વિદ્યાર્થીઓની એક સાવ અલ્પ ગણી શકાય એવી સંખ્યા માટે વર્લ્ડ ક્લાસ સંસ્થાઓ રચવાનો ટૂંકો માર્ગ પસંદ કરી રહ્યાં છે. જેને ઉચ્ચ શિક્ષણનો મુખ્ય પ્રવાહ ગણી શકાય તેની ગુણવત્તા સુધારવા માટેનો કોઈ કાર્યક્રમ સરકાર પાસે છે કે કેમ તે એક પ્રશ્ન છે.

દશ્યકલા નવા પરિપ્રેક્ષ્યમાં

મૃણાલ ઓઝા

મ. શિક્ષક, જે. એન. બાલિકા વિદ્યાલય,
સરસપુર, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૮.

દશ્યકલા એ રોજિંદા જીવનમાં વણાયેલ છે કે જેમાં માનવીય સર્જનાત્મકતા, અભિવ્યક્તિ કલાનું સાન્નિધ્ય અને તેની સમજ સંકળાયેલા હોય છે. દશ્યકલાનો પરંપરાગત ભાતિગળ કલાથી માંડીને વર્તમાન સમયની કલા સુધી વિકાસ થયો છે.

“કલા એ માનવીના અંતરમનમાં રહેલા વિચારોનું દર્પણ છે.” કલાકાર પોતાની કલા દ્વારા સમાજમાં રહેલ સમસ્યાઓને છબીમાં કંડારતો હોય છે અને લોકોની સમક્ષ એક પ્રશ્ન તરીકે રજૂ કરતા હોય છે. એક સાચો કલાકાર ફક્ત સર્જનાત્મક ચિત્રો દોરીને દુનિયામાં રહેલા કલાકારો દ્વારા નિર્મિત કલાકૃતિઓને કદર અને માન પણ આપે છે. દશ્યકલાના સિદ્ધાંતો અને પ્રયોગો હંમેશા ગતિશીલ અને બદલાતા રહે છે.

શાળાકક્ષાએ દશ્યકલા શિક્ષણ એ વિદ્યાર્થીઓને પોતાની જ સર્જનાત્મકતા અને સાંસ્કૃતિક બંધનોને “Challenge” કરે તેવું હોવું જોઈએ. દશ્યકલાનો અભ્યાસક્રમ એ વિચારોનો ઉદ્દીપક હોવો જોઈએ કે જેમાં વિદ્યાર્થીઓ તેમની વિશ્લેષણક્ષમતા અને વૈવિધ્યપૂર્ણ વિચારક્ષમતાઓનો વિકાસ કરી શકે અને તેમની કાર્યક્ષમતા અને આત્મવિશ્વાસમાં પણ વૃદ્ધિ કરી શકે.

દશ્યકલાનો અભ્યાસક્રમ વિદ્યાર્થીઓને દશ્યકલાના ક્ષેત્રિય, રાષ્ટ્રિય, આંતરરાષ્ટ્રિય અને આંતરસાંસ્કૃતિક સંદર્ભોની ખોજ કરવા પ્રેરિત કરે તેવો હોવો જોઈએ.

દશ્યકલાનો વિદ્યાર્થી સમસ્ત દુનિયામાં રહેલ અર્થસભર અને સૌંદર્યલક્ષી વિવિધતાઓની કદર કરે અને સન્માન આપે તેવો હોવો જોઈએ.

કલા શિક્ષણના હેતુઓ:

- (૧) કલા સાથેની જીવનભરની સંલગ્નતાનો આનંદ.
- (૨) કલાની જ્ઞાની, પ્રતિબિંબિત અને વિવેચકીય વ્યવસાયિક બનવું.
- (૩) કલાની ગતિશીલ અને બદલતી પ્રકૃતિને સમજવી.
- (૪) સમગ્ર સમય, સ્થળ અને સાંસ્કૃતિઓથી ચાલી આવતી કલાની વિવિધતાનું અન્વેષણ (ખોજ) અને આવા અમૂલ્ય ખજાનારૂપી વારસાનું સિંચન કરવું.
- (૫) સમજશક્તિ તેમજ વિશ્લેષણ શક્તિનો (ક્ષમતાનો) વિકાસ.
- (૬) નવા વિચારોને આત્મવિશ્વાસપૂર્વક અને નિપુણતાસભર અભિવ્યક્ત કરવું.
- (૭) દશ્યકલામાં એવું કામ કરવું કે જે વ્યક્તિગત અને સાંસ્કૃતિક સંદર્ભોથી પ્રેરિત હોય.
- (૮) દશ્યકલાના જ્ઞાની અને વિવેચકીય નિરીક્ષક બનવું.
- (૯) કોઈ સર્વસામાન્ય ખ્યાલ કે વિચારવિભાવના કે વસ્તુકલ્પનાને અસરકારકપૂર્વક રજૂ કરવા માટે જરૂરી ક્ષમતાઓ તકનીકીઓ કે પ્રવિધિઓનો વિકાસ કરવો.

મૂલ્યાંકન / હેતુ / ઉદ્દેશ્ય:

આપણે કલા શિક્ષણના મુખ્ય હેતુઓ જોયા પણ આ હેતુઓ વિદ્યાર્થીઓએ પરિપૂર્ણ કર્યા છે કે નહીં તેનું મૂલ્યાંકન કરવું અનિવાર્ય રહે છે. આથી નીચે દર્શાવેલ દશ્યકલાના મૂલ્યાંકન હેતુઓને સમજવા જરૂરી છે.

- (૧) કોઈ ચોક્કસ વિષયવસ્તુની સમજ અને જ્ઞાનનું પ્રત્યક્ષીકરણ કરવું.
- (૨) જ્ઞાન અને સમજના પૃથક્કરણ અને ઉપયોગિતાનું પ્રત્યક્ષીકરણ કરવું.
- (૩) સંયોજન અને મૂલ્યાંકનનું પ્રત્યક્ષીકરણ.
- (૪) વિભિન્ન અને યોગ્ય ક્ષમતા અને તકનીકીઓની પસંદગી અને ઉપયોગિતા.

વિદ્યાર્થી આલમ

“તમે પર્યાવરણને આજે બચાવો... પર્યાવરણ તમને કાયમ... બચાવશે”

શાહુ ચૈતાલી હિરલભાઈ
પાલડી, અમદાવાદ. મો.: ૮૪૦૧૧૮૪૧૦૯

“Oh my God !” What a terrible hot ! This is simply disgusting atmosphere... See the havoc create by black hole.”... આકાશમાંથી વરસતા અગનગોળા જેવી ગરમીથી પરેશાન આધુનિક મહિલાએ પોતાની વ્યથા ઠાલવી. તો “બાપરે બાપ ! મારી આ ૭૦ વર્ષની જીંદગીમાં આવું ભયંકર વિનાશકારી પૂર તો પહેલીવાર જોયું, આ પૂરના ત્રાસથી તો ત્રાહિમામ પોકારી ગયો છું.” પૂરમાં સપડાયેલા એક સજ્જને પોતાનો બળાપો કાઢ્યો.

આપણી આજુબાજુના ઘણા લોકોની આવી ફરિયાદોનો મારો અણગમતા વાતાવરણ માટે આપણે સાંભળતા આવ્યા છીએ.

આ બધી ફરિયાદોનું કારણ પર્યાવરણની જાળવણીમાં આપણી ઉદાસીનતા અને પર્યાવરણનો દુરુપયોગ છે.

આ પર્યાવરણ એટલે જલાવરણ, વાતાવરણ અને મૃદાવરણથી સર્જતો પ્રાકૃતિક પરિવેશ. આ છે શબ્દકોશનો અર્થ.

તો સંસ્કૃતમાં આનો અર્થ છે = પરિ + આવરણ. પરિ એટલે ચારે બાજુ અને આવરણ એટલે એની ચારેબાજુથી આવૃત કરે એવી વસ્તુઓનો સમુદાય (વસ્તુ કે સજીવ સૃષ્ટિને) જ્યારે ઈંગ્લીશમાં અર્થ કરે છે environment.

ટૂંકમાં આ આવરણ માનવજાતને બધી રીતે રક્ષા આપે છે. આ પર્યાવરણના મુખ્ય ઘટકોમાં જ... જળ, જમીન, જંગલ, જાનવર અને જન આવે છે. આ બધાનું સમતોલ આવરણ એટલે માનવ જાત માટે સુખ, શાંતિ અને સમૃદ્ધિની પારાશીશી.

કહેવત છે “આપ ભલા તો જગ ભલા”. આપણે જો પર્યાવરણ સાથે સારી રીતે રહીએ તો પર્યાવરણ પણ આપણને

સાથ આપશે, સારી રીતે રાખશે. આપણા વડીલો ધરતીને ધરતીમાતા, નદીને નદીમાતા, પીપળાને પિતૃ કહી તેમની રક્ષા કરતાં કરતાં સારી રીતે સુખી આયુષ્ય જીવી ગયાં.

પરંતુ આજે ભૌતિક વિકાસ અને સફળતાની આંધળી દોડમાં પર્યાવરણના મહત્વના અંગોને ભૂલીને આપણે જાણે, અજાણે, બેફામ નુકશાન કરીએ છીએ. આપણી કરેલી આ અગણિત ભૂલોનો સરવાળો આપણને ગ્લોબલ વોર્મિંગ અને સ્વાસ્થ્યનું જોખમ ભેટમાં આપે છે. તેમજ ઈકોલોજી ખોરવાય છે અને પરિણામરૂપે વાવાઝોડા, સુનામી, ધરતીકંપ, નદીમાં પૂર, દુષ્કાળ, અતિવૃષ્ટિ અનાવૃષ્ટિ આપણને શાપરૂપે મળે છે.

આપણી પર્યાવરણ વિરોધી જીવનશૈલી, કુદરત અને માનવ નિર્મિત કાયદાઓનો ઉલ્લંઘને આપણા પતનના માર્ગ ખોલી નાંખ્યા છે.

આપણે સૌ પ્રથમ હવે પર્યાવરણના મુખ્ય ઘટકો જોઈએ.

જળ: માનવ જીવન માટે હવા પછીની અગત્યતા જળની છે. તેની વધુ આવક કે ઓછી આવક જબરદસ્ત તકલીફ આપે. અતિવૃષ્ટિમાં પાક તણાઈ જાય, ધોવાઈ જાય, જમીન ધોવાઈ જાય. જ્યારે અનાવૃષ્ટિમાં પાક બળી જાય. બંને બાજુએ જગતનો તાત એવો ખેડૂત તો માથે હાથ દઈને પોક જ મૂકે. આમ આ જળ તો બેધારી તલવાર છે.

જો થોડુંક વિચાર કરીને વ્યવસ્થિત પ્લાનિંગ કરીને પાણી વાપરીએ તો પાણી જરૂર આપણો સેવક બનીને આપણને મદદ કરે.

જુઓને ચીન પાસે ૧૮,૫૦૦ કિ.મી.નો દરિયાકિનારો અને ૧,૪૦,૦૦૦ કિ.મી.નો નાવ્ય અંતર્દેશીય જળમાર્ગ છે. ચાંગત્સે નદીના ૬,૪૧૮ કિ.મી.ના જળમાર્ગ ઉપર તો કરોડો ટન માલનું વહન થાય છે. તેમજ લોકોની અવરજવર અને ટૂરિસ્ટ સ્પોટ તરીકે પણ ઉત્તમ સેવા મળે છે.

જ્યારે ભારતીય નદીઓ માટેનો ઈન્ટરલિન્ક પ્રોજેક્ટ કે જે પૂરથી રક્ષણ આપી શકે, પાણીની અછત નાબૂદ કરી શકે તેવો અદ્ભુત પ્રોજેક્ટ રાજકીય કાવાદાવાઓમાં એવો

ખોવાઈ ગયો છે કે ભારતીય પ્રજાને છતે પાણીએ નદીનું સુખ ન મળે. અનાયાસે તેથી રેલ્વે માર્ગ અને રોડમાર્ગ કરતા સસ્તા એવા જળમાર્ગની ઉપેક્ષા થઈ રહી છે.

છેલ્લા દસ વર્ષમાં નદીઓના કચરાને સાફ કરવાની બેદરકારીને કારણે નદીઓનું જળ ઊંચું આવવાથી પ્રલય પૂર વગેરેના સંકટો દર વર્ષે સહન કરવા પડે છે. આપણા નગરના આયોજનો સંબંધિત વર્ગના ભ્રષ્ટાચારને કારણે અધૂરા રહેવાથી નદીઓના જળને આપણા ઘર સુધી પહોંચતા કોઈ રોકી શકવાનું નથી.

જમીન: તુમ એક પૈસા દે, દો વો દસ લાખ દેંગે. આ વાત જમીનમાં વાવેલો એક દાણો, આપણને હજારો દાણા આપી સાચી કરે છે. આવી આપણી રસકસવાળી ફળદ્રુપ જમીનમાં આપણે વેસ્ટ વોટર, સોલીડ વેસ્ટ (ઔદ્યોગિક) પ્લાસ્ટિક વેસ્ટ વગેરે ઠાલવીને આપણે એને બંજર બનાવી દઈએ છીએ. પેટ્રોકેમિકલ્સમાંથી બનતું પ્લાસ્ટિક હજારો વર્ષ પછી પણ જમીનમાં દટાઈ રહેવા છતાં વિલન નથી થતું. આ કારણથી સૃષ્ટિને ખેદાન મેદાન કરવામાં પોતાનો મહાકાય ફાળો આપી, પર્યાવરણને પણ ખેદાન મેદાન કરે છે.

જમીનમાંથી પાકને જરૂરી પોષણ કુદરતી ખાતર, જેમકે પ્રાણીના મળમુત્ર, પાંદડા, કૃષિપેદાશની આડપેદાશ શાકભાજી ફળ વગેરેનો કચરો આ બધામાંથી મળી રહે છે. પરંતુ કોઈક અકળ કારણોસર રાસાયણિક ખાતર જે ફેક્ટરીમાં બનાવવામાં આવે છે તે વપરાય છે. જેનાથી પાકની ગુણવત્તામાં તો નોંધપાત્ર ઘટાડો નોંધાય છે તેમજ જમીનની ગુણવત્તામાં પણ બહુજ ફરક પડે છે. જેથી ભવિષ્યમાં પોષકગુણો અનાજ, ફળ, શાકભાજી વગેરેમાં ઓછા મળતા જાય છે. આ બધું છેવટે તો પર્યાવરણનું જ નુકસાન છે. આ કોણ અને ક્યારે અટકાવશે ?

જંગલ: વન્ય, પશુ, પક્ષીઓ, વિવિધ પ્રકારના ઘટાટોપ ઝાડો, ઔષધીઓ, કિંમતી ધાતુનો ખજાનો એટલે જંગલ. આપણને આપણા સ્વાર્થે રક્ષણને બદલે ભક્ષણ તરફ વાળ્યા છે. તેથી વન્ય જીવો, ઝાડો, વગેરેની સંખ્યા ઘટવા તરફ છે તેમજ અમુક જીવો, ઝાડો વગેરે તો નેસ્તનાબુદ થઈ ગયા છે, જે આપણને માત્ર ચિત્રમાં જ જોવા મળી રહ્યા છે. આ છે

આપણા પર્યાવરણનું ભયંકર નુકસાન.

ત્રણ ત્રણ મહિના સુધી ઉત્તરાખંડમાં ભભૂકતા દાવાનળે અબજોના વૃક્ષો બાળીને રાખ કરવાના પાયામાં પાઈન વૃક્ષોનો મોટો ફાળો છે. આ વૃક્ષોના વન પાછળ બાંધકામ અને કોલસા દ્વારા મળતા પૈસાનો લોભ જ છે. તથા જમીન પણ બહુ જ એસીડીક બની જાય છે જેથી વનસૃષ્ટિનો નાશ થતો જાય છે.

ચોવીસે કલાક વાતાવરણમાં ઓક્સિજન છોડતાં પીપળા, વડલા, ખીજડા, ખાખરા જેવા ઔષધિ ગુણ ધરાવતા વૃક્ષોને કાપીને આપણે કોંકેટના જંગલો ઊભા કરીએ છીએ.

આ ઝાડોને બચાવવા, ચીપકોના પ્રણેતા સુંદરલાલ બહુગુણા વ્યાજબી રીતે જ કહે છે, કે પાઈનના વૃક્ષોને બદલે ઔષધિના વૃક્ષો ઉગાડો તો હજી પણ સમય છે કે આપણે પર્યાવરણને બચાવી શકીશું.

આપણને જીવાડનાર આ કુદરતી સંપત્તિના માલિક બની, તેને જ બગાડી, પ્રદુષિત કરી, આ સંપત્તિનો દુરુપયોગ કરીએ છીએ કે ભવિષ્યની પેઢીને તંગીનો સામનો કરી, કુદરતી સંપત્તિથી વંચિત રહેવું પડશે.

જાનવર: સૃષ્ટિમાં રહેલ દરેકે દરેક ઘટક, કોઈને કોઈ રીતે અવશ્ય ઉપયોગી હોય છે. તેને આપણી ઈચ્છા મુજબ બિનઉપયોગી ગણીને નાશ કરવો એ એક મૂર્ખતાની નિશાની છે. આથી જ વન્ય પશુના અરણ્યોમાં જ્યારે મનુષ્યે અતિક્રમણ કર્યું ત્યારે સોરવિહાર કરતાં પશુઓ બિચારા ક્યાં જાય ? ક્યાં આશરો શોધે ? “જીઓ ઔર જીને દો”ના સિદ્ધાંતને નહિ માનતો મનુષ્ય “માઈટ ઈઝ રાઈટ” કરે ત્યારે અકળાયેલી વન્ય પશુજાત, જીવન માટે સંઘર્ષ કરતી હોય અને એવા જ સમયે “નીલ ગાયને ઠાર કરતો હુકમ કેટલો વ્યાજબી કહેવાય ?

પર્યાવરણના આ બધા ઘટકો જોતા એમ લાગે કે આ એક એવું ભયંકર સંકટ છે જે આપણે સાથે લઈને એકવીસમી સદીની સફર કરવાની છે. થોડીક પર્યાવરણ પર સાવધાની પ્રકૃતિ પ્રત્યેનો પ્રેમ અને એની સાથે રહેવાની કુનેહ જ આપણને પર્યાવરણના રક્ષણથી બચાવી શકશે.

માનવજાતિએ બેફામ રીતે કુદરતી સંપત્તિનો દુરુપયોગ કર્યો છે. હવે જ્યારે કુદરત, કુદરતી પ્રકોપથી મનુષ્ય પાસેથી હિસાબ લઈ રહી છે ત્યારે એને અટકાવવા પર્યાવરણનું જતન એ એક જ ઉપાય બાકી બચે છે.

પર્યાવરણની ઘણી નકારાત્મક અને નિરાશાજનક વાતો વાંચ્યા પછી એમ થાય કે શું મનુષ્ય ક્યારે ય નહિ સુધરે? શું પર્યાવરણનું અચ્યુતમ્ કેશવમ્ થઈ જશે? ના, ના, નહિ જ થાય. લાખો નિરાશામાં એક આશા સમાયેલી છે.” Every cloud has a silver lining.

ઈતિહાસમાં જોતાં દેખાય છે કે – સમ્રાટ અશોકે ત્રીજી સદીમાં, પ્રકૃતિનાં મહત્ત્વને સ્વીકારતાં, વન્યજીવજંતુના શિકાર પર અંકુશ અને રક્ષણના નિયમોના, શિલાલેખો આજે ય જોવા મળે છે.

વર્તમાનકાળમાં ભારતના વડાપ્રધાન નરેન્દ્ર મોદી કહે છે કે લાઈફ સ્ટાઈલમાં પરિવર્તન કર્યા વગર પર્યાવરણની રક્ષા નહિ થઈ શકે. પર્યાવરણની રક્ષા કરવા કાર છોડીને સાઈકલ વાપરવા આગ્રહ રાખવો જોઈએ. સૌર ઊર્જાનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. પૂનમના દિવસે સ્ટ્રીટ લાઈટ બંધ રાખી ઊર્જા બચાવવી જોઈએ.

સ્વચ્છ ભારત અભિયાન, ગંગા શુદ્ધિકરણ વગેરે કરી પર્યાવરણ બચાવવું જોઈએ. આ ઉપરાંત શહેરના કચરાનું ખાતર બનાવીને વાપરવાથી ગામ અને શહેરો બંને માટે win win situation નો સંદેશ પહોંચાડે છે.

સરકાર જાણે છે કે પર્યાવરણની જાળવણીમાં જનતાનું પીઠબળ ઘણું જ જરૂરી છે. તેથી જ સરકાર સૌર ઊર્જાના સાધનો માટે સબસિડી, દોરદોર ટોઈલેટમાં સબસિડી આપી જનતાને પ્રોત્સાહન આપે છે. વન્યસૃષ્ટિ બચાવવા સાસણગીરમાં સિંહનું અભ્યારણ્ય, કચ્છમાં જંગલી ગધેડાનું અભ્યારણ્ય, રતન મહાલમાં રીછનું અભ્યારણ્ય, વેરાવળમાં કાળિયારનું રાષ્ટ્રિય ઉદ્યાન બનાવવા જેવા સરકારના પ્રયત્નો આ દિશામાં આગળ વધી રહ્યાનો અહેસાસ કરાવે છે.

આ બધું વાંચતા આપણને લાગે કે સરકાર તો ઘણું કરી રહી છે આપણે એકલ પંડે શું કરી શકવાના? કાંઈ ન

કરી શકીએ. ના, પણ એવું નથી. આપણે પણ આપણો ફાળો નીચેની પ્રવૃત્તિઓ કરી નોંધાવી શકીએ.

કચરો ડસ્ટબિનમાં જ નાંખવો, ઝાડ બચાવવા, નવા ઉગાડવા, વરસાદના પાણીને વહી ન જવા દેતાં બચાવવું, પ્લાસ્ટિકની કોથળીઓનાં બદલે જ્યુટ અને કાપડ કે કાગળની કોથળીઓ, થેલી વગેરે વાપરવી. વાહનોમાં નિયમિત પી.યુ.સી. ચેક કરાવવું, બાયોફર્ટિલાઈઝર વાપરવા કોમ્પોસ્ટ ખાતર વાપરવું. સી.એન.જી. ગેસથી વાહનો ચલાવવા, મેટલ અને કાગળ રિસાઈકલ કરી વાપરવા. મીઠું પાણી સાચવીને વાપરી, આપણી ભવિષ્યની પેઢી માટે પાણી બચાવી રાખવું જેમ મિલકત બચાવીએ છે તેમ જ.

ઊર્જાની વધતી જરૂરિયાત પહોંચી વળવા સૌર ઊર્જા, પવનચક્કી, સી.એફ.એલ. બલ્બ જેવા પર્યાયોનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ

ઘર અને આજુબાજુનું વાતાવરણ સ્વચ્છ રાખી જંતુનાશક દવાઓનો ઉપયોગ અટકાવવો જોઈએ. તહેવારોની ઉજવણીમાં ઈકોફ્રેન્ડલી વસ્તુઓનો ઉપયોગ વધારવો જોઈએ. જો આપણી ઈચ્છા હશે તો આપણને માર્ગ જરૂર મળશે. A will will find its way.

પર્યાવરણ આપણને ભવિષ્યમાં જીવન બચાવવા કેવી રીતે ભાગ ભજવી શકે તે માટે ઈન્દિરાજીનું સૂત્ર યોગ્ય જ હતું.

કડી મહેનત.... દીર્ઘ દષ્ટિ.... પક્કા ઈરાદા....

બસ આ જો જીવનમાં ઉતારીએ તો દિલ્હી દૂર નહીં લગેગી.

કાંટા આવે... કંકર આવે... ધોમ ધખતી રેતી આવે.... ખાંગતી ધારે ને ધારે, પંથ તારો કાપ્યે જા, દુર્ગમ પંથ કાપ્યે જા પરમકૃપાળુ પરમાત્માએ આપણને સરખી બુદ્ધિ આપી છે તો એનો જનકલ્યાણ તથા આવનારી પેઢી માટેના કલ્યાણ માટે પર્યાવરણ બચાવવા તરફ સમજદારી બતાવીએ.

દરેક વ્યક્તિ આ મારું મંતવ્ય, નિબંધ દ્વારા વાંચી “બચાવો પર્યાવરણ”ના દુર્ગમ પંથે ચાલવા નાનો પણ પુરુષાર્થ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી આગળ ડગ માંડશે તો આ નિબંધ લખવાની મારી ભાવનાને મારી સફળતા માનીશ.

શિક્ષણ સમાચાર

અશોક સોમપુરા

સરસપુર, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૮.

શિક્ષણ સમાચાર દર મહિને “ઘરશાળા”માં પ્રગટ કરવામાં આવે છે. આ સમાચાર વર્તમાનપત્રો અને સામયિકોને આધારે તૈયાર કરાય છે. આથી એ દૃષ્ટિએ જોવા વાંચકોને અમારી વિનંતી છે. - તંત્રીઓ

ધોરણ ૧ થી ૧૨ની વાર્ષિક ફી રૂા. ૧૫ થી ૨૭ હજાર

ગુજરાત સરકાર દ્વારા પ્રાથમિક ખાનગી શાળામાં વાર્ષિક મહત્તમ રૂા. ૧૫,૦૦૦, માધ્યમિક શાળામાં રૂા. ૨૫,૦૦૦ અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળામાં રૂા. ૨૭,૦૦૦ની ફીનું ધોરણ નક્કી કરાયું છે. જેનો અમલ જૂન-૨૦૧૭ના નવા શૈક્ષણિક સત્રથી કરવામાં આવશે. સરકાર દ્વારા ફી નિર્ધારણ અંગેનું વિધેયક વિધાનસભામાં પસાર કરવામાં આવ્યું છે. શાળાઓ નિયત કરેલી રકમથી વધુ ફી ઉઘરાવી નહીં શકે.

ફી રેગ્યુલેટરી કમિટીની રચના ચાર ઝોનમાં કરવામાં આવશે. જેમાં અમદાવાદ, વડોદરા, રાજકોટ અને સુરતમાં રાજ્યના તમામ જિલ્લાઓનો સમાવેશ કરાશે. આ કમિટી દ્વારા જે તે શાળાની વાર્ષિક ફીની રકમ ચોક્કસ માપદંડોના આધારે નક્કી કરાશે.

ધોરણ ૧ થી ૧૨ના લઘુમતી શાળાઓને પણ ફી નિર્ધારણનો કાયદો લાગુ પડશે :

ગુજરાતની સ્વનિર્ભર શાળાઓમાં ફી નિર્ધાર અંગે વિધાનસભા બજેટ સત્રમાં પસાર કરાયેલા સ્વનિર્ભર શાળા (ફી નિયમન) ૨૦૧૭ વિધેયક ૨૦૧૭ને રાજ્યપાલે મંજૂરી આપી દીધી છે. જેથી નવો કાયદો અમલી બની ગયો છે. માનનીય શિક્ષણમંત્રીશ્રી સ્પષ્ટતા અનુસાર નવા

કાયદા હેઠળ લઘુમતી શાળાઓને પણ આ કાયદા હેઠળ આવરી લેવાઈ છે.

હાલમાં સરકારે ધો. ૧ થી ૧૨માં ફીનું જે માળખ બાંધ્યું છે તેના કરતા વધુ ફી કોઈપણ સંજોગોમાં કરી શકશે નહિ. આ ફી નિર્ધારણ અંગેનો કાયદો લઘુમતી અને બહુમતી જેવા કોઈપણ ભેદભાવ વગર એટલે કે તમામ વર્ગના વિદ્યાર્થીઓને ભણાવતી લઘુમતી-બહુમતી શાળાઓને - ટ્રસ્ટોને લાગુ પડશે. સરકારી સ્પષ્ટતા અનુસાર ફી નિર્ધારણ ન થાય ત્યાં સુધી જૂની જ ફી લેવાની રહેશે.

ધોરણ ૯ થી ૧૧માં ૨૦૧૮-૧૯ના સત્રથી ડ્રમર્સનો

અભ્યાસક્રમ દાખલ કરવામાં આવશે :

ગુજરાત બોર્ડની તમામ શાળાઓમાં ધો.૯ અને ધો.૧૧મા ભણતા વિદ્યાર્થીઓ માટે ૨૦૧૮-૧૯ના શૈક્ષણિક વર્ષથી નેશનલ કાઉન્સિલ ઓફ એજ્યુકેશન એન્ડ રીસર્ચ ટ્રેઈનિંગ NCERT નો અભ્યાસક્રમ દાખલ કરવાનો ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ નિર્ણય શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા કરાયો છે. જેમા ધો.૯માં ગણિત, વિજ્ઞાન અને અંગ્રેજી એમ ત્રણ વિષય જયારે ધો. ૧૧માં ગણિત, ભૌતિકશાસ્ત્ર, રસાયણશાસ્ત્ર અને જીવ વિજ્ઞાન એમ ચાર વિષયો NCERTના અભ્યાસક્રમમાં મૂકવામાં આવશે.

આવતા વર્ષથી ધો.૯ અને ધો. ૧૧માં અમલ કરાયા પછીના ૨૦૧૯-૨૦૨૦ના શૈક્ષણિક સત્રથી ધો. ૧૦ અને ધો. ૧૨માં પણ NCERTનો અભ્યાસક્રમ દાખલ કરી દેવાશે. માત્ર ગુજરાતી અને સામાજિક વિજ્ઞાન માટે જ ગુજરાત બોર્ડના પુસ્તકો યથાવત રહેશે. દેશભરમાં એન્જિનિયરીંગ અને મેડિકલમાં ગુજરાતના વિદ્યાર્થીઓને ફાયદો થાય તે માટે આવો નિર્ણય કરાયો છે. CBSEની શાળાઓમાં NCERTનાં સિલેબસ મુજબ પાઠ્યપુસ્તકો હોય છે. હવે નક્કી કરેલા વિષયનાં બેઠેબેઠા પુસ્તકો ગુજરાત બોર્ડની શાળાઓમાં દાખલ કરી દેવાશે.

**બીસીએનો નવો કોર્સ : પાંચ પેપરમાં નવા
મુદ્રાઓનો સમાવેશ થયો જ્યારે ત્રણ પેપરો રદ
કરવામાં આવ્યા :**

ગુજરાત યુનિવર્સિટીની બીસીએ કોર્સની બોર્ડ ઓફ સ્ટડીઝની બેઠકમાં બીસીએના તમામ પ્રોફેસરો પાસેથી લેવાયેલા રીવ્યુ બાદ બીસીએનો કોર્સ બદલવામાં આવ્યો છે. આગામી ૨૦૧૭-૧૮ના વર્ષથી અમલમાં આવતા આ નવા કોર્સના ૫૦ ટકા જેટલો કોર્સ બદલી દેવાયો છે. ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાં ચાલતા બીસીએ કોર્સમાં છેલ્લા આઠ વર્ષથી કોઈ જ ફેરફાર કરાયો ન હતો. એમ.એસ. ઓફિસ તેમજ ટેલી સહિતના એ જ જૂના ટોપિક અને કમ્પ્યુટર સોફ્ટવેર પ્રોગ્રામ તેમજ લર્નિંગ પ્રોગ્રામ વિદ્યાર્થીઓને ભણાવાતા હતા. બીસીએના કોર્સમાં જે ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે તેમાં પેપરો સંપૂર્ણ બદલીને નવા ટોપિક ઉમેરાયા છે. જેમાં મોબાઈલ ટેકનોલોજી, એનિમેશન ટેલીપ્રોગ્રામ, ઓપન સોર્સ ટેકનોલોજી, નેટવર્કિંગ સહિતના ઘણા ટોપિકનો સમાવેશ થાય છે. જ્યારે ત્રણ પેપર સંપૂર્ણપણે દૂર કરી દેવાયા છે.

ગુજરાત યુનિવર્સિટી હાયર પેમેન્ટમાં

એમ.એસસી.ના વધુ ત્રણ નવા કોર્સ શરૂ કર્યા :

ગુજરાત યુનિવર્સિટી દ્વારા એમ.એસસી.માં વધુ ત્રણ નવા કોર્સ શરૂ કરવામાં આવ્યા છે. આ કોર્સ પણ હાયર પેમેન્ટમાં શરૂ કરાયા છે. જેમાં જીઓ ઈન્ફોરમેટિક્સ, જીઓલોજી અને હોર્ટિકલ્ચર એન્ડ ગાર્ડનિંગનો સમાવેશ થાય છે. આ ત્રણ કોર્સ આગામી નવા શૈક્ષણિક વર્ષથી યુનિવર્સિટી ભવનોમાં શરૂ કરાશે. આમાં કુલ ૬૦ બેઠકો રખાશે.

૨૫ વર્ષ કરતા મોટી વયના ઉમેદવારો

NEETની પરીક્ષા આપી શકશે :

સુપ્રિમ કોર્ટે NEET ૨૦૧૭ના પરીક્ષા માટે

વયમર્યાદામાં વધારો કર્યો હતો અને ૨૫ વર્ષ કરતા પણ મોટીવયના ઉમેદવારોને પરીક્ષામાં બેસવા દેવાની મંજૂરી આપી હતી. આમ હવે ૨૫ વર્ષ કરતા વધુ ઉંમર ધરાવતા વ્યક્તિઓ NEETની પરીક્ષા આપવાનો લાભ મેળવી શકશે.

કમ્પ્યુટરમાં યુજી-પીજી અને ડિપ્લોમાં ભણેલાં

ઉમેદવારોને CCCમાંથી મુક્તિ :

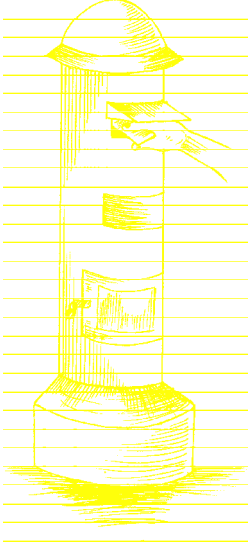
ગુજરાત સરકારના સામાન્ય વહીવટ વિભાગ દ્વારા ઠરાવ કરીને કમ્પ્યુટરમાં યુજી-પીજી અને ડિપ્લોમાં ભણેલાં ઉમેદવારોને ટ્રીપલ-સીમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી છે. અત્યાર સુધી ટેકનિકલ કોર્સ ભણેલા ઉમેદવારો કે જેઓને સરકારી નોકરીમાં બઢતી કે ઉચ્ચતર પગાર ધોરણ માટે ટ્રીપલ-સીની પરીક્ષા આપવી પડતી હતી.

કમ્પ્યુટર સાથે બીઈ, એમઈ, બીએસી, એમએસસી કરેલા ઉમેદવારોને સરકારની ભરતી-બઢતી તેમજ ઉચ્ચતર પગાર માટે ટ્રીપલ-સીની પરીક્ષા પાસ કરવાની જરૂર નથી.

ટૂંકાવીને...

- વિવિધ કોર્સ માટેની ૨૦૧૭-૧૮ની કેન્દ્રીય પ્રવેશમાં ફરજિયાત હેલ્થ સેન્ટર રાખવા કોલેજોને આદેશ.
- બેઠકો સામે પૂરતા વિદ્યાર્થીઓ ન મળતાં ગુજરાત સહિત દેશભરની ૨૭૨ એન્જિનિયરીંગ કોલેજો બંધ થવાના આરે.
- ગુજરાત યુનિવર્સિટી ત્રીજા તબક્કામાં વધુ ૨૦ હજાર ઉમેદવારોની ટ્રીપલ-સીની પરીક્ષા લેશે.
- ગુજરાત યુનિવર્સિટી દ્વારા પ્રથમવાર એક્ઝામ રિફોર્મ કમિટીની રચના કરવામાં આવી.
- ભારતના અંતરિયાળ ગામમાંથી અભ્યાસ કરવા આવતા વિદ્યાર્થીને IIT-Gn એલ્યુમિની શિષ્યવૃત્તિ અપાશે.

પ્રતિભાવ

આદરણીય સ્નેહીશ્રી જ્યોતીન્દ્રભાઈ, પ્રેમપૂર્વક સંભારું છું.

આપના સદ્ભાવથી 'ઘરશાળા' મળતું રહે છે અને તેના વાચનગાળે મનોમન સરસ્વતી પરિસરની પરિક્રમા થઈ જાય છે.

આ તો ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૭ના અંકમાં સંપાદકીય લેખ વાંચીને એવો હર્ષ થયો કે પત્ર લખ્યે જ પાર !

ગુણોત્સવ અંગેનું આપ પારદર્શી અવલોકન આપીને અટકી નથી ગયા પરંતુ સ્થિતિની સુધારણા માટે સચોટ સૂચનો પણ કર્યા છે. શિસ્તપાલનનો આગ્રહ એ ખરે જ તાતી જરૂરિયાત છે.

આ પૂર્વે પણ આપની કલમેથી આવી જ ઉપયોગી વિચારધારા વહેતી આવી છે. તેનો આનંદ પાથરવાની સાથે અભિનંદન પાઠવું છું.

શ્રદ્ધેયા જશીભહેનનાં દર્શન, કોઈ યોગ થયે જરૂર પામીશ. એમને મારા પ્રણામ પાઠવવા વિનંતી છે.

આદરણીય સજુભા, નમસ્તે.

પ્રેમવશ

ડૉ. ઈશ્વર પરમાર

દ્વારકા.

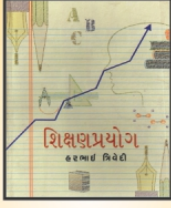
માનનીયશ્રી જ્યોતીન્દ્રભાઈ,

સવિનય આ પત્ર 'ઘરશાળા' નવે ૨૦૧૬ના અંકે આપના સંપાદકીયનો હર્ષ વ્યક્ત કરવાને છે. આતંકવાદમાં રહેલી વેરભાવનાને આપણે અવેર દ્વારા જ શાંત કરી શકીશું - એમ કહેવું એ સામા વહેણે તરવાની હિંમત જતાવવા જેવું છે, આ નૈતિક અભિવ્યક્તિ-વિચાર માટે અભિનંદન, લોલંલોલી ગતાનુગતિકવાદી સમાજમાં આપના જેવી વિચારવાળી વ્યક્તિઓ હોવી એ આશા અને આશ્વાસનની બાબત છે. 'આતંકવાદના મૂળમાં તો માનવની વિકૃત આસક્તિઓ, તેમાંથી જન્મેલી મૂઠતા, વેરભાવના જવાબદાર છે.' એમ મૂકીને તમોએ મનોશુદ્ધિની પ્રધાન આવશ્યકતાને પ્રકાશિત કરી છે. એક સૂચન કરવાનું મન થાય છે : આ ઝડપના જમાનામાં એમાંય તે વાચનવૃત્તિ ઓછી થતી જાય છે, એ સંજોગે વાચનવૃત્તિ વિકસે એ માટે એક સાંયોગિક યુક્તિ તરીકે 'ઘરશાળા'નું કદ ઘટાડવાનો વિચાર કરી જોઈએ તો ? બાય ધ વે, દરેક અંકે વિદ્યાર્થીઓની લેખન સામેલગીરી એક આવકાર્ય પ્રયોગ છે. નાગરિક સમાજના સંમેલનમાં ગેરહાજરીની અવેજીએ આવા સંદેશાપત્રોને ગણનામાં લેશો એવી આશા સહ, તરુણની હાર્દિક શુભકામનાઓ.

તરુણ શાહ

સોલા, અમદાવાદ.

પ્રકાશન વિભાગ

શિક્ષણપ્રયોગ

હરભાઈ ત્રિવેદી

કિંમત : ૨૨૫/-

પ્રકાશક : સંસ્કાર સાહિત્ય મંદિર

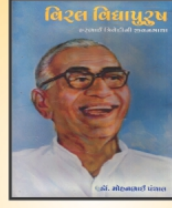

ડોલ્ટન યોજના

હરભાઈ ત્રિવેદી

કિંમત : ૭૫/-

પ્રકાશક : સંસ્કાર સાહિત્ય મંદિર

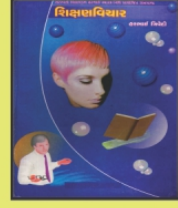

વિરલ વિદ્યાપુરુષ

ડો. મોહનભાઈ પંચાલ

કિંમત : ૧૦૦/-

પ્રકાશક : હરભાઈ સ્મારક નિધિ

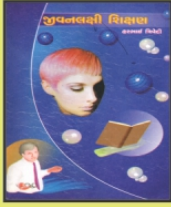

શિક્ષણ વિચાર

હરભાઈ ત્રિવેદી

કિંમત : ૧૬૦/-

પ્રકાશક : સંસ્કાર સાહિત્ય મંદિર

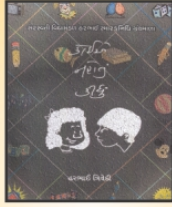

ગુપ્તલક્ષી શિક્ષણ

હરભાઈ ત્રિવેદી

કિંમત : ૬૦/-

પ્રકાશક : સંસ્કાર સાહિત્ય મંદિર

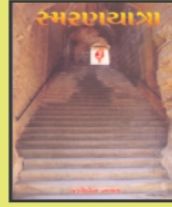

કોઈએ નહોતું કીધું

હરભાઈ ત્રિવેદી

કિંમત : ૪૫/-

પ્રકાશક : સંસ્કાર સાહિત્ય મંદિર

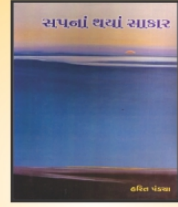

સ્મરણયાત્રા

જશીબેન નાયક

કિંમત : ૧૬૦/-

પ્રકાશક : સરસ્વતી વિદ્યામંડળ
વિકેતા : ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય

સપનાં થયાં સાકાર

હરિત પંડ્યા

કિંમત : ૧૨૫/-

પ્રકાશક : સરસ્વતી વિદ્યામંડળ
વિકેતા : ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય

સ્મૃતિ સુમન

કિંમત : ૬૦/-

પ્રકાશક : સરસ્વતી વિદ્યામંડળ
વિકેતા : ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય

કાળી વાદળી ઉજળી કોર

જશીબેન નાયક

કિંમત : ૧૬/-

પ્રકાશક : સરસ્વતી વિદ્યામંડળ
વિકેતા : ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય

સ્મૃતિના અસવાર

જશીબેન નાયક

કિંમત : ૪૫/-

પ્રકાશક : સરસ્વતી વિદ્યામંડળ
વિકેતા : ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય

LIGHT IN THE EAST

FREDA WHITLAM

Price : 40/-

Publisher :
Saraswati Vidya Mandal

NEW

સંભારણાં

કિંમત : ૧૭૦/-

પ્રકાશક : સરસ્વતી વિદ્યામંડળ

NEW

સ્મૃતિ ઝરણાં

કિંમત : ૧૫૦/-

પ્રકાશક : સરસ્વતી વિદ્યામંડળ

NEW

સ્મરણ પુષ્પ

કિંમત : ૯૦/-

પ્રકાશક : સરસ્વતી વિદ્યામંડળ

NEW

સરદાર ગાથા

કિંમત : ૫૦/-

પ્રકાશક : સરસ્વતી વિદ્યામંડળ

વૈશાખી દાવાનલ આવો !

વૈશાખી દાવાનલ ! આવો, દિલદાર !
યોગમ હુતાશન ચેતાવો, દિલદાર !

ઝવેરચંદ મેઘાણી
(યુગવંદના)

રંકોના બાળ હજુ થોડી થોડી છાયા
ગોતીગોતીને રહ્યાં રક્ષી નિજ કાયા :
ઘરતી નાની ને જનો જાય ઊભરાયાં.

ખુલ્લે પર માનવી મદાધ બની ચાલે;
ઘખતે મધ્યાહ્ન મોજ વગડાની મ્હાલે:
ચરણોનાં હાડચામ હજુ કેમ હાલે !

સાત નવા સૂરજ બોલાવો, દિલદાર !
પાંદ પાંદ ઝાડનાં જલાવો, દિલદાર !
સહરા-બસ, સહરા પઘરાવો, દિલદાર !
વૈશાખી દાવાનલ ! આવો, દિલદાર !

લાવો રે અદકાં દુઃખ લાવો, દિલદાર !
રંકોની ધીરજ સબ ખાઓ, દિલદાર !
પામરતા પ્રભુની દિખલાવો, દિલદાર !
વૈશાખી દાવાનલ ! આવો, દિલદાર !

કોડો કંગાલ હજુ કેમ કરી જુવે !
અરધી રોટી-ને ઉપર પાણી ઘૂંટ પીવે !
શીતળ રાતોમાં સુખે ભોંચ પડી સૂવે !

નિર્બલને જુવવા ન દાવો, દિલદાર !
રિદ્ધિવંતોનાં ગીત ગાઓ, દિલદાર !
જગને જનભીડથી બચાવો, દિલદાર !
થોડાં બડભાગીને વસાવો, દિલદાર !

રાત્રિની ઠંડક સળગાવો, દિલદાર !
લાવાની નદીઓ રેલાવો, દિલદાર !
ભૂકમ્પે ડુંગર ડોલાવો, દિલદાર !
વૈશાખી દાવાનલ ! આવો, દિલદાર !

વૈશાખી દાવાનલ ! આવો, દિલદાર !
યોગમ હુતાશન ચેતાવો, દિલદાર !

માલિક : સરસ્વતી વિદ્યામંડળ, સરસપુર, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૮. ફોન : ૨૨૯૨૦૫૩૭
મુદ્રક, પ્રકાશક અને તંત્રી : જયોતીન્દ્રભાઈ દવે એ શ્રી ભગવતી પ્રિન્ટર્સ,
૭૯૭, કડિયાવાડ, સરસપુર, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૮. ફોન : ૯૮૨૫૭૫૨૪૩૭માં પ્રકાશિત કર્યું.